

Univerzita Palackého Olomouc

Filozofická fakulta

Katedra historie

Bc. Martina Tůmová

Společnost očima barokního kazatele

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc

2012

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 9. května 2012

.....

Martina Tůmová

Tímto způsobem bych chtěla poděkovat především vedoucí své diplomové práce doc. Mgr. Radmile Pavlíčkové, Ph.D. za odborné vedení práce a za poskytování cenných rad. Dále bych chtěla poděkovat pracovníkům z historických fondů Vědecké knihovny v Olomouci.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1. Kapitola BAROKNÍ KAZATEL B. H. BÍLOVSKÝ	11
1. Život a dílo B. H. Bílovského	11
2. B. H. Bílovský jako kazatel	15
3. Studie o B. H. Bílovském.....	16
2. Kapitola BAROKNÍ KÁZÁNÍ	18
3. Kapitola SPOLEČNOST RANÉHO NOVOVĚKU V KÁZÁNÍCH BÍLOVSKÉHO	24
1. Panna a mládenec	26
2) Vztahy v domě.....	33
a) Manželé.....	33
b) Hospodář a čeládka.....	44
c) Rodiče a děti.....	47
3. Vztahy ve společnosti.....	55
Shrnutí.....	63
4. Kapitola LIDOVÁ ZBOŽNOST V BÍLOVSKÉHO KÁZÁNÍCH	66
1. Zbožnost venkovských vrstev v raném novověku.....	66
2. Lidové pověry a čarodějnictví	79
Shrnutí.....	87
5. Kapitola ŽIDÉ, TURCI A KACÍŘI.....	88
1. Židé v kázáních Bílovského	89
2. Turci v kázáních Bílovského.....	95
3. Kacíři v kázáních Bílovského	100
Shrnutí.....	107
ZÁVĚR.....	108
RESUMÉ	111
ANOTACE	113
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	115
a) Články a monografie	115
b) Internetové zdroje	119
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ	120
SEZNAM PŘÍLOH.....	121

ÚVOD

Raný novověk byl dobou, která nebyla zahlcena médii, lidé si ráno nemohli koupit noviny a přečíst si, co nového se děje ve světě nebo alespoň v jejich blízkém okolí.¹ A i kdyby si ty noviny skutečně koupit mohli, většina z nich by nebyla schopná si je přečíst či porozumět textu.² Proto v této době hrála velmi důležitou roli kázání, která byla dostupná všem lidem, napříč společenskými vrstvami.³ Kázání měla své posluchače nakrmit duchovním pokrmem, poučit o správném chování a morálních principech,⁴ měla je napomínat a také jejich chování zlepšovat.⁵ Barokní kázání tak obsahují mnoho zmínek o životě lidí v té době a mohou se tak stát vhodným pramenem například pro bádání v oblasti lidové kultury a zbožnosti v raném novověku.⁶

Ač se historici začali o barokní literaturu zajímat relativně pozdě (čemuž zřejmě napomohlo osvícenství, které vůči baroknímu kázání chovalo despekt),⁷ byl tento nezájem naštěstí již překonán a baroko – stejně jako barokní kázání – si vydobýlo na poli pramenů své místo.⁸ I přestože v českých oblastech to trvalo podstatně delší dobu.⁹

Tato diplomová práce se zaměřuje na českého významného kazatele Bohumíra Hynka Bílovského, jemuž byla jistá pozornost ze strany historiků či literárních vědců již dopřána, avšak přesto stále chybí rozsáhlejší práce, která by se zabývala výlučně jeho postavou a jeho kázáními. Proto je tato diplomová práce s názvem *Společnost očima barokního kazatele* zaměřena směrem, kterému dosud nebyl věnován výraznější zájem. Mým cílem je analyzovat vybrané sbírky B. H. Bílovského, věnovat pozornost konkrétním tématům a zodpovědět tyto otázky: do

¹ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. Schwartz. Göttingen. 1994. s. 225.

² Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. *Dům a jeho lidé*. Argo. Praha. 1999. s. 116.

³ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř anebo Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Argo. Praha. 2005. s. 12.

⁴ Sládek, M. (ed.): *Malý svět jest člověk anebo Výbor z české barokní prózy*. H&H. Praha. 1995. s. 15.

⁵ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 187.

⁶ Tamtéž. s. 177 – 178.

⁷ Tamtéž. s. 207.

⁸ Schneyer, J. B.: *Geschichte der katholischen Predigt*. Seelsorge-Verlag. Freiburg. 1969. s. 269 – 270.

⁹ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 11.

jaké míry jsou tato témata kazatelem reflektována? Jaké konkrétní zmínky se v nich nachází? O čem mohou vypovídat? Témata, na která jsem se zaměřila, jsou mezilidské vztahy, kterými jsem se zabývala již v mé bakalářské práci, lidová zbožnost a tematika Židů, kacířů a Turků v raném novověku. Jelikož kazatel Bílovský žil více než poslední dvě desetiletí na venkově, kde působil jako farář a kněz, a jelikož právě v té době byly vydány všechny postily, které jsou v této práci rozebírány, vycházím z toho, že se zaměřuje právě na venkovské obyvatelstvo.

Musíme však mít neustále na mysli, že v kázáních nemůžeme najít stoprocentní odpovědi na to, jak se v době raného novověku žilo, ani nemůžeme zmínky, které se v nich nachází, považovat za důvěryhodné, jelikož se jedná o pouhý odraz skutečnosti, která samozřejmě musí být podmíněna autorovým myšlením či přesvědčením. Nyní tedy nastává otázka, co nám rozbor kázání vlastně může přinést? Důležitost barokních kázání obhajovala již německá historička Elfriede Moser-Rath, když tvrdila, že jsou to právě ony, kdo nám může velmi pomoci lépe prozkoumat lidovou kulturu a zbožnost.¹⁰ Peter Burke zastával také obranné stanovisko, že jelikož neexistuje široká škála pramenů, ze kterých bychom se dozvěděli něco více o raněnovověkých nižších společenských vrstvách, je nutné zabývat se i těmi prameny, které se k této problematice nevyjadřují na rovinu, ale obsahují alespoň nějaký odraz této tematiky.¹¹ Není tedy pochyb o tom, že kázání mají svá slabá, ale i silná místa, a proto se s nimi musí pracovat obezřetně a informace z nich vypreparované musí být kriticky zváženy. Každý kazatel byl přece jenom taky člověk, kterého ovlivnilo prostředí, v němž vyrůstal či v němž žil v dospělosti, a osoby, které potkal.¹²

Otázky na výše zmíněné odpovědi jsem se rozhodla najít v pramenné základně, která není nikterak zanedbatelná. Jedná se o šest Bílovského postil; **Coelum vivum, Cygnea cantio, Doctrina christiana, Siclus sanctuarii, Passio domini nostri a Pia quadragesima**. Tyto postily se od sebe velmi liší nejenom obsahově, ale také svojí délkou. Zatímco postila *Coelum vivum* je rozložena do takřka tisíce stran, *Siclus sanctuarii* obsahuje pouze šest kázání. Mezi postily, které obsahovaly nejvíce

¹⁰ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 177.

¹¹ Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Argo. Praha. 2005. s. 96 – 97.

¹² Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 223.

zajímavých informací ohledně každodenního života lidí, patřily *Coelum vivum*, *Cygnea cantio*, *Doctrina christiana* a *Siclus sanctuarii*. Na následujících řádcích stručně charakterizují jednotlivé sbírky, seřadila jsem je podle jejich rozsahu.

Sbírka kázání **Coelum vivum** bylo vydáno v roce 1824 v Opavě, pouhý rok před kazatelovou smrtí. Jedná se o velmi rozsáhlé dílo, kdy se na takřka tisíce stranách nachází okolo 60 kázání. Druhé nejrozsáhlejší dílo, které bylo v rámci této práce analyzováno, byla sbírka **Cygnea cantio**¹³, vydaná roku 1720 v Olomouci. Obsahuje 521 stran a nachází se v ní 47 promluv, které měly být vysloveny v období 1714 – 1716.¹⁴

Další postila **Doctrina christiana neboli Křesťanské cvičení** má zajímavou historii svého vzniku. V roce 1720 vznikla v Brně sbírka **Kázání na neděle a svátky adventní**, na jejíchž 101 stranách se nachází kázání, která byla proslovena v době adventní a která se orientují na problematiku posledního soudu. Kazatel však o rok později tuto práci rozšířil o druhou část, která obsahuje dalších 9 kázání, a dal tomuto celku skládajícímu se ze dvou částí název **Doctrina christiana**.¹⁵ Jelikož se tato postila skládá ze dvou částí a obě jsou číslovány odděleně, zmínila jsem v poznámkovém aparátu pro lepší orientaci jméno toho kterého kázání, aby nedošlo k záměně.

Další dvě sbírky **Pia quadragesima** a **Passio domini nostri** byly vydány v roce 1721 v Opavě a jedná se o díla obsahující postní kázání.¹⁶ V první postile *Pia quadragesima* se kazatel obrací k problematice hříšných lidí, jejich nedostatečné zbožnosti a úctě k duchovním. Druhá postila *Passio domini nostri* obsahuje tematiku posledních Ježíšových dnů a také rozebírá důvody, proč mu mají být věřící vděční.

Jak uvádí autor Kadlec, poslední čtyři jmenované sbírky *Cygnea cantio*, *Doctrina christiana*, *Pia quadragesima* a *Passio domini nostri* jsou seskupeny do jednoho velkého celku **Postilla nedělní**, díky čemuž vzniká dílo, jež svými kázáními obsáhne běh církevního roku.¹⁷

¹³ Mnohdy je používán název *Cantator cygnus*.

¹⁴ Kadlec, K.: *Bohumír Hynek Bílovský*. Sborník Historického kroužku 22. 1921. s. 67.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž. s. 67-68.

¹⁷ Tamtéž.

Nejméně rozsáhlá sbírka, která byla v této práci využita a která je mezi nimi zároveň nejstarší, nese název **Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní**. Byla vydána v roce 1713 v Olomouci a byla zasvěcena sv. Liborioví¹⁸. Jak uvádí autorka Němcová Dragonová, jedná se o šest kázání, která měla být proslovena v letech 1711 - 1714 během poutí v kostele sv. Liboria v Jesenci u Konice.¹⁹ Kazatel se v nich ve velké míře zabývá výchovou dětí.

Během analýzy Bílovského kázání jsem se zaměřila nejenom na samotné postily, ale také na vydané edice jeho kázání. Josef Vašica vydal v roce 1933 edici **Víno ze svadby v Káni a potřebnost roucha svadebního: tři starší česká kázání**²⁰, která obsahuje přepis tří svatebních kázání; **Neděle druhá po Třech králích** a **Neděle třetí po Třech králích** pocházející z postily Doctrina christiana a **Neděle devatenáctá po Svatém Duchu** ze sbírky Cygnea cantio. V roce 1970 spatřilo světlo světa dílo **Starší slezští kazatelé**²¹ od autora Kopeckého, které bylo také zaměřeno na Bílovského kázání a které obsahovalo jejich krátké přepsané pasáže. Další důležitá edice orientující se na kazatele Bílovského byla vydána v roce 2005 Milošem Sládkem pod názvem **Svět jako podvodný verbíř anebo Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století**²².

Diplomová práce je tedy založena na analýze šesti kazatelových postil a poznatky z nich extrahované jsou poté doplněny ještě o informace získané ze sekundární literatury, aby tak vznikl celkový obraz o nastíněných problémech. Zásadní dílo, které bylo v této diplomové práci využito, je kniha od německé historičky Elfriede Moser-Rath **Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock**²³, která je primárně zaměřena na barokní kázání a zásadní témata každodennosti, která se v nich objevují (př. lidová zbožnost), a její další dílo **Dem**

¹⁸ Jedná se o světce ze 4. století, jenž byl v baroku oblíbeným. In: Němcová Dragonová, M.: *Mýtus a legenda v barokním kázání Bohumíra Hynka Bílovského*. In: Slavica iuvenum VIII. mezinárodní studentská vědecká konference (CD-ROM). Ostravská univerzita. Ostrava. 2007. s. 103.

¹⁹ Němcová Dragonová, M.: *Mýtus a legenda v barokním kázání Bohumíra Hynka Bílovského*. s. 103.

²⁰ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni a potřebnost roucha svadebního*. Dobré dílo. Stará říše. 1933.

²¹ Kopecký, M.: *Starší slezští kazatelé*. Profil. Ostrava. 1970.

²² Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř anebo Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Argo. Praha. 2005.

²³ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. Schwartz. Göttingen. 1994.

Kirchenvolk die leviten Gelesen: Alltag im Spiegel süddeutscher Barockpredigten²⁴.

Pro všechny kapitoly byla také velmi užitečná řada knih od van Dülmena **Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) I.²⁵, II.²⁶ i III.²⁷**.

Práce se skládá z pěti kapitol. Zatímco první dvě kapitoly uvádějí čtenáře do problematiky barokních kázání a představují mu samotného kazatele B. H. Bílovského, poslední tři kapitoly se již týkají jeho postil. Témata, která jsou zde analyzována, byla vybrána díky jejich relativně četnému zastoupení v kázáních.

První kapitola se jmenuje *Barokní kazatel B. H. Bílovský*, která je rozdělena do tří částí: 1) *Život a dílo B. H. Bílovského*, 2) *B. H. Bílovský jako kazatel* a 3) *Studie o B. H. Bílovském*. V těchto podkapitolách jsou v hojné míře využity knihy historiků, kteří se tímto kazatelem zabývali již přede mnou a jejichž práce a názor na Bílovského jsou zde vyloženy také. Smyslem této kapitoly bylo představit B. H. Bílovského jako člověka i kazatele a poukázat na charakteristiku, která se objevuje v jeho kázáních.

Druhá kapitola nese jednoduchý název *Barokní kázání* a představuje most, který přivádí čtenáře k tématu barokní kázání, a vysvětluje, co to vlastně jsou barokní kázání, jakou hodnotu představují, proč jsou považována za důležitý historický pramen a kteří badatelé v nich jako první objevili jejich význam.

Ve třetí kapitole *Společnost raného novověku v kázáních Bílovského* začínají být rozebírány postily tohoto kazatele a jednotlivá společenská témata. Cílem této kapitoly bylo sestavit z jednotlivých střípků obraz společnosti tak, jak se odráží v Bílovského kázáních.

Čtvrtá kapitola *Lidová zbožnost v Bílovského kázáních* se dělí do dvou podkapitol; první je zaměřena na zbožnost lidí, jejíž nedostatečnost je Bílovským reflektována velmi často a jejímž jednotlivým aspektům (rouhání, hřešení, nesvěcení nedělí a svátků) byla věnována i celá kázání. Druhá podkapitola sleduje *Lidové pověry a čarodějnictví* a kazatelův náhled na tuto problematiku, která se v jeho

²⁴ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen: Alltag im Spiegel süddeutscher Barockpredigten*. Metzler. Stuttgart. 1991.

²⁵ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). I. Dům a jeho lidé*. Argo. Praha. 1999.

²⁶ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). II. Vesnice a město*. Argo. Praha. 2006.

²⁷ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). III. Náboženství, magie, osvícení*. Argo. Praha. 2006.

kázáních sice neobjevuje tak často jako jiná témata, ale stále ji považuji za jednu z těch, ke kterým se vyjadřuje více. Kazatel rozebírá původ takzvaných kouzelníků, jejich praktiky a problémy, kvůli kterým za nimi lidé chodili.

V páté kapitole *Židé, Turci a kacíři v Bílovského kázáních* je rozebírán pohled kazatele na tyto skupiny obyvatel. Podkapitoly jsou seřazeny od tématu, které je v kázáních obsaženo nejvíce, tedy od Židů, po téma, které je obsaženo naopak nejméně, tedy po kacíře. Bílovský se vůči těmto skupinám vymezoval samozřejmě negativně, i když během pročitání promluv je možné narazit na výjimky, kdy je naopak chváli. Tento paradox je vysvětlen v kapitole.

Během sepisování této práce jsem samozřejmě narazila na jisté problémy, které se týkaly především faktu, že neexistuje mnoho kázání, která by se zabývala výhradně alespoň jedním výše zmíněným tématem. Většina zmínek tedy musela být vypreparována z kázání, která se primárně zaměřovala na úplně jiné téma. Nejvýrazněji se tento problém projevil u podkapitoly o lidových pověrách a čarodějnictví. Problémem této kapitoly byl fakt, že byla vystavěna na roztroušených zmínkách, které jsou pouhými střípky, proto bylo velmi obtížné sestavit z nich jednotný obraz. Ač se Bílovský věnoval tomuto tématu relativně často (což dokazuje již jenom fakt, že jim zasvětil tři celá kázání), ve skutečnosti v nich není zmíněno příliš zajímavých informací. Mnoho zmínek bylo opakováno, některým tématům byl věnován velký prostor, jiným zase nepřiměřeně malý, a proto spousta zajímavých informací nebyla rozvinuta do přílišných detailů.

V tištěných postilách od Bílovského se také objevují jisté chyby nebo odchylky. Jedna z typických chyb je špatné číslování stránek (buď jsou určitá čísla naprosto přeskočena, nebo se naopak objevují víckrát jako například v postile *Cygnea cantio*, kde se za sebou objevují tato čísla stránek 415, 416, 415 a 416, proto jsem v citaci uvedla v závorce, zda se jedná o první nebo druhé číslo). Jméno každého kázání je napsáno nejenom na jeho začátku, ale také na záhlaví každé stránky, či je díky své délce rozděleno na stránky dvě. Jméno na záhlaví se však v mnohých případech od toho na první stránce trochu liší. Já jsem ve své práci užila jména kázání, která jsou uvedena na záhlaví stránek pro jednak lepší orientaci při hledání toho či onoho kázání a také z toho důvodu, že jsou podle mě výstižnější.

1. Kapitola

BAROKNÍ KAZATEL B. H. BÍLOVSKÝ

1. Život a dílo B. H. Bílovského

Bohumír Hynek Bílovský²⁸ (1659 – 1725) poprvé spatřil světlo barokní světa v roce 1659 v Hlučíně ve Slezsku. Jeho život rozhodně nebyl jednotvárný, působil v Čechách i na Moravě, vystřídal několik postů a zažil slávu i úpadek, aby se nakonec vrátil zpět ke svému rodnému kraji. Již jako osmnáctiletý mladík vstoupil Bílovský do Tovaryšstva Ježíšova,²⁹ chvíli pracoval jako učitel na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě³⁰ a v roce 1689 byl vysvěcen na kněze.³¹ Zajímavostí je, že působení kněze ve službách jezuitských netrvalo příliš dlouho, jelikož o rok později z řádu vystoupil³² a vydal se cestami kněze světského.³³ K tomuto kroku Bílovského přivedly jeho kontakty s pražským světícím a milevitánský biskupem Janem Ignácem Dlouhoveským z Dlouhé vsi. Pražské arcibiskupství již několik desetiletí trpělo nedostatkem farního kněžstva,³⁴ který měl za následek, že jeden venkovský kněz měl na starosti čtyři až osm kostelů, při čemž v jeho silách bylo sloužit maximálně ve dvou.³⁵ Mnohé ovečky katolické církve tak zůstávaly bez svého pastýře, a proto - aby byl tento problém alespoň umenšen - docházelo k podobným přestupům jako právě u Bílovského.³⁶

²⁸ Podle poznatků V. Martínka se Bílovský v českých knihách nepodepisoval jako Bohumír Hynek, nýbrž používal latinského jména Godefridus Josef. In: Martínek, V.: *Hlučinský kazatel*. Věstník Matice Opavské. 1922. s. 22.

²⁹ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 83.

³⁰ 1683 – 1685 působil na pražském novoměstském gymnáziu, v roce 1686 se stal profesorem na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě. In: Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 51.

³¹ Kalista, Z. (ed.): *České baroko: studie, texty, poznámky*. Evropský literární klub. Praha. 1941. s. 328.

³² Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 51.

³³ Kalista, Z. (ed.): *České baroko*. s. 328.

³⁴ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 51.

³⁵ Sládek, M. (ed.): *Malý svět jest člověk*. s. 15.

³⁶ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 51.

Léta 1691 – 94 Bílovský strávil v Choustníku jako tamní farář, ale již v roce 1695 se stal děkanem v Písku.³⁷ Právě toto působení nám umožňuje nahlédnout na Bílovského nejenom jako na osobnost historickou, ale také na člověka s jeho chybami i schopnostmi. Bílovský svými kázáními v Písku vyvolával hned dva protikladné dojmy; odpor i nadšení. V měšťanských a zřejmě i kněžských kruzích si díky svým vášnivým povahovým rysům získal mnohé nepřátele,³⁸ kteří ho obviňovali, že ač se stal světským knězem již před několika lety, stále na jezuity nezapomněl a stranil jim.³⁹ Avšak existovala i skupina lidí, u které svými silnými kázáními naopak dokázal vyvolat velké nadšení; a tito lidé byli jeho posluchači. Existují doklady, že Bílovský svými kázáními plnil celý děkanský chrám v Písku.⁴⁰ Posluchačů prý bylo tolik, že se do chrámu nemohli vejít, a proto ti, kteří zůstali venku, si alespoň opírali žebříky ke zdi chrámu, aby mohli kázání sledovat okny.⁴¹ I přestože tyto úspěchy byly ohromné, moc jeho odpůrců byla zřejmě silnější, a proto se Bílovský v roce 1701 rozloučil s pražskou arcidiecézí a vydal se zpět na rodnou Moravu. Nejprve pracoval jako administrátor ve Vrahovicích,⁴² v následujících letech 1702 – 1708 působil jako farář v Letovicích a poslední roky svého života zakončil jako kněz ve Velkých Slatěnicích u Olomouce. Zemřel v roce 1725.⁴³

Tento životopis, který přibližuje Bílovského život a který poukazuje na fakta, která ho v jeho myšlení mohla velmi ovlivnit, by nebyl úplný, kdybych do něj nezačlenila i zmínky, které činil sám o sobě ve svých kázáních. Těchto zmínek sice bohužel nebylo příliš mnoho, ale kupodivu jsou relativně podrobné. V postile Siclus sanctuarii se v **Prvním křesťanském cvičení** zmiňuje nejenom o svém tělesném stavu: „*než co já pak, ne jenom podlé chůze, ale i podlé jazyka a řeči kulhavý kazatel*“,⁴⁴ ale také rozebírá své latinské jméno, které zní Godefridus a kterým ukončil ono celé kázání: „*nejsem já sice žádný Vlach, kazatel pak poslední, než*

³⁷ Sládek, M.(ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 51.

³⁸ Kalista, Z.(ed.): *České baroko*. s. 328.

³⁹ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 51.

⁴⁰ Kalista, Z. (ed.): *České baroko*. s. 328.

⁴¹ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 52.

⁴² V edici Víno ze svadby v Káni a potřebnost roucha svadebního z roku 1932 od Vašici je chybně zaznamenáno „v Kahovicích“.

⁴³ Kopecký, M.: *Staří slezští kazatelé*. s. 92.

⁴⁴ Bílovský, B. H.: *První křesťanské cvičení*. In: Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní. Typis Ignatij Rosenburg. Olomouc. 1713. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32.388. nepag.

poněvadž mám jméno Gottffrid, to jest boží pokoj, propustím vás v pokoji, když vám vinšuji od svatého Liboria boží pokoj."⁴⁵

V jiném kázání se Bílovský rozepsal i o činnostech, které jako duchovní konal; po koledě chodil jak ve městech, tak i ve vesnicích, navštěvoval chudé a dával jim „*chléb anjelský na cestu věčnosti*".⁴⁶ V postile Coelum vivum, která byla vytištěna v roce 1724, věnoval jedno kázání dokonce sám sobě, jeho název byl **Kazatel starý sobě a starým poslední dělá kázání** a zde poznamenal „*my staří dědkové*".⁴⁷ V době, kdy toto kázání psal, mu s největší pravděpodobností bylo již přes šedesát let.

Bílovský sepsal za svůj život mnoho děl, která byla vytištěna, a tudíž zachována až do dnešních dnů. Miloš Kopecký rozdělil Bílovského tvorbu do dvou období, která se od sebe liší obsahem jednotlivých kázání; 1. do roku 1713 se Bílovský věnoval hagiografickým kázáním, 2. zatímco od roku 1713 od nich upouští a nastoluje nový trend.⁴⁸

1. Do prvního období spadá následující produkce; roku 1695 bylo vytištěno Bílovského první dílo, které neslo název **Nový Cherubín, sv. Ignacius**.⁴⁹ Život tohoto díla však nebyl nejšťastnější, díky jeho obsahu, který obviňoval světské duchovní z pomlouvání jezuitů,⁵⁰ byl Bílovský pohnán před pražskou konzistoř, donucen zničit výtisky vyšlého kázání a sepsat promluvu novou, která by učiněnou škodu napravila.⁵¹ Díky tomuto debaklu vzniklo tedy kázání nové, které vyšlo tiskem roku 1696 a neslo název **První a nový farář sv. Josef, Boha člověka pěstoun**. Bílovský v něm na příkladě svatého Josefa dává farářům poučení, jak dbát o ovečky, které mu byly svěřeny, a neopomíná dostatečně vychválit světské duchovenstvo, které bylo v jeho prvním kázání tak nešťastně pomluveno.⁵²

Do období, kdy se Bílovský věnoval čistě hagiografickým dílům, spadají i další práce: **Ecclesiasticus Cherub neboli Církevní Cherubín, anebo slavný a stálý v ohni a mukách víry a svaté zpovědi zástupce Jan Sarkander (Brno, 1703), Stella nova**

⁴⁵ Bílovský, B. H.: *První křesťanské cvičení*. nepag.

⁴⁶ Bílovský, B. H.: *Neděle první po devitníku*. In: Doctrina christiana. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 136.

⁴⁷ Bílovský, B. H.: *Kazatel starý sobě a starým poslední dělá kázání*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 989.

⁴⁸ Kopecký, M.: *Staří slezští kazatelé*. s. 92.

⁴⁹ Kalista, Z. (ed.): *České baroko*. s. 329.

⁵⁰ Kadlec, K.: *Bohumír Hynek Bílovský*. s. 65.

⁵¹ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 54.

⁵² Kadlec, K.: *Bohumír Hynek Bílovský*. s. 65-6.

Serenissimo archi-duci Carolo in Hispaniarum regnum bono omine praeuia seu Joannes Sarcander (Olomouc, 1703), **Zodiacus Sarcandri de Skoczowa** (Olomouc, 1712),⁵³ **Vexillium salutis neboli Praporec spasení sv. kříž** (Olomouc, 1709) a **Putování nábožné k sv. Cyrilovi a Strachotě** (Olomouc, 1709).⁵⁴

Kadlec uvádí, že roku 1705 mělo být tiskem vydáno také dílo pod názvem **Rogus incombustus**.⁵⁵ Vašica tuto domněnku vyvrací, když tvrdí, že tento spis sice skutečně vznikl, avšak jeho autorem nebyl Bílovský, ale Wilhelmb Joseph Pusch von Grünwald, který si českého kazatele a některá jeho díla vzal pouze jako svoji inspiraci.⁵⁶

2. Jak bylo řečeno výše, rok 1713 byl rokem zlomovým, který Bílovského odvrátil od sepisování děl s pouze hagiografickou tematikou.⁵⁷ V tomto období vznikly sbírky kázání, které byly až na **Sors quinta** všechny využity v této práci, jejich detailnější rozbor se objevil již v úvodu, a proto se nyní omezím na jejich pouhé vyjmenování. **Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní** (Olomouc, 1713), **Sors quinta** (Olomouc, 1713), **Cygnea cantio** (Olomouc, 1720), **Doctrina christiana** (Olomouc, 1721), **Pia quadragesima** (Opava, 1721), **Passio domini nostri** (Opava, 1721) a **Coelum vivum** (Opava, 1724).

⁵³ Kalista, Z. (ed.): *České baroko*. s. 329.

⁵⁴ Kadlec, K.: *Bohumír Hynek Bílovský*. s. 66.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Pavera, L. (vyd.): Vašica, J.: *Eseje a studie ze starší české literatury*. Verbum. Tilia. Opava. Šenov u Ostravy. 2001. s. 232.

⁵⁷ Kopecký, M.: *Starší slezští kazatelé*. s. 92.

2. B. H. Bílovský jako kazatel

„vzácný básník, neporovnatelný řečník a kazatel, úžasný komik, dvořan a politik,
ve styku s lidmi velmi oblíbený, muž konečně zcela výjimečný,
jehož Písek vůbec neměl;...“⁵⁸

Ondřej František Waldt⁵⁹

Při pročitání postil kazatele Bílovského si nelze nepovšimnout charakteristických rysů, které prostupují jeho promluvami. Každé kázání má jasně ucelenou strukturu; začíná argumentem, v němž je zmíněna hlavní myšlenka, pokračuje svým mnohdy rozvláčným a mnohdy prudkým a vášnivým tempem, v jehož průběhu se myšlenka skoro jakoby vytrácí a poté znovu objevuje, aby nakonec vyvrcholila v rozuzlení. Argumenty, které jsou prokládány celým textem, jsou logické (ač nám se mohou zdát bizarní) a opřené o výroky autorit. Už jenom z množství duchovních autorit, které Bílovský cituje nebo parafrázuje, je zřejmé, že to byl člověk sečtělý.

V jeho kázáních se objevují specifické rysy, kterých si povšimli i další historikové. Historik Martínek si všímá takzvaných „svatovšetečných otázek“,⁶⁰ které se často týkají událostí z doby biblické a na které Bílovský odpovídá se zarážející přesností; dokáže vyjmenovat přesný počet ran, které byly uštědřeny Ježíši Kristu v průběhu bičování, a přesný počet vyplakaných slz Panny Marie.⁶¹ Pro jeho kázání je také typické vkládání latinských vět a jejich následný překlad, používání vtipů pro oživení promluv, oslovování svých posluchačů jejich křestními jmény⁶² a také hojně užívání exempel - příběhů, kterými jsou jeho kázání hojně prosycena a které mají funkci podpůrnou.⁶³

⁵⁸ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 52.

⁵⁹ Ondřej František Waldt narozený 1683 v Písku, významný kazatel v jižních Čechách osmnáctého století. In: Sládek, M.: *Svět jako podvodný verbíř*. s. 52.

⁶⁰ Martínek, V.: *Hlučínský kazatel*. s. 40.

⁶¹ Tamtéž. s. 28.

⁶² Kopecký, M.: *Staří slezští kazatelé*. s. 94.

⁶³ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 13.

3. Studie o B. H. Bílovském

B. H. Bílovský byl historiky zaznamenán již na konci 19. století,⁶⁴ a kdyby pravá příčina nespočívala ve faktu, že si zřejmě nesprávným způsobem vykládali jeho kázání Ecclesiasticus Cherub jako útok na jezuitský řád, jednalo by se o raritu. Takto mu však byl zcela nesprávně přiřknut titul hrdiny bojujícího proti Tovaryšstvu.⁶⁵

Větší popularity se dočkal až ve století dvacátém, kdy vzbudil rozporuplné reakce u historiků, kteří četli jeho kázání, podrobovali je analýzám a kteří se neubránili buď pobouření, nebo obdivu. Již v prvních třiceti letech 20. století byly publikovány práce, které se k Bílovskému a k jeho kázáním vyjadřovaly. Hynek Hrubý neváhal Bílovského označit za kazatele oplývajícího humorem a hovorností,⁶⁶ avšak s nevybíravým slovníkem.⁶⁷ K. Kadlec stručně poznamenal, že Bílovský byl kazatelem precizním a inteligentním,⁶⁸ způsob jeho vyjadřování považoval za „místy živý, místy rozvláčný“,⁶⁹ který se nesnaží své posluchače vyděsit, ale spíše je donutit vydat se na cestu k lepšímu životu.⁷⁰ V. Martínek se stal Bílovského největším kritikem, když jeho kázání označil za vulgární zastrašování posluchačů,⁷¹ jeho lidovou řeč odsoudil „do kalu každodenní hantýrky“⁷² a vše završil poznámkou, že Bílovský „nedovedl v této snaze zachovati pravou mez, za níž přestává vážnost, úcta, a začíná obhroublá, i když nechtěná komika“.⁷³ Zajímavostí je, že ač se stal jeho největším kritikem, zároveň přiznává, že Bílovský mohl být kazatelem, který svým kázáním ve své době zaznamenal úspěch,⁷⁴ ale pro něho byl příliš vulgární.⁷⁵ Dle mého názoru se Martínek nechal příliš unést svým negativním postojem k baroku a soudil Bílovského ne jako kazatele své doby, ale jako *barokního* kazatele.

⁶⁴ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 53.

⁶⁵ Tamtéž s. 54 - 55.

⁶⁶ Hrubý, H.: *České postilly: studie literárně a kulturně historická*. Královská česká společnost nauk. Praha. 1901. s. 244 - 245.

⁶⁷ Tamtéž. s. 247.

⁶⁸ Kadlec, K.: *Bohumír Hynek Bílovský*. s. 70.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž. s. 72.

⁷¹ Martínek, V.: *Hlučinský kazatel*. s. 22.

⁷² Tamtéž. s. 29.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž. s. 25.

⁷⁵ Tamtéž. s. 40.

Bílovský dokázal upoutat také pozornost Josefa Vašicy, který se vydáním edice *Víno ze svadby v Káni* a potřebnost roucha svadebního (1933) pokoušel dokázat, „že Bílovského homiletické dílo není žádná fraška, nýbrž vážný projev silného ducha, který může i dnes býti k užítku“.⁷⁶ Bílovskému věnoval i několik stran v práci *České literární baroko* (roku 1995 vyšlo druhé vydání) a v něm vyslovil domněnku, že ač se Bílovského mluva může dnes zdát vulgární, nemuselo tomu tak být i tehdy, jelikož pojmy jako hovado, huba či smrad měly tehdy buď jiné emocionální zabarvení, nebo i jinou významovou hodnotu.⁷⁷ Rozbor kazatele Bílovského se objevil i v jeho dalším díle *Eseje a studie ze starší české literatury*.⁷⁸

O Bílovském se poté vyjadřovali i další historikové; Zdeněk Kalista,⁷⁹ Milan Kopecký, který ho označil za „kazatele nadšeného, výmluvného, velmi pohotového, kazatele impulsivního a neobyčejně bezprostředního, který dovedl nepříjemně zaútočit“,⁸⁰ dále Libor Pavera⁸¹ a Tomáš Havelka, který ve svém článku sledoval především komičnost Bílovského kázání a řadu jeho promluv označil za groteskní.⁸² V roce 2005 byl vydán *Svět jest podvodný verbíř aneb výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století* (v tomto výboru se nachází nejenom přepis kázání *Ecclesiasticus Cherub*, ale také jeho výklad).⁸³ Zatím poslední historičkou výrazně se zabývající Bílovským byla Martina Němcová Dragonová.⁸⁴

Bohumír Hynek Bílovský je tedy viděn očima historiků 20. století v širokém spektru, od geniálního, vtipného vypravěče až po groteskního komika s vulgární mluvou.

⁷⁶ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 87.

⁷⁷ Vašica, J.: *České literární baroko*. 2. vyd. Atlantis. Praha. 1995. s. 190.

⁷⁸ Pavera, L. (vyd.): Vašica, J.: *Eseje a studie ze starší české literatury*. Verbum. Tilia. Opava. Šenov u Ostravy. 2001.

⁷⁹ Kalista, Z. (ed.): *České baroko: studie, texty, poznámky*. Evropský literární klub. Praha. 1941.

⁸⁰ Kopecký, M.: *Staří slezští kazatelé*. s. 93.

⁸¹ Pavera, L.: *Homiletik a básník B. H. J. Bílovský*. Vlastivědné listy. 22. 1996. č. 2. s. 27 – 30.

⁸² Havelka, T.: *Komika v díle Bohumíra Hynka Josefa Bílovského*. StudCom et Hist 34. 2004. č. 71 - 72. s. 142-143.

⁸³ Sládek, M.: *Svět jako podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Argo. Praha. 2005.

⁸⁴ Němcová Dragonová, M.: *Mýtus a legenda v barokním kázání Bohumíra Hynka Bílovského*. s. 103 – 108.

2. Kapitola

BAROKNÍ KÁZÁNÍ

Kázání byla „jedním z nejvlastnějších projevů katolického náboženského baroka,“⁸⁵ „byl to jeden z mála literárních útvarů, se kterým se všechny vrstvy obyvatelstva setkávaly (vedle duchovní písně a modlitby) pravidelně po staletí.“⁸⁶ Lidé v době raného novověku nebyli zahlceni médii,⁸⁷ a přestože se školství a potřeba vzdělávat se neustále rozšiřovaly, pro venkovské obyvatelstvo bylo i nadále mnohem důležitější zajistit uspokojení svých základních životních potřeb než si osvojit elementární znalosti, jako jsou pro nás čtení, psaní a počítání.⁸⁸ Kázání se tedy stala nejdůležitějším prostředkem k duchovnímu vzdělávání lidí a Moser-Rath tvrdí, že důkaz jejich nesmírného působení můžeme zahlédnout dokonce i dnes; vzory chování, o nichž bylo kázáno po staletí, se zakořenily tak hluboko, že až do dnešních dnů jsou stále přítomny.⁸⁹

Barokní kázání měla do svých posluchačů vštípit vzorce chování a morální zásady,⁹⁰ kazatelé se obraceli proti nevhodnému chování věřících (ať již po stránce mravní či náboženské), jejich úkolem bylo napomínat a věřící polepšovat⁹¹ a také přinášet ponaučení.⁹² Obsah kázání se však do jisté míry zaměřoval také na každodenní život posluchačů, protože kázání – aby mohla fungovat - musela být na něčem reálném skutečně založena.⁹³ A jistě i pro samotné posluchače musela být tato kázání zajímavější než ta, která se zabývala teologickými otázkami.⁹⁴

Kázání však nemusela být určena pouze na kazatelnu, ale mohla získat také podobu tištěnou. Tyto tištěné sbírky mohly plnit hned dvě funkce; 1) pro potřeby

⁸⁵ Nešpor, Z.: *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Albis international. Ústí nad Labem. 2006. s. 119.

⁸⁶ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 12.

⁸⁷ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 225.

⁸⁸ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život (16. – 18. století)*. I. s. 116.

⁸⁹ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 225.

⁹⁰ Sládek, M. (ed.): *Malý svět jest člověk*. s. 15.

⁹¹ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 186 – 187.

⁹² Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 12.

⁹³ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 224.

⁹⁴ Tamtéž. s. 224 – 225.

širokých lidových vrstev k večernímu předčítání⁹⁵ či 2) jako pomůcka pro ostatní kazatele (tomu odpovídá úvod a závěr mnohých postil, které jsou psány v latině).⁹⁶ Jak však vysvětluje F. M. Eybl, neexistuje mnoho sbírek, které by tento druhý účel na svých titulních stranách skutečně uváděly.⁹⁷ Co se týče večerního předčítání na venkově, Moser-Rath, která se tímto tématem také zabývala, tvrdila, že vzhledem k nízké gramotnost lidí bylo nutné najít alespoň jediného gramotného člověka, který by tak funkci předčitatele mohl plnit pro mnoho dalších lidí.⁹⁸ Předčítání totiž v této době sloužilo jako zásadní element pro zprostředkování literatury různých žánrů.⁹⁹

Kazatelé nevytvářeli či nepronášeli své promluvy jednotnou formou, ale diferencovali se do skupin. K tomuto rozdělení došlo také v raném novověku, kdy v 17. a 18. století vznikly dva proudy kazatelství. První proud nazýváme jako humanistický, který „se výrazně přikláněl ke starší kazatelské tradici 16. století, zdůrazňoval antické vzory a uměřenost ve výstavbě řeči i v použití výzdobných prvků.“ Druhý proud, který nás bude zajímat více, dostal název konceptuální¹⁰⁰. Konceptuální kazatelství přineslo do světa kázání nový osvěžující styl, který kladl velký důraz na kazatelův důvtip, řečnickou obratnost a především znalost duchovních autorů, s jejichž pomocí se snažil legitimizovat řešení toho či onoho problému.¹⁰¹ Kazatel již neměl pouze poučit, ale také svým vtipem vzbudit posluchačovu pozornost.¹⁰² Koncept, na jehož základě mělo být kázání vystavěno, se rozvíjel; „1) v podkladu daném úryvkem z Písma, 2) v duchaplném rozvinutí myšlenky silou lidského intelektu, 3) potvrzením ve výroku některého církevního Otce nebo jiného duchovního autora.“¹⁰³

⁹⁵ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 11.

⁹⁶ Kopecký, M.: *Staří slezští kazatelé*. s. 100.

⁹⁷ Eybl, F. M.: *Gebrauchsfunktionen barocker Predigtliteratur. Studien zur katholischen Predigtsammlung am Beispiel lateinischer und deutscher Übersetzungen des Pierre de Besse*. Braumüller. Wien. 1982. s. 45.

⁹⁸ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 224 – 225.

⁹⁹ Eybl, F. M.: *Gebrauchsfunktionen barocker Predigtliteratur*. s. 52 – 53.

¹⁰⁰ Název pro tento proud kazatelství pochází ze Španělska z latinského slova „conchetto“, odkud se rozšířil do dalších evropských zemí, včetně do těch českých. In: Kopecký, M.: *K české barokní homiletice*. In: *O barokní kultuře: sborník statí*. Universita J. E. Purkyně. Brno. 1968. s. 65.

¹⁰¹ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 27 - 28.

¹⁰² Sládek, M. (ed.): *Malý svět jest člověk*. s. 19 - 20.

¹⁰³ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 28.

Barokní kázání se samozřejmě nevyvíjela hermeticky uzavřeně od okolního světa, ale nasávala do sebe mnohé vlivy. Jedním z těchto vlivů byl také humanismus. Humanismus, který se sám nechal velmi výrazně ovlivnit antikou – ve filozofickém či rétorickém směru – a který tento vliv přenesl i do kázání doby barokní. V barokních kázáních jsou tak využity antické a biblické příběhy či myšlenky církevních otců, jelikož cílem kazatele bylo zaujmout své posluchače všemi možnými prostředky tak, aby je mohl formovat a tím jim pomoci ke spáse.¹⁰⁴

V kázáních byly také využívány latinské věty, které byly následně překládány do národního jazyka,¹⁰⁵ tomuto trendu se nevyhnul ani Bílovský, který latinské věty překládal do češtiny, i když ne zcela přesně.¹⁰⁶ Historik Martínek reagoval na tuto dvojazyčnou kombinaci zamyšlením, kdoví jak ji asi vnímali posluchači.¹⁰⁷

Pro Bílovského kázání jsou typická takzvaná exempla, která je doslova zahlcují. Exempla jsou „krátké příběhy z antické, středověké i raně novověké literární tradice“.¹⁰⁸ Moser-Rath v souvislosti s těmito příběhy se zabývá myšlenkou, proč nepoužívat slovo „exempel“. Podle ní se jedná o termín nevhodný a nejednoznačný. Proto upřednostňuje pojem „Predigtmärlein“. Tento pojem byl do historiografie zaveden v polovině 19. století Franzem Pfeiferem. Pojmem „Predigtmärlein“ se může označit mnoho příběhů, které však musí přinášet nějaké zamyšlení duchovního či morálního a pedagogického rázu.¹⁰⁹

Pro raně novověkou literaturu je také běžné „kombinování citátů a textových elementů podepřených dostatečně autoritativním autorským jménem.“¹¹⁰ Jak uvádí Lucie Storchová, tyto citáty byly často používány i v případech, které protiřečily „původní argumentaci“.¹¹¹ V Bílovského kázáních se nachází citace nejenom významných církevních osob, ale také těch pohanských v nepřeberném množství. Tyto citace využívá k podepření svých argumentů, případně k polemizování s nimi.

¹⁰⁴ Schneyer, J. B.: *Geschichte der katholischen Predigt*. s. 270 – 271.

¹⁰⁵ Tamtéž. s. 270.

¹⁰⁶ Kopecký, M.: *Staří slezští kazatelé*. s. 99.

¹⁰⁷ Martínek, V.: *Hlučinský kazatel*. s. 28.

¹⁰⁸ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 13.

¹⁰⁹ Moser-Rath, E.: *Predigtmärlein der Barockzeit: Exempel, Sage, Schwank und Fabel in geistlichen Quellen des oberdeutschen Raumes*. De Gruyter. Berlin. 1964. s. 3.

¹¹⁰ Storchová, L.: *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*. In: Ratajová, J., Storchová, L.: *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Scriptorium. Praha. 2009. s. 783.

¹¹¹ Tamtéž.

Jak uvádí Štorchová, to, že se v literatuře doby raného novověku objevuje citace také pohanských autorů, není ničím výjimečným, stejně jako fakt, že jsou postaveni do pozice těch, „od nichž by se měli křesťané učit“.¹¹²

Do dnešních dob se zachovalo mnoho kázání, o kterých se můžeme domnívat, že možná nebyly sepsány pouze na papír, ale kdysi byly také přednesy před posluchači. „I z podoby kazatelen (...) můžeme jednoduše usoudit, že duchovní promluvy byly v 17. a 18. století daleko více než dnes divadlem jednoho herce, všechny možnosti vedení hlasu doprovázel pohyb, a mnohdy dokonce divadelní stylizace celých promluv.“¹¹³ Kazatelé zřejmě při svých promluvách užívali také pantomimu a přehnaná gesta, aby tím svá kázání ještě více vygradovali.¹¹⁴ Existovaly však také příručky, které radily, jakým způsobem by se kazatel měl při svých promluvách chovat. Některé poukazovaly na to, že míra jeho projevu by měla záviset na posluchačích; pro prostý lid by si měl připravit „křik a bouchání“, pro aristokracii „jemný hlas a účinné argumenty“.¹¹⁵

Barokní kázání jako taková jsou velmi hodnotným pramenem ke zkoumání lidové kultury a zbožnosti.¹¹⁶ Jak je zmíněno výše, kazatelé se totiž nezabývali pouze teologickými záležitostmi, ale mnozí z nich do svých kázání vsouvali také zmínky o každodenním životě.¹¹⁷ Peter Burke uvádí, že mnoho historiků má problém s hodnotou těchto a podobných pramenů ke studiu kultury, protože se jedná o prameny „nedůvěryhodné, poškozené zkomoleními nebo snahou propagovat nějaký konkrétní záměr,“ avšak i když mohou být tyto prameny „zkreslené“, rozhodně v sobě určitou hodnotu nesou. K životu nižších společenských vrstev v raném novověku neexistuje mnoho pramenů, které by se o něm zmiňovaly zcela narovinu, je proto nutné sáhnout po pramenech, které existují a které se k němu sice vyjadřují velmi často pouze okrajově, ale mohou nabídnout aspoň nějaký obraz této skutečnosti – mezi tyto prameny patří poznámky „kazatelů, tiskařů, cestovatelů a

¹¹² Štorchová, L.: *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*. s. 783.

¹¹³ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbíř*. s. 19.

¹¹⁴ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 56.

¹¹⁵ Morán, M., Andérs-Gallego, J.: *Kazatel*. In: Villari, R.: *Barokní člověk a jeho svět*. Vyšehrad. Praha. 2004. s. 149.

¹¹⁶ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 177.

¹¹⁷ Tamtéž. s. 208 – 209.

úředníků“.¹¹⁸ Jak uvádí Moser-Rath, samozřejmě zůstává také věčnou otázkou, do jaké míry kazatelé kopírovali své předlohy.¹¹⁹

Zájem o barokní literaturu se mezi historiky začal rozvíjet relativně pozdě (existovaly samozřejmě výjimky, jakými byly například Berthold von Regensburg nebo Geiler von Kaisersberg, jejichž díla byla prozkoumávána již v 19. století), svoji vinu na tom mohlo nést i osvícenství, které barokní kázání zle pomluvalo,¹²⁰ avšak tyto názory byly naštěstí již dávno překonány a nejenom baroko jako celek, ale také barokní kázání docházejí nyní náležité pozornosti.¹²¹ Schneyer dokonce tvrdí, že barokní kázání se mohou rovnat kázáním z jiných dob.¹²²

Mezi prvními badateli, kteří překlenují tuto nechuť a jejichž díla se začala objevovat ve 30. letech 20. století, můžeme jmenovat Ottu Maussers, který se zabýval Christophem Selhamerem, Franze Hoedla či Franze Loidla a jeho práci o Abrahamovi a Sancta Clara.¹²³ V 50. letech 20. století se objevil i další významný badatel Robert Böck.¹²⁴ K významným historikům můžeme dozajista zařadit i E. Moser-Rath.

V této době již nejsou výzkumy barokního kázání žádnou novinkou, i když je pravda, že na rozdíl od zahraničních kolegů mají čeští historici značné zpoždění.¹²⁵ Dá se říct, že až do 30. let 20. století bylo samotné baroko v českém prostředí – až na výjimky - považováno za dobu, která přinesla pouze úpadek, a přestože se od 30. let začal tento trend měnit a vyšla významná díla Viléma Bitnara a Josefa Vašici,¹²⁶ neměla pověst baroka ještě zdaleka vyhráno. S příchodem komunismu byla barokní literatura opět odsunuta na dno,¹²⁷ a přestože přelom 60. a 70. let 20. století přinesl změnu, ta trvala pouze krátce.¹²⁸ O objektivnějším přístupu k baroku můžeme mluvit až po roce 1989.¹²⁹ Mezi nejvýznamnější české badatele baroka dozajista

¹¹⁸ Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. s. 96 – 97.

¹¹⁹ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 223.

¹²⁰ Tamtéž. s. 207.

¹²¹ Schneyer, J. B.: *Geschichte der katholischen Predigt*. s. 269 – 270.

¹²² Tamtéž. s. 270.

¹²³ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 207.

¹²⁴ Tamtéž. s. 208.

¹²⁵ Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbiř*. s. 11.

¹²⁶ Sládek, M. (ed.): *Malý svět jest člověk*. s. 6.

¹²⁷ Tamtéž. s. 7.

¹²⁸ Rak, J., Vlnas, V.: *Druhý život baroka v Čechách*. In: Vlnas, V. (ed.): *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*. Národní galerie. Praha. 2001. s. 51.

¹²⁹ Tamtéž. s. 55.

patří již výše zmínění Vilém Bitnar, Josef Vašica, dále Zdeněk Kalista, Milan Kopecký, Zdeňka Tichá a samozřejmě také Miloš Sládek, který je jedním z největších českých odborníků právě na barokní kázání.

3. Kapitola

SPOLEČNOST RANÉHO NOVOVĚKU V KÁZÁNÍCH BÍLOVSKÉHO

Společnost raného novověku je pojem velmi široký, který zahrnuje dlouhou škálu vztahů (vztahy vytvářející se mezi páry, v domě, na vesnici, ve městě či mezi společenskými vrstvami). Tato kapitola přináší přehled vztahů, které se zrcadlí v Bílovského sbírkách. Kazatel se vyjadřoval k mnoha problémům, které zřejmě zahlédl v každodenním životě lidí, některá zásadnější témata zpracoval do celých kázání, jiná se stala marginálními záležitostmi. Cílem kapitoly je podat obraz barokní společnosti, jak je vyobrazena v kázáních B. H. Bílovského. K jejímu sepsání bylo využito všech šest postil, které jsou zmíněny i v úvodu (*Siclus sanctuarii*, *Cygnea cantio*, *Doctrina Christiana*, *Coelum vivum*, *Passio domini nostri* a *Pia quadragesima*).

Obsažnost kapitol je samozřejmě omezena kázáními, která se ke všem společenským problémům nevyjadřují stejnou měrou.

Kapitola je rozdělena do tří základních okruhů: 1. *Panna a mládenec* popisuje vztahy mezi mladými, nesezdanými lidmi, 2. kapitola s názvem *Vztahy v domě* je rozdělena na další podkapitoly; *Manželé*, *Hospodář a čeládka*, *Rodiče a děti*, a 3. poslední kapitola v této části práce je nazvána jako *Vztahy ve společnosti*, jejímž úkolem je přiblížit vztahy, které se rozvíjely všeobecně mezi lidmi (ať již mezi sousedy nebo i mezi jednotlivými společenskými vrstvami).

Metodologie k jednotlivým kapitolám, respektive podkapitolám je pro lepší přehlednost uvedena před každou z nich.

SPOLEČNOST RANÉHO NOVOVĚKU

V éře raného novověku strávila většina lidí svůj život na vesnici.¹³⁰ Vesnice se skládala z jednotlivých domů, které byly na jedné straně svým způsobem samostatné, ale na straně druhé byly kontrolovány zvědavýma očima sousedů.¹³¹ Slovo *dům* zaujímalo v raněnovověké společnosti zvláštní místo. Až do 18. století bylo označením pro všechny osoby, které se spolu nacházely pod jednou střechou.¹³² Pokud byla domácnost (ať už selská nebo řemeslnická) velká, patřilo do ní kromě samotné rodiny také neprovdané příbuzenstvo, čeledí či služebnictvo a všichni tito lidé tak vytvářeli jednotku.¹³³ Dům měl zajistit pro jeho obyvatele ochranu – ať už se jednalo o ochranu proti přírodě, zvěři nebo dalším nebezpečím.¹³⁴

Tento pojem je velmi výstižně vysvětlen i kazatelem Bílovským. Do samotného domu počítal následující osoby: manželku, děti, přátele, čeládku a služebnictvo (avšak poslední dvě skupiny jsou od prvně jmenovaných zřetelně odlišeny).¹³⁵

V samotném domě existovala hierarchie. V jeho čele stál pán domu, který tuto hospodářskou a sociální jednotku nejenom reprezentoval, ale také v jejím rámci řídil rozdělování prací.¹³⁶ Pán domu měl tedy určitá práva, zároveň však na jeho bedrech ležely povinnosti. Líčení o těchto právech a povinnostech bylo dochováno v „Hausväterliteratur“, což byla kniha obsahující rady pro správné vedení domácnosti.¹³⁷ Pán domu dohlížel na všechny oblasti života členů domácnosti a v podstatě neexistovala možnost, jak od sebe oddělit hospodářskou a soukromou sféru.¹³⁸ Mezi jeho významné úkoly patřila také povinnost zajistit jejich ochranu, „chtěl-li splnit svou povinnost a obstát tak v očích okolní vesnické nebo městské pospolitosti.“ Pán domu byl tedy společností kontrolován, tato kontrola

¹³⁰ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. II. s. 13.

¹³¹ Tamtéž. s. 15.

¹³² Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit. 1500 bis 1800*. Ullstein. Berlin. 1998. s. 167.

¹³³ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 217.

¹³⁴ Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit. 1500 bis 1800*. s. 183 – 184.

¹³⁵ Bílovský, B. H.: *Páté křesťanské cvičení*. In: *Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní*. Typis Ignatij Rosenburg. Olomouc. 1713. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32.388. nepag.

¹³⁶ Eybl, F. M.: *Gebrauchsfunktionen barocker Predigtliteratur*. s. 54 – 55.

¹³⁷ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 217.

¹³⁸ Eybl, F. M.: *Gebrauchsfunktionen barocker Predigtliteratur*. s. 55.

vycházela z její potřeby, jelikož dům – jako její základní jednotka – musel fungovat, aby následkem toho mohla fungovat celá společnost (respektive vesnice či město).¹³⁹

1. Panna a mládenec

Kapitola *Panna a mládenec* se zaměřuje na témata, která souvisela s životem mladých lidí před svatbou. Kazatel Bílovský věnoval mnohým z těchto témat jistou pozornost, a proto je možné zde lépe popsat tyto aspekty lidského života: panenství, první kontakty mezi dívkou a chlapcem a nechtěné těhotenství. Vybraná témata se v kázáních objevovala nejčastěji, případně přinášela vsutku zajímavé informace. Pro tuto kapitolu byly nejvíce využity postily *Cygnea cantio*, *Coelum vivum* a *Doctrina christiana*. Jako velmi přínosné kázání je vhodné zmínit kázání **Neděle patnáctá po Svatém Duchu** (*Cygnea cantio*), které je celé zasvěcené právě jednomu z probíraných témat, stavu panenskému.

Pro pochopení vztahu mezi mužem a ženou, potažmo mládencem a pannou budeme muset nejprve pohlédnout hlouběji do tohoto problému, který po staletích mohl kolísat mezi naprostým odporem k ženskému pohlaví až k jeho uctívání.¹⁴⁰ Velký vliv na postavení ženy ve středověku a v raném novověku v českých zemích mělo křesťanství. Jak uvádí Jean Delumeau, křesťanství sice nevymyslelo „strach z ženy“, „je ale pravda, že křesťanství jej velmi brzy přijalo a potom tohoto strašáka používalo.“ Žena jako nebezpečná bytost byla spatřována již u pramáti Evy, která snědla zapovězené jablko, a tak způsobila „zánik pozemského ráje.“¹⁴¹ Ač samotný Ježíš Kristus se v Novém zákoně proti ženám zle nevyjadřuje, stává se žena díky dalším církevním představitelům bytostí podřazenou mužům; tomuto faktu velkým dílem přispěl i svatý Pavel a jeho texty¹⁴² či svatý Augustin a svatý Tomáš Akvinský.

¹³⁹ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 13 – 14.

¹⁴⁰ Delumeau, J.: *Strach na Západě ve 14. – 18. století: obležená obec. II*. Argo. Praha. 1999. s. 142.

¹⁴¹ Tamtéž. s. 146 – 147.

¹⁴² Delumeau, J.: *Strach na Západě ve 14. – 18. století: obležená obec. II*. s. 147 – 148.

Názory těchto a dalších teologů se dotkly evropské společnosti, prostoupily ji a provázely po několik staletí. Bylo by však černobíle poukazovat pouze na misogynství, středověká společnost totiž sice pohlížela na ženu jako na bytost podřadnou a nosící v sobě ďábelské pokušení, ale existovaly i ženy, které byly obdivovány a uctívány. Avšak Jean Delumeau i tyto projevy kritizuje, když tvrdí, že byly mnohými muži využívány ke kritice ženského pohlaví.¹⁴³

Elfriede Moser-Rath uvádí, že stereotypy, které odsuzovaly ženu jako tu, jež je vzpurná, mnoho mluví, hádá se a ráda se parádí, a které jí dávaly za vinu krizi v manželství, mají svoji historii. Již v antice byly tyto stereotypy produkovány skrze různé příklady. Biblické příběhy o dědičném Evině hříchu je ještě více přižívovaly a nakonec také díky církevním otcům přežívaly po staletí. Proto ani duchovní se tomuto trendu nemohli vyhnout.¹⁴⁴

V raném novověku mohla žena zastávat jeden z těchto tří společenských statusů; být pannou, vdanou ženou či vdovou.¹⁴⁵ Jak uvádí Lucie Storchová, rozebírání žen a jejich vlastností či statusů bylo v raném novověku věnováno daleko více pozornosti než rozebírání mužů. Nejenom že se na rozdíl od mužů dělily do tří výše zmíněných stavů, ale každý stav se mohl objevovat ve dvou rovinách – v negativní a pozitivní.¹⁴⁶ Na následujících řádcích budu věnovat pozornost stavu panenskému, další statusy budou rozebírány v příslušné kapitole o vztazích mezi mužem a ženou.

V první řadě považuji za důležité dotknout se více samotného termínu *panna*. Jak uvádí J. Ratajová v knize *Nádoby mdlé, hlavy nemající?*, slovo „panna“ bylo v dobách raného novověku vnímáno v trochu jiném slova smyslu, než jak je tomu dnes. Tímto termínem nebyly označovány pouze dívky, které dosud nežily aktivním

¹⁴³ Delumeau, J.: *Strach na Západě ve 14. – 18. století: obležená obec. II.* s. 150 – 153.

¹⁴⁴ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock.* s. 215.

¹⁴⁵ Klabouch, J.: *Manželství a rodina v minulosti.* Orbis. Praha. 1962. s. 85.

¹⁴⁶ Storchová, L.: *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století.* s. 776.

milostným životem, ale také všechny svobodné ženy.¹⁴⁷ Pokud však neprovdaná žena dosáhla vyššího věku, mohl být její status pozměněn na *starou pannu*.¹⁴⁸

Panenství bylo reflektováno také kazatelem Bílovským, který mu věnoval nemálo prostoru. Pokud budu toto téma srovnávat s jinými tématy zabývajících se mezilidskými vztahy, musím konstatovat, že se jedná o jedno z nejčastěji probíraných v jeho kázáních. Samotný pojem panna je v jeho dílech přiřknut nejenom dívkám, ale také chlapcům.¹⁴⁹ Panenství však v jeho kázáních našlo ještě jedno uplatnění, kdy doporučil manželům, aby i v manželství bylo stále přítomné panenství – tedy aby se vyhnuli chlípnosti.¹⁵⁰

Při pročítání Bílovského díla si nelze nevšimnout, že panenství zastávalo v jeho očích velmi významné místo. V jeho kázáních ho často jmenuje také jako nejdražší perlu,¹⁵¹ poklad¹⁵² či lilii,¹⁵³ zatímco panny jsou pro něj „vzácné perličky“. ¹⁵⁴ Jak Bílovský říká: „Podlé mého zdání není na světě pěknějšího a přívětivějšího jména aneb slova jak mládenec a panna.“¹⁵⁵ Proto radí dívkám, aby se měly na pozoru a tento svůj nejdražší poklad si střežily.¹⁵⁶

Bílovský zavrhuje chování mladých lidí, které není ve shodě s jeho kázáním, a odmítá navazování milostných předmanželských vztahů. Zmiňuje se o místech, kde se opačná pohlaví mohla scházet: na poutích,¹⁵⁷ jarmarcích nebo v hospodě během tancování,¹⁵⁸ „v hájích, v lesích, na loukách, na trávě mezi obilím, na poli.“¹⁵⁹ Dokonce

¹⁴⁷ Ratajová, J.: *Panna a panenství/panic a panictví v české literatuře raného novověku*. In: Ratajová, J., Storchová, L. (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Scriptorium. Praha. 2008. s. 543.

¹⁴⁸ Grulich, J.: *Venkovská žena v období raného novověku (16. – 18. století)*. In: československá historická ročenka. Masarykova univerzita v Brně. Brno. 2001. s. 229.

¹⁴⁹ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 246.

¹⁵⁰ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 18.

¹⁵¹ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 245.

¹⁵² Tamtéž. s. 223.

¹⁵³ Bílovský, B. H.: *Pia quadragesima*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 70.

¹⁵⁴ Bílovský, B. H.: *Na den svatých apoštolův Filipa a Jakuba*. In: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 392.

¹⁵⁵ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 244.

¹⁵⁶ Bílovský, B. H.: *Pia quadragesima*. s. 70.

¹⁵⁷ Bílovský, B. H.: *Na den navštívení nejsvětější a bez poskvrny počaté Marie Panny*. In: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 465.

¹⁵⁸ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 248.

¹⁵⁹ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Jana apoštola a Evangelisty*. In: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 934.

i kostel je v jeho kázáních zmíněn.¹⁶⁰ Stěžuje si, že místo aby se dívky mužům vyhýbaly, naopak za nimi běhají,¹⁶¹ a že mnozí mládenci lezou za děvčaty až do domu; ať už oknem, střechou či jinou dírou.¹⁶² Bílovský ve svých kázáních striktně nesouhlasí s předmanželským stykem a označuje ho za „*smrad*“. Podle něj se před tváří Ježíše Krista nemůže stát nic horšího, než když panna a mládenec právě tento „*smrad*“ vydávají.¹⁶³ V jeho očích potom nejsou více dětmi Krista, ale dle jejich skutků Antikrista.¹⁶⁴

Podle van Dülmena měl na mládež podle pravidel raněnovověké společnosti dohlížet pán domu. Byl to on, na jehož bedra padala zodpovědnost za chování všech členů domácnosti, pod jeho dohledem měla mládež z jeho domu zachovávat dobré mravy.¹⁶⁵ Bílovský tento názor potvrzuje a ve svých kázáních připisuje vinu za špatné chování dětí právě rodičům. V jeho očích mnohé matky nevedou své dcery k mravnosti, ale samy je do hospody posílají („*Jdi do hospody k tanci, tam se prodáš*“),¹⁶⁶ nechávají je s mládenci stát před domy až do půlnoci nebo s nimi chodit na pole a do obilí.¹⁶⁷ Rozhořčuje se, že rodiče ví, že chlapci tajně lezou za děvčaty až domů, ale nebrání tomu a jejich dcery tím způsobem přicházejí o panenství.¹⁶⁸ Bílovský takovou dívku nazývá: „*Bohyně nečisté lásky a čistotných srdcí podvodnice*“¹⁶⁹ a varuje, že pokud dívky panenství jednou ztratí, již nikdy se jim nenavrátí.¹⁷⁰

Raněnovověká společnost se k padlým dívkám chovala velmi přísně. Pokud dívka o své panenství přišla nebo dokonce i otěhotněla, mohla být vyděděna a

¹⁶⁰ Bílovský, B. H.: *Neděle druhá po devítíku*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 153.

¹⁶¹ Bílovský, B. H.: *Na slavnost svaté Anny. Matky nejsvětější Panny Marije bez poskvrny počaté*. In: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 526.

¹⁶² Bílovský, B. H.: *Na den svatého Tomáše apoštola*. In: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 878.

¹⁶³ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 248.

¹⁶⁴ Tamtéž. s. 251

¹⁶⁵ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 43.

¹⁶⁶ Bílovský, B. H.: *Na slavnost svaté Anny. Matky nejsvětější Panny Marije bez poskvrny počaté*. In: *Coelum vivum*. s. 526.

¹⁶⁷ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Tomáše apoštola*. In: *Coelum vivum*. s. 876.

¹⁶⁸ Tamtéž. s. 878.

¹⁶⁹ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Jana apoštola a Evangelisty*. In: *Coelum vivum*. s. 932.

¹⁷⁰ Bílovský, B. H.: *Na den svaté Máří Magdalény*. In: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 483.

vyhnána.¹⁷¹ Kazatelé svým posluchačům neustále připomínali následky, které by jejich chování mohlo vyvolat. Byla by to právě žena, kdo by následky tohoto chování odnesl nejvíce, a právě proto jsou to i ženy, proti kterým se podobná kázání nejvíce vyslovovala.¹⁷²

Elfriede Moser-Rath si v knize *Dem Kirchenvolk die Leviten Gelesen* pokládá velmi zajímavou otázku: proč se lidé dopouštěli nedovoleného sexuálního chování, když věděli, že by mohlo vyústit ve fatální důsledky? Autorka odmítá jednoduchou odpověď, že byli prostě lehkomyšní, a nachází důvod tohoto chování v problému, že v raném novověku neměl každý člověk šanci vstoupit do manželství a tím svůj sexuální poměr ospravedlnit.¹⁷³

Historikové se domnívají, že v první polovině 18. století se v počtu narozených dětí objevovaly 3 až 5 procent těch nemanželských.¹⁷⁴ Osudem nemanželských dětí však bylo nést tuto hanbu po celý život a potýkat se kvůli ní i s dalšími problémy (př. nemožnost vyučit se řemeslníkem).¹⁷⁵ Represe ze strany společnosti však necílily pouze vůči dětem, ale také vůči matkám a byly drtivé a celoživotní. Proto se mnohé těhotné dívky rozhodly raději podstoupit potrat a své dítě zabít. Metod potratu - více či méně úspěšných - bylo v té době více, mohlo mezi ně patřit „nošení břemen, skákání, tlačení na břicho, koupání se v příliš horké vodě doprovázené pitím různých odvarů z bylin.“¹⁷⁶ Pití těchto speciálních odvarů však mohlo být životu nebezpečné i samotné matce. Mezi další metody mohlo patřit také pouštění žilou a masáže.¹⁷⁷ Dívky se mohly o pomoc obrátit také na „bábu kořenářku“. „Bába kořenářka“ byla osoba, která byla na jedné straně odsuzována, ale na straně druhé byla prostými lidmi vyhledávána. Věřili totiž, že svými zvláštními schopnostmi by mohla vyřešit jejich problémy (toto téma bude více rozvíjeno

¹⁷¹ Klabouch, J.: *Manželství a rodina*. s. 85.

¹⁷² Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 117 -118.

¹⁷³ Tamtéž. s. 118.

¹⁷⁴ Horská, P. a kol.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Panorama. Praha. 1990. s. 304.

¹⁷⁵ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 118.

¹⁷⁶ Melkesová, M.: „... skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“. *Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry*. In: Čadková, K., Lenderová, M., Stráníková, J. (edd.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Univerzita Pardubice. Pardubice. 2006. s. 277.

¹⁷⁷ Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit. 1500 bis 1800*. s. 215.

v kapitole o zbožnosti). Stalo-li se však, že dívka i přes snahu zabít své nenarozené dítě neuspěla, mohla tento pokus zopakovat po porodu.¹⁷⁸

Vražda dítěte však mnohdy nezůstala utajena (mrtvolky dětí totiž nebývaly schovány příliš pečlivě, matky se jich mohly zbavovat v panice a bylo tedy velmi pravděpodobné, že budou dříve či později objeveny).¹⁷⁹ Tento trestní čin byl z hlediska církevního velmi závažný; došlo totiž nejenom k vraždě člověka, ale také k odepření možnosti, aby došel spásy. Dítě totiž nebylo pokřtěno, a tudíž nemělo na spásu nárok.¹⁸⁰

V kázáních od Bílovského se téma potratu objevuje také, není však hojně zastoupeno. Nachází se v nich především jedna zajímavá zmínka, kdy kazatel v postile Siclus sanctuarii vyjmenoval způsoby, jakými mohl být potrat vyvolán; 1. mohla zasáhnout samotná příroda, kdy žena potratila samovolně bez přičinění jakékoliv osoby, 2. mohl být vyvolán směsí bylin, které v mnohých případech namíchala právě ona bába, za kterou lidé chodili pro radu, či 3. byl vyvolán surovým zbitím těhotné ženy ze strany jejího muže.¹⁸¹

Pokud však dívky překonaly všechny tyto nástrahy, mohl jejich život nerušeně pokračovat a vyvrcholit zasnoubením a manželstvím. Podle Pavla Müncha to byl muž, kdo si volil svoji nevěstu, zatímco rodiče a další odpovědné osoby tento výběr koordinovali.¹⁸² Jiný názor se však objevuje u autora van Dülmena, který tvrdí, že to byli většinou rodiče (konkrétně otec), kdo hledal pro svého syna nevěstu.¹⁸³ Pokud pročítáme kázání Bílovského, nalézáme důkazy právě pro toto druhé tvrzení. Kazatel v nich píše, že to byli právě mnozí rodiče, kdo vybíral svým dětem ženicha či nevěstu. A to již od kolébky.¹⁸⁴ Z pohledu práva však bylo nutné, aby snoubenci vstupovali do manželství dobrovolně. Přesto nelze vyloučit, že do něj byli svými rodiči nuceni.¹⁸⁵

¹⁷⁸ Melkesová, M.: „... skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“. s. 277.

¹⁷⁹ Tinková, D.: *Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti*. Český časopis historický. 2003. č. 1. s. 37.

¹⁸⁰ Tamtéž. s. 34.

¹⁸¹ Bílovský, B. H.: *Třetí křesťanské cvičení*. In: Siclus sanctuarii. In: Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní. Typis Ignatij Rosenburg. Olomouc. 1713. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32.388. nepag.

¹⁸² Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit. 1500 bis 1800*. s. 232.

¹⁸³ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 139.

¹⁸⁴ Bílovský, B. H.: *Na slavnost svaté Anny. Matky nejsvětější Panny Marije bez poskvrny počaté*. In: Coelum vivum. s. 511.

¹⁸⁵ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 139.

V tomto okamžiku považuji za nutné vysvětlit zvyk, který byl pěstován u venkovského obyvatelstva; v případě, že mezi mužem a ženou již proběhly zasnuby, bylo jim dovoleno začít se stýkat i po intimní stránce.¹⁸⁶ Toto dokládá také Heide Wunder, když tvrdí, že po slibu uzavření manželství, který mohl být vysloven i beze svědků, se lidé většinou vrhli do sexuálního zpečetění jejich vztahu. Problém však mohl nastat v okamžiku, když žena otěhotněla a muž otcovství zapřel a již nebyl ochoten pojmout ji za svoji zákonnou manželku. Mezi jeho důvody patřilo odvolávání se na ženinu špatnou pověst (že měla více sexuálních partnerů či že byla ženou, které za její služby zaplatil).¹⁸⁷ Pokud však žena otěhotněla ještě před svatbou, byly děti podle Petera Hersche po svatbě zlegitimizovány.¹⁸⁸

Po zasnubách následovala svatba, kterou měli zajistit rodiče.¹⁸⁹ Samotný svatební obřad nebyl dlouhý. „Poté co si oba snoubenci slíbili manželskou věrnost, resp. poslušnost a lásku, a tento slib zpečetili podáním ruky, prohlásil je oddávající veřejně za „své“ a navěky spojené.“ Po obřadu následovala svatební hostina.¹⁹⁰ Samotná oslava nemusela trvat pouze několik hodin, ale i několik dní. Byli na ni pozváni sousedé a příbuzní.¹⁹¹

Sňatek byl uzavřen a z dívky se stala vdaná paní. Samotné manželství však došlo naplnění až s příchodem prvního potomka na svět. Stalo-li se, že manželé nemohli mít děti, bylo to považováno za trest Boží.¹⁹² O neplodnosti jako o Božím trestu se zmiňuje také Bílovský.¹⁹³ Jak uvádí Pavel Münch, zplození dětí bylo pro manžele důležité z mnoha důvodů; díky dětem nezanikl jejich rod a dostáli svým křesťanským úkolům.¹⁹⁴

¹⁸⁶ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 193.

¹⁸⁷ Wunder, H.: *Weiber, Menscher, Frauenzimmer*. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen. 1996. s. 207 – 208.

¹⁸⁸ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. Herder. Freiburg-Basel-Wien. 2006. s. 737.

¹⁸⁹ Grulich, J.: *Venkovská žena*. s. 229.

¹⁹⁰ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 157 – 158.

¹⁹¹ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 124.

¹⁹² Melkesová, M.: „... skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“. s. 275.

¹⁹³ Bílovský, B. H.: *Čtvrté křesťanské cvičení*. In: *Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní*. Typis Ignatij Rosenburg. Olomouc. 1713. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32.388. nepag.

¹⁹⁴ Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit. 1500 bis 1800*. s. 188.

2) Vztahy v domě

a) Manželé

Kazatel Bílovský se ve svých kázáních relativně často zaměřoval právě na témata týkající se manželství, ať již budeme mluvit o výběru správného partnera, nebo o svatbě a samotném manželství s jeho radostmi i strastmi. V jeho postilách můžeme dokonce najít svatební kázání **Neděle druhá po Třech králích** (Doctrina christiana) a **Neděle třetí po Třech králích** (Doctrina christiana), které Josef Vašica nechal vyjít v edici *Víno ze svadby v Káni a potřebnost roucha svadebního*. Postily s nejzajímavějšími informacemi byly Coelum vivum a Doctrina christiana.

Žena raného novověku mohla zastávat jeden ze tří základních stavů; být pannou, vdanou ženou nebo vdovou.¹⁹⁵ Úděl panen byly v práci již rozebrány, a proto zůstává další status, kterému by měl být věnován dostatečný prostor. Vdaná žena. Tradiční nahlížení společnosti na život žen bylo, že úloha ženina života mohla být naplněna až v okamžiku, kdy se vdala a porodila děti.¹⁹⁶ Touha po manželství byla tedy naprosto normální a společnost se posmívala ženám, které zůstaly starými pannami. Však i kazatelé o nich mluvili s posměchem.¹⁹⁷

Vstup do manželství znamenal velmi důležitý krok, protože poté už nebylo cesty zpět. Muž a žena se stali partnery na celý život.¹⁹⁸ Výběr správného partnera proto byl velmi závažnou záležitostí. Jak uvádí historik Pavel Münch, muž při výběru manželky pohlížel na několik důležitých skutečností: zda je rodina potenciální manželky početná, jakou konfesi vyznává, zda se žena těší dobrému zdraví a je schopná dostát svým budoucím povinnostem, v neposlední řadě nebyla zanedbatelná ani výše věna.¹⁹⁹ To, že je manželství krokem v životě člověka velmi

¹⁹⁵ Klabouch, J.: *Manželství a rodina*. s. 85.

¹⁹⁶ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 212.

¹⁹⁷ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 119 – 120.

¹⁹⁸ Hufton, O.: *Frauenleben: eine europäische Geschichte 1500 – 1800*. Fischer. Frankfurt am Main. 1998. s. 94.

¹⁹⁹ Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit. 1500 bis 1800*. s. 233.

důležitým,²⁰⁰ věděli také kazatelé, a proto se zabývali radami, jak postupovat při výběru partnera.²⁰¹ Kazatel Bílovský nebyl výjimkou a na toto téma se vyjádřil velmi podrobně. Protože prý „*snadno jest manželku do domu uvesti, než z domu vyvedsti tvrdý ořech, věc nemožná*“,²⁰² věnoval tomuto tématu celé kázání **Na slavnost svaté Anny. Matky nejsvětější Panny Marije bez poskvrny počaté**. Svatá Anna, matka Panny Marie, byla ženou, která podle Bílovského oplývala mnohými ctnostmi, a proto by tyto ctnosti měly okrášlit i ideální manželku. Dobrá žena měla mít pět P – měla být pobožná, pěkná, pozorná, peněžitá a pokorná.²⁰³ Ke každému P se Bílovský náležitě rozepsal:

1. žena musí být pobožná stejně jako svatá Anna a její dcera Marie.²⁰⁴ 2. žena by měla být pěkná. Avšak ne vzhledem, nýbrž vnitřní krásou. Bílovský definuje krásu u svatého Anny, jako krásu, která je „*na duši, na srdci a svědomí*.“²⁰⁵ 3. pozorná neboli moudrá žena je ta, která dokáže správně vychovat své děti.²⁰⁶ 4. peněžitá žena není žena, která má dostatek peněz (ač prý mnoho mužů by tento fakt ocenilo), ale ta, která je štedrá²⁰⁷ a 5. pokorná žena je žena, která by měla chodit s očima sklopenýma a držet se dále od mužů.²⁰⁸

V knize *Nádoby mdlé hlavy nemající?* je zmíněn jeden velmi zajímavý fakt; zatímco rozboru ženy bylo vždy věnováno mnoho prostoru, v případě mužů se objevoval pravý opak; byli označeni pouze za dobré či špatné. Dobrý muž se ke své ženě choval dobře - s trpělivostí a starostlivostí a neváhal jí odpustit její hříchy.²⁰⁹ Žena je naopak vylíčena v celkem šesti polohách; „dobrá a špatná panna, pravá a nepravá vdova, „*hospodyně v Šalamounově škole vyučená*“ a „*hospodyně od sviňské*

²⁰⁰ kazatel Selhamer se například k manželství vyslovil jako k „ein sehr wichtiges Geschäft“ (k velmi vážnému obchodu). In: Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 120.

²⁰¹ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 120.

²⁰² Bílovský, B. H.: *Na slavnost svaté Anny. Matky nejsvětější Panny Marije bez poskvrny počaté*. In: *Coelum vivum*. s. 511.

²⁰³ Tamtéž. s. 511 – 12.

²⁰⁴ Tamtéž. s. 513.

²⁰⁵ Tamtéž. s. 522 – 523.

²⁰⁶ Tamtéž. s. 519 – 520.

²⁰⁷ Tamtéž. s. 528.

²⁰⁸ Tamtéž. s. 525.

²⁰⁹ Strochová, L.: *Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a světectví raného novověku*. In: Ratajová, J., Storchová, L. (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Scriptorium. Praha. 2008. s. 522.

brány“²¹⁰. Při pročitání Bílovského kázání narazíme na naprosto stejnou situaci; kazatel teorii dobrého manžela nerozvinul tak široce jako teorii dobré manželky, pouze se krátce zmínil o tom, že muž má být pobožný a dobrý²¹¹ a že manželé nemají se svými manželkami zacházet jako jejich vladaři, ale jako opatrní a moudří muži.²¹²

„V raném novověku se bezpochyby takřka každý muž a každá žena snažili vstoupit do manželství“.²¹³ I v kázáních Bílovského můžeme nalézt potvrzení tohoto faktu, sám kazatel uvádí, že mladé dívky často nemyslely na nic jiného než na muže a svatbu.²¹⁴ Bylo by tedy vhodné odpovědět si na otázku, proč tomu tak vlastně bylo? Proč zastupovalo manželství v raněnovověké společnosti tak důležité místo? S odpovědí nám pomůže Olwen Hufton, který tvrdí, že manželský status byl velmi vyhledávaným, protože vstupem do manželství získal člověk mnoho výhod (mezi ně hrál nezastupitelnou roli fakt, že poté se manželé mohli spoléhat na podporu a pomoc od svého druhu). U chudých lidí však manželství dosáhlo ještě většího významu, protože svazek jim dal jistotu, že přežijí po ekonomické stránce.²¹⁵

Manželství v Evropě mělo po staletí podobu monogamního svazku a hlavou rodiny byl vždy muž.²¹⁶ Tyto svazky byly omezovány řadou pravidel, které lidem kladly překážky ve vstupu do manželství; jedním z nich byla z dnešního pohledu i relativně vzdálená příbuznost (bratřenci čtvrtého stupně).²¹⁷ Avšak nejenom tento fakt zapříčinil, že pro muže nebylo zcela jednoduché vstoupit do manželství; mnozí historikové se totiž domnívají, že pouze v případě, že muž byl schopný zajistit svoji potenciální rodinu po finanční stránce, bylo mu dovoleno si ji založit.²¹⁸ Avšak jak uvádí Elfriede Moser-Rath, mnozí mladí muži museli na předání hospodářství z rukou otce do jejich vlastních čekat velmi dlouho, hospodáři totiž byli ochotni přesunout se na výměnek až ve vysokém věku (právě ze strachu z tohoto mnohdy nezáviděníhodného postu starých lidí). Tovaryši měli své postavení ještě o něco

²¹⁰ Storchová, L.: *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*. s. 776.

²¹¹ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Jana apoštola a Evangelisty*. In: *Coelum vivum*. s. 920.

²¹² Tamtéž. s. 925.

²¹³ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 139.

²¹⁴ Bílovský, B. H.: *Neděle druhá po devitníku*. In: *Doctrina christiana*. s. 147.

²¹⁵ Hufton, O.: *Frauenleben: eine europäische Geschichte 1500 – 1800*. s. 95.

²¹⁶ Klabouch, J.: *Manželství a rodina*. s. 57.

²¹⁷ Hufton, O.: *Frauenleben: eine europäische Geschichte 1500 – 1800*. s. 97.

²¹⁸ Horský, J., Seligová, M.: *Rodina našich předků*. Lidové noviny. Praha. 1997. s. 77 - 78.

horší, ti mohli ženu pojmout za svoji manželku až v okamžiku, kdy postoupili ve společenském žebříčku výše a stali se mistry. Počet těchto postů však byl samotnými cechy omezován.²¹⁹

Jak je tedy zřejmé, manželství v raném novověku nebylo záležitostí pouze dvou lidí, ale bylo omezováno mnoha společenskými pravidly a v neposlední řadě také církví a samotnou vrchností.²²⁰

Manželství bylo také tématem, které se velmi často objevovalo v barokních kázáních. Jean Delumeau zjistil, že v kázáních ze 17. a 18. století patřilo právě manželství spolu se sexualitou mezi nejvíce diskutovaná světská témata.²²¹ Při pročitání kázání Bílovského zjistíme, že tento kazatel netvořil žádnou výjimku. Moser-Rath tento fakt vysvětluje tím, že barokní kazatelé měli zastupovat pozici jakéhosi rádce pro manželské páry a to ve všech problémech, které se v jejich životech mohly objevit. Byl to velmi důležitý aspekt v jejich kázání.²²²

Manželství bylo všemi kazateli označováno jako jedna z katolických svátostí, sv. Bernardin Sienský důležitost manželství vysvětloval tím, že existovalo ještě před zhřešením praotce a pramatky v ráji.²²³ Bílovský toto označení ve svých kázáních také hojně užívá a manželství označuje za svátost nařízenou samotným Bohem.²²⁴ Což se jako fakt objevuje i v dílech jiných autorů zabývajících se manželstvím.²²⁵

V kázáních se jako velmi důležitá událost jeví také svatba v Káni, protože se na ni dostavil samotný Ježíš Kristus a vykonal tam zázrak.²²⁶ V Bílovského postilách můžeme nalézt svatební kázání, které tuto událost také popisuje a které je na ní v podstatě celé vystavěné. Jedná se o svatební kázání **Neděle druhá po Třech králích** (Doctrina christiana), kdy je přítomnost Ježíše Krista na svatbě v Káni považována za požehnání tomuto svazku a kdy zázrak proměny vody ve víno je jeho

²¹⁹ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 211 – 212.

²²⁰ Kessel, M.: *Individuum/Familie/Gesellschaft: Neuzeit*. In: Dinzelsbacher, P.: *Europäische Mentalitätsgeschichte: Hauptthemen in Einzeldarstellungen*. 2. vyd. Kröner. Stuttgart. 2008. s. 45.

²²¹ Delumeau, J.: *Hřích a strach: pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*. Volvox Globator. Praha. s. 472.

²²² Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen. Barockpredigten*. s. 113.

²²³ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 472.

²²⁴ Bílovský, B. H.: *Na den slavnosti Božího těla*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 342.

²²⁵ Storchová, L.: *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*. s. 794.

²²⁶ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 472.

potvrzením.²²⁷ Víno, které prostupuje celé kázání, má symbolizovat něžný cit. „*Co je víno? A co vyznamenává víno? To obojí zázračné, a každé víno podle zkušeného vinaře Augustyna svatého (tract. In Joan) vyznamenává lásku a svornost.*“²²⁸ Bílovský, stejně jako ostatní kazatelé,²²⁹ připodobňuje manželství ke vztahu Ježíše Krista a církve a právě na tomto svazku demonstuje, proč by mělo být manželství prostoupeno láskou; vždyť ani Ježíš Kristus jako syn Boží nemohl svoji nevěstu církev obdarovat něčím vzácnějším, než bylo právě ono víno, které symbolizuje lásku.²³⁰

Láska jako velmi důležitý element v manželství nebyla Bílovským připomínána pouze v tomto kázání, ale objevovala se napříč takřka všemi prozkoumanými postilami. Sice se většinou nejednalo o zmínky široce rozvedené, ale i tak nebylo na tento fakt zapomínáno. Podle Bílovského by pohledy, které si manželé vymění, měly obsahovat lásku,²³¹ lásku, která nemá konec.²³² Slovy svatého Pavla dává Bílovský manželům doporučení, aby milovali své manželky, „*jakož i Kristus miloval církev a vydal sebe samého za ní.*“²³³

Zda skutečně existovala mezi manželi v raném novověku láska, je otázka, na kterou není jednoduché odpovědět. Mezi historiky existuje více názorů, mnohdy naprosto protichůdných. Van Dülmen se například domnívá, že láska prý ve většině případů nebyla hnacím motorem při uzavírání manželství,²³⁴ svazek dvou lidí byl motivován především ekonomickými důvody a mohl být postaven spíše na účtě než na lásce.²³⁵ Lucie Storchová zase za velmi důležitý element, který neměl v manželství chybět, označuje svornost, která „je základem „křesťanské lásky“.“²³⁶

Jak bylo zmíněno již výše, život v domě se v raném novověku řídil podle určitých pravidel a podle nich byly také rozděleny úkoly nezbytné pro chod domu. Pavel Münch má na rozdělení rolí mezi muže a jeho ženu jednoznačný názor. Ač je

²²⁷ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 11.

²²⁸ Tamtéž. s. 15.

²²⁹ „jednohlasně velebí všichni kazatelé svazek muže a ženy, podobný svazku Krista a jeho církve.“ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 472.

²³⁰ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 12 - 13.

²³¹ Bílovský, B. H.: *Na den slavnosti Božího těla*. In: *Coelum vivum*. s. 342.

²³² Bílovský, B. H.: *Na den svatého Jana apoštola a Evangelisty*. In: *Coelum vivum*. s. 919.

²³³ Bílovský, B. H.: *Na den svatých apoštolů Filipa a Jakuba*. In: *Coelum vivum*. s. 395.

²³⁴ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 140.

²³⁵ Tamtéž. s. 171.

²³⁶ Storchová, L.: *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*. s. 805

samozřejmě, že pouze muž mohl dům zastupovat ve vztahu k vnějšímu světu, úkoly v domě byly jinak rozděleny mezi muže a ženu a oba se na chodu domácnosti podíleli stejnou měrou. Ač se žena měla především postarat o chod domácnosti, musela přiložit ruku k dílu také mimo dům. V její kompetenci se nacházela zahrada a dobytek, případně byla nápomocná při sklizni. Jak tvrdí Pavel Münch, pouze dohromady mohli být muž a žena úspěšní.²³⁷

Téma rozdělení úkolů v domě můžeme nalézt také u Bílovského. On však tento fakt reflektoval velmi nenápadně a o rozdělování rolí se zmiňoval spíše jakoby mimochodem. Žena se podle něj měla starat o domácnost a o děti, zatímco muž měl rodinu zajistit po finanční stránce.²³⁸ O povinnosti muže živit rodinu se Bílovský vyjadřoval vícekrát.²³⁹

Stejně jako všechna lidská soužití i manželství s sebou přinášelo konflikty a právě tyto konflikty se staly tématem, které bylo v barokních kázáních o manželství velmi rozebíráno a které v nich dokonce převažovalo nad líčením pozitivním. Důvodem se zabývala Elfriede Moser-Rath, která si všimla, že kazatelé ve svých kázáních velmi často přeháněli a gradovali svá poučení. Avšak to, že manželství líčili především v negativním slova smyslu a o pozitivěch se zmiňovali mnohem méně, však nemusí nutně znamenat, že většina manželských párů byla nešťastná. Cílem kázání bylo poučit a napomínat. A na čem lépe se poučuje než právě na oněch negativních příkladech?²⁴⁰ Samozřejmě zde také vyvstává otázka, jak kazatelé – kteří nikdy nevstoupili do posvátného svazku manželského – mohli vědět, jaké problémy může přinášet? Moser-Rath uvádí, že buď mohli využívat poznatky, které vyčetli, anebo je mohli získat vypořizováním ze svého okolí.²⁴¹

Bílovský se konflikty mezi manželi také zabýval ve větší míře a třecích míst rozhodně nebylo málo. Mnohé konflikty rozepisoval s detaily, jiným se věnoval pouze jakoby zběžně. Ve svých kázáních si všímal toho, že mezi manželi nemusela existovat láska pouze něžná, ale také plná krve, kdy muž nebo i žena fyzicky

²³⁷ Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit. 1500 bis 1800*. s. 172 – 173.

²³⁸ Bílovský, B. H.: *Neděle pátá po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 79.

²³⁹ Bílovský, B. H.: *Neděle v devitník*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 118.

²⁴⁰ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 223 – 224.

²⁴¹ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 131.

napadali jeden druhého.²⁴² Varoval, aby *víno*, které bylo na počátku manželství sladké, léty nezhořklo.²⁴³ Láska hasla s věkem, protože lidé stárli a již zdaleka nebyli těmi hezkými mladíky a pannami jako před lety, kdy předstoupili před oltář.²⁴⁴ V této souvislosti nalezneme v jeho kázání i vtip, který údajně koloval mezi muži: „*já jsem měl dva dni veselé v mém stavu manželským: první, když jsem se ženil, druhý, když mne žena umřela*“.²⁴⁵ Jak uvádí Moser-Rath, podobné výsměšné poznámky o ženách mají svoji tradici již od antiky a objevovaly se i po další staletí.²⁴⁶ Například bylo mužům doporučováno, aby si za manželku vzali malou ženu, protože tím by se oženili s menším zlem.²⁴⁷

Jak bylo zmíněno již výše, vztahy v domě byly formovány podle principu, kdy pán domu stál v čele této společenské jednotky.²⁴⁸ Byl to on, kdo měl dohlížet na správné chování všech členů domu a kdo rozdával případné tresty. Trest mohl být namířen právě i proti manželce, která mohla být za své chování bita.²⁴⁹

Bití žen se jako téma zrcadlilo také v kázáních. Abraham a Sancta Clara a mnoho dalších kazatelů považovali bití žen za legální způsob, jak zkrotit neposlušnou ženu.²⁵⁰ V Bílovského kázáních se toto téma objevuje také, i když zmínky nejsou příliš časté. Můžeme je například nalézt ve svatebním kázání **Neděle třetí po Třech králích** (Doctrina christiana). Příčinu násilnického chování mužů vůči svým manželkám našel Bílovský právě v ženách. Podle něj to byly ony, kdo ho vyprovokovávaly, to ony byly důvodem, proč jim muži dělali „*kroupy na zádech*“.²⁵¹ Proto vypověděl příběh o zpovědníkovi, který poradil ženě, která si stěžovala na bití, aby vždy, když se muž vrátí domů opilý, si dala do pusy vodu. Tato rada skutečně zafungovala a důvod spočíval v tom, že žena mlčela.²⁵² V Bílovského kázáních však můžeme nalézt nejenom rady určené pro ženy, ale kazatel se obracel také k mužům

²⁴² Bílovský, B. H.: *Na den svatých apoštolův Filipa a Jakuba*. In: Coelum vivum. s. 396 – 7.

²⁴³ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 15 – 16.

²⁴⁴ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Jana apoštola a Evangelisty*. In: Coelum vivum. s. 921.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 381.

²⁴⁷ Tamtéž. s. 385.

²⁴⁸ Eybl, F. M.: *Gebrauchsfunktionen barocker Predigtliteratur*. s. 54 – 55.

²⁴⁹ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 181.

²⁵⁰ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 215 – 216.

²⁵¹ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 38 – 39.

²⁵² Tamtéž. s. 39 – 40.

s vysvětlením, proč by své ženy neměli bít.²⁵³ Na příkladu Mojžíše, který se svým lidem putoval přes poušť Sinaj, poukázal na hrozbu, že pokud muži nepřestanou bít své manželky, nedojdou spasení. Protože i Mojžíš pro neuposlechnutí Boží rady nemohl izraelské syny dovést až do země zaslíbené.²⁵⁴

Bílovský v jednom kázání parafrázuje argumenty, kterými jistý muž hájil bití žen: „*Jesliže jí nepřijdeš až do deváté kůže, nic nedbá, a proto dobře říkáme, žena nebitá jako zelí nemastné: nebo když žena nevidí v koutě některým hole, s kterou ji muž jako stofiš často mlátí.*“²⁵⁵ Podle prvního argumentu měla žena vlastnit devět kůží. Stejná formulace se však nevyskytuje pouze u Bílovského, ale objevuje se ve více pramenech; ať u Hanse Sachse či u bavorského benediktina Odila Schregera. Odilo Schreger se pustil do citace manžela, jenž považoval bití své ženy za nezbytné: jednotlivé kůže své ženy připisoval ke kůžím zvířat; první patřila sušené tresce, druhá beranovi, třetí huse, čtvrtá psovi, pátá zajíci, šestá koni, sedmá kočce a osmá vepři. Čím více svoji ženu bil, tím více se propracovával skrz jednotlivé kůže a tím více žena na jeho rány reagovala (zatímco u kůže sušené tresky snášela rány ještě dobře, u husí kůže začala již vydávat zvuk husy a u kůže kočičí škrábala a kousala). A teprve, až když se muž dopracoval ke kůži deváté – k té lidské – bylo možné z ženy konečně udělat poslušného člověka.²⁵⁶

Při pročitání Bílovského kázání si můžeme udělat obrázek o nešvarech mužů, které kazatel odsuzoval. Nerad viděl gamblerství a tvrdil, že znal muže, který hrál tři dny a tři noci, během nichž prohrál peníze, koně, krávy, ovce, vozy, kozy i svatební postel. Jiní prý zase svlékli košili, skočili do sudu a tu košili vsadili do hry.²⁵⁷ Mnozí trávili čas hraním v kostky a karty či popíjením.²⁵⁸ V době masopustu muži chodili do hospod, kde se opíjeli až do večera a poslouchali muziku. A to, co za týden vydělali, hned projedli a své děti a manželku nezaopatřili.²⁵⁹

²⁵³ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 25 - 26.

²⁵⁴ Když Mojžíše a jeho lid přepadla v poušti Sin žízeň, přikázal mu Bůh, aby přistoupil ke skále před nimi a slovy ji přesvědčil vydat jim vodu. Mojžíš však na skálu nepoužil slova, ale hůl. Svého cíle sice dosáhnul, ale pro neuposlechnutí byl jeho lid ztrestán tím, že nenašel cíl svého putování. In: Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 25 – 26.

²⁵⁵ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 24.

²⁵⁶ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 384 – 385.

²⁵⁷ Bílovský, B. H.: *Neděle první po Třech králich*. In: Doctrina christiana. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 10.

²⁵⁸ Tamtéž. s. 19.

²⁵⁹ Bílovský, B. H.: *Neděle druhá po devitníku*. In: Doctrina christiana. s. 160.

Další nesoulad mezi manželi mohl být dán také nerovnostmi, která mezi nimi panovala. Jak uvádí Olwen Hufton, pro lidi v raném novověku nebylo pouze důležité sehnat si manžela či manželku, ale také fakt, aby byl jejich svazek vyvážený. To znamenalo pyšnit se stejným sociálním statusem, mít podobný objem vlastnictví, být stejné konfese a věku a zároveň se vyznačovat podobnými vlastnostmi.²⁶⁰ Proto i tehdejší spisy nabádaly k tomu, aby si muži vybírali manželku, která by jim byla rovna.²⁶¹

Bílovský se o této nerovnosti zmínil také. Aby tento problém více přiblížil, použil k jeho popisu exemplum o svatbě lva a myši, při níž byla ona nebohá myš svým budoucím chotěm nechtěně zašlápnuta.²⁶²

V realitě raného novověku k nerovným svazkům skutečně docházelo. Mladší muži si rádi vzali za manželku starší ženu, která ale byla finančně zajištěná,²⁶³ a postarší vdova zase nepohrdla mladším mužem, který by jí pomohl na hospodářství.²⁶⁴ Stejná logika byla uplatňována i u dívek, které si vybíraly třeba i mnohem staršího chotě, hlavně pokud byl schopný zajistit je po finanční stránce. Věkový rozdíl se tak mohl vyšplhat i na 30 či více let.²⁶⁵ Takové věkově nerovné páry však mohly být svým okolím vnímány s posměchem.²⁶⁶ Mnozí však mohli být do nerovného manželství dotlačeni okolnostmi, kdy například vdovec potřeboval ženu na své hospodářství, a proto si relativně brzo po smrti své ženy vybral novou mladší manželku.²⁶⁷

Kázání 17. a 18. století se světskou tematikou se ve větší míře zaměřovala nejenom na manželství, ale také na sexualitu.²⁶⁸ Sexualita byla definována ve třech zákonících, vyjadřovaly se k ní „kanonické právo, křesťanská pastore a občanský zákoník.“ Všechny popisovaly zásady, které sexuální život partnerů výrazně omezovaly: kdy je sexualita zakazována, jaké sexuální praktiky jsou vhodné a jaké

²⁶⁰ Hufton, O.: *Frauenleben: eine europäische Geschichte 1500 – 1800*. s. 97.

²⁶¹ Storchová, L.: *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*. s. 797.

²⁶² Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 34 – 35.

²⁶³ Grulich, J.: *Venkovská žena*. s. 228.

²⁶⁴ Tamtéž. s. 234.

²⁶⁵ Tamtéž. s. 228

²⁶⁶ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 212 – 213.

²⁶⁷ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 123.

²⁶⁸ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 472.

nevhodné a jak často je možné se sexualitě oddávat.²⁶⁹ Vztah církve k sexualitě byl složitý, duchovní představitelé se k ní ve svých kázáních vyjadřovali přísně.²⁷⁰ Sexualita provozována před uzavřením manželství byla jimi v každém případě zakazována,²⁷¹ zatímco sexualita provozována v manželství byla sice tolerována, ale měla podléhat určitým pravidlům.²⁷² Například platila zásada, že pouze to sexuální sblížení, které mělo vést k početí, bylo dovoleno.²⁷³ A my si můžeme klást otázku, proč vlastně byla sexualita tak tabuizována? Podle Petera Hersche byl strach ze sexuality a také nechuť k tělu součástí křesťanství (a především katolictví).²⁷⁴

Intimní život manželů byl tématem, kterému se nevyhýbal ani Bílovský. Avšak například na rozdíl od sv. Bernardina – františkána žijícího v 15. století, který zásady sexuality v manželství rozepisoval vskutku velmi podrobně –²⁷⁵ je ve svém líčení skoupější. Pokud se ocitne na „horké“ půdě, utne své vyprávění podobným způsobem, jaký můžeme vidět na následujícím příkladu: „ukázal se pátý bratr, který byl svodníkem a nečistým frejřem, slíboval ji, co nesmím vyjevit.“²⁷⁶ V knize Jean Delumeaua můžeme nalézt vysvětlení tohoto faktu; pro kázání v 17. a 18. století bylo typické, že líčení intimního života bylo skoupé na detaily.²⁷⁷ Náhled na sexualitu se totiž od 16. do 18. století výrazně změnil a v době, kdy Bílovský sepisoval svá kázání, bylo toto téma tabuizováno.²⁷⁸ Jelikož se však jednalo o téma, které v té době nebylo příliš rozebíráno, neví se toho o něm příliš mnoho.²⁷⁹

Z Bílovského kázání je zřejmé, že kazatel rozlišuje dva druhy intimního soužití; v první řadě sex manželský, který by měl podléhat určitým pravidlům, a poté smilstvo mezi nesezdanými páry nebo také sex, který neprobíhal podle určitého scénáře.

²⁶⁹ Foucault, M.: *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Hermann & synové. Praha. 1999. s. 46.

²⁷⁰ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 486.

²⁷¹ Tamtéž. s. 482.

²⁷² Tamtéž. s. 486 – 87.

²⁷³ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 113.

²⁷⁴ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. s. 725.

²⁷⁵ „... zakazuje styk manželů při periodě, nedoporučuje ho, když je žena těhotná, vysvětluje, za jakých okolností se má plnit manželská „povinnost“, a neschvaluje nadměru časté sexuální styky a doteky...“ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 473.

²⁷⁶ Bílovský, B. H.: *Neděle druhá po devitníku*. In: *Doctrina christiana*. s. 164.

²⁷⁷ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 473.

²⁷⁸ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 192 – 193.

²⁷⁹ Tamtéž. s. 196 – 197.

Nepovolený sex byl Bílovským označován jako něco, co pochází od kozla.²⁸⁰ Pokud se manželé dopouštěli nevěry, Bílovský toto manželství nazýval jako to, které obsahuje „kozlové rohy“ a „kozí cecky“.²⁸¹ V postile *Coelum vivum* se objevuje příklad ženy, která na přání milence obcovala s ďáblem, který měl podobu kozla.²⁸²

Co se týče manželského, tedy povoleného sexu, Bílovský ve svých kázáních určuje pravidla, jak se v intimním životě chovat. O jednom z těchto pravidel se vyjadřuje v okamžiku, kdy mluví o svatém přijímání, a tvrdí, že v tento den by se manželé neměli dopouštět obcování.²⁸³ Mezi další dny v roce podle van Dülmena patřila také doba adventní a postní, sexuální aktivitě se měli manželé vyhýbat i v okamžiku, kdy byla žena těhotná.²⁸⁴ Bílovský tvrdí, že manželé by měli stejně jako praotec Adam v manželství zachovat čistotu a zdrženlivost (tedy se v manželském loži chovat určitým způsobem).²⁸⁵ Avšak i přestože mají zachovávat čistotu, Bílovský tvrdí, že mnozí manželé vydávají „smrad“, který vychází z manželského hřešení.²⁸⁶

Bílovský se zmiňuje i o dalším tématu, které úzce souvisí se sexualitou, a to o nevěře. Nevěra mezi manželi byla Bílovským reflektována vícekrát, avšak nikdy na ní nebylo postaveno celé kázání, vždy se stávala součástí kázání s jinými příbuznými tématy, kterými jsou například svatba či panenství. V souvislosti s nevěrou zmiňuje Bílovský spíše muže než ženy, avšak málokdy zachází do příliš velkých detailů, případně do zajímavé polemiky. Pouze se zmiňuje, že muži mohli být svým ženám nevěrní s děvčkami²⁸⁷ nebo se s cizími ženami spustit v alkoholovém opojení.²⁸⁸ Za jednu z nejzajímavějších zmínek považuji tu, v níž Bílovský ženám radí, jak se mají

²⁸⁰ „s ženským pohlavím jak s manželkami sicilánův, tak s dcerami, co kozlové sobě vedli.“ In: Bílovský, B. H.: *V pondělí Velikonoční*. In: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 198 – 199.

²⁸¹ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 20.

²⁸² Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V outerý svatodušní*. In: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 320 – 322.

²⁸³ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. Na slavnost nového léta*. In: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 33 – 34.

²⁸⁴ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 197.

²⁸⁵ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Jana apoštola a Evangelisty*. In: *Coelum vivum*. s. 919.

²⁸⁶ Tamtéž. s. 928.

²⁸⁷ Bílovský, B. H.: *Neděle třetí adventní*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 52.

²⁸⁸ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 41.

s nevěrou svého muže vypořádat; přesvědčuje je, že muže mohou napravit pouze jedinou metodou; domluvou a žádnými výčitkami.²⁸⁹

Manželství bylo dle požadavků církve považováno za nezrušitelné a tento svazek mohl zaniknout až smrtí.²⁹⁰

b) Hospodář a čeládka

Bílovský se o vztahu mezi hospodářem a čeládkou vyjadřoval v několika případech velmi detailně a to především v postile *Doctrina christiana*. V ní se nachází jedno velmi užitečné kázání **Neděle v devitník** (*Doctrina christiana*), v níž se kazatel rozepsal o práci na hospodářství a o regulích, které by měly být dodržovány jak ze strany čeládky, tak ze strany hospodáře. Za velmi zajímavé kázání můžeme považovat také kázání **Neděle čtvrtá po Třech králich** (*Doctrina christiana*), v němž se Bílovský vyjádřil o vztahu mezi hospodářem a čeládkou.

V domě – jako ve společenství s určitou hierarchií – se vedle rodiny mohlo nacházet také služebnictvo či čeled'. Čeledíny a děvečkami se stávaly děti relativně malé (na venkově mohly být staré okolo deseti let nebo i mladší).²⁹¹ Účel služby na cizím hospodářství spočíval ve faktu, že dětem přinášela zkušenosti do budoucího samostatného života,²⁹² proto se také jednalo o službu, která měla trvat pouze určitou dobu,²⁹³ nebo byl způsoben vysokým počtem dětí ve vlastní rodině.²⁹⁴ Avšak samotný život čeledi nebyl jednoduchý, „životní podmínky čeledi byly značně tíživé, její postavení v selské domácnosti bylo velmi ponižující.“²⁹⁵ Čeled' spadala pod moc

²⁸⁹ Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni*. s. 42.

²⁹⁰ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 164.

²⁹¹ Grulich, J.: *Venkovská žena*. s. 227.

²⁹² Horský, J., Seligová, M.: *Rodina našich předků*. s. 62.

²⁹³ Grulich, J.: *Venkovská žena*. s. 228.

²⁹⁴ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 52.

²⁹⁵ Altman, K.: *Vztahy v obci a v rodině*: In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Ústav lidové kultury - Muzejní a vlastivědná společnost. Strážnice - Brno. 2000. s. 163.

pána domu. To on měl dohlížet na její chování, dobré mravy a dostatečnou zbožnost.²⁹⁶

Kazatel Bílovský se ve svých dílech zmiňuje o čeledi také. V Kázání **Neděle čtvrtá po Třech králích** (Doctrina christiana) se věnuje nejenom výchově dětí, ale také čeládky a popisuje situaci, která v domě panovala. Dům je zde popisován jako loď, o kterou se má otec a hospodář dobře starat: „*Jestliže na té lodi pán domu, otec, hospodář nedbanlivě spí, na hlavní veslo nedbá, bydla a plachty dobře nespravuje, na vesláře pilně nepozoruje; chci říct: čeládky bedlivě nehledí, na bujnost svých dítek skrze prsty hledí, svým nezbedným životem povětrí hněvu Božího sám pozdvihuje.*“²⁹⁷ Bílovský pokládá zodpovědnost na bedra pána domu. Pokud děti či čeládka nebyly správně vychovány, měl to být on, kdo se měl poté před samotným Bohem zpovídat nejenom ze svých hříchů, ale také z hříchů čeládky a dětí.²⁹⁸ Ideální hospodář naopak: „*sam dobrým příkladem předchází, s čeládkou ráno vstává, s nimi se modlí, s nimi pracuje, s nimi sebe, manželku a dítky živi*“.²⁹⁹

V kázání **Neděle v devitník** (Doctrina christiana) můžeme nalézt stručně popsany pracovní vztah mezi hospodářem a jeho čeládkou: hospodář si prý na začátku roku najal čeládku, aby mu pomohla s hospodářstvím a vykonávala určené práce; zpracovávala víno („*na vinici pracovali, víno sbírali, hrozničky řezali, v putnách do trečafu nosili, z trečafův presem vytlačovali*“), starala se o pole a zaopatřovala dobytek.³⁰⁰

Při pročítání Bílovského kázání můžeme nalézt mnoho míst, kdy si kazatel stěžuje na vztah mezi hospodářem a čeledí a naopak radí, jak by měl správně vypadat. Hospodář by podle něj měl učinit přítrž veškeré zahálce³⁰¹ a sám jít příkladem, protože pokud bude pracovat on, čeládka bude jeho pílí následovat.³⁰² Pokud však sám hospodář není pilný, není pomoci, protože „*jaký hospodář, taková čeládka, takové potom také hospodářství*“.³⁰³ Bílovský také kritizuje lhostejnost

²⁹⁶ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 43.

²⁹⁷ Bílovský, B. H.: *Neděle čtvrtá po Třech králích*. In: Doctrina christiana. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 52 – 53.

²⁹⁸ Tamtéž. s. 52.

²⁹⁹ Bílovský, B. H.: *Neděle v devitník*. In: Doctrina christiana. s. 118.

³⁰⁰ Tamtéž. s. 117.

³⁰¹ Bílovský, B. H.: *Neděle první po devitníku*. In: Doctrina christiana. s. 142.

³⁰² Tamtéž. s. 145.

³⁰³ Bílovský, B. H.: *Neděle v devitník*. In: Doctrina christiana. s. 124.

hospodáře k bezbožnosti své čeládky a tvrdí, že hospodáře zajímá pouze to, zda pacholek nakrmí koně a děvečka své krávy, a už se dále nezajímá o jejich zbožnost.³⁰⁴ Místo toho: „*Oni sami s čeládkou lenosti se odevzdávají, místo žalmův klevety, místo písniček pobožných daremnýma světskýma šprymy, pohádky a špinavými spěvy čas a den sváteční tráví a maří.*“³⁰⁵

Jak uvádí van Dülmen, vztahy mezi hospodářem a čeledí byly regulovány nařízeními -³⁰⁶ i když je zřejmé, že ani to nemohlo zabránit, aby ke konfliktům mezi hospodářem a čeládkou nedocházelo; kdy například hospodář čeládce nezaplatil za její práci nebo se nestaral o její základní životní potřeby.³⁰⁷ O regulích, které by jak čeládka, tak hospodář měli dodržovat, se zmínil také Bílovský a následně se o nich velmi podrobně rozepsal v kázání **Neděle v devitník** (Doctrina Christiana):³⁰⁸

Regule pro čeládku rozepsal do 6 bodů:

1. čeládka má poslouchat hospodáře a vykonávat vše, co jí poroučí. Pokud tak nečiní, musí se z toho zpovídat a svým pánům případnou škodu nahradit;³⁰⁹ 2. pokud však hospodář nabádá čeládku k nepravostem (jako třeba ke krádeži koní či ovcí), nemá ho poslouchat! „*Bůh pak zlé věci dělati pod zatracením duše zapovídá*“;³¹⁰ 3. čeládka musí být počestná a uctivá (nemá odmlouvat či broukat);³¹¹ 4. má být pravdomluvná³¹² a má pracovat nejenom v okamžiku, když se hospodář kouká, ale i když se nekouká. Také nemá lhát, protože „*kdo umi lháti, ten umi krásti*“. Avšak pokud daruje kousky chleba chudému žebrákovi, to již krádež jídla není;³¹³ 5. čeládka nemá hospodáři škodit a krást, protože když svůj čin poté nenapraví, může dojít trestu;³¹⁴ 6. poslední regulí je nabádání čeládky, aby kvůli práci hospodáře

³⁰⁴ Bílovský, B. H.: *Passio domini nostri*. In: Doctrina christiana. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 43.

³⁰⁵ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 266.

³⁰⁶ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. II. s. 28

³⁰⁷ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 55.

³⁰⁸ Bílovský, B. H.: *Neděle v devitník*. In: Doctrina christiana. s. 128 – 133.

³⁰⁹ - „*služebníci buďte poddani se vši bázni pánům*“ In: Bílovský, B. H.: *Neděle v devitník*. Doctrina christiana. s. 128.

³¹⁰ Bílovský, B. H.: *Neděle v devitník*. In: Doctrina christiana. s. 128.

³¹¹ Tamtéž. s. 128 – 129.

³¹² „*nemá zacházeti s hospodářem podvodně a lživě, ale pravdivě, jak podle slova, tak podle skutku*“. In: Bílovský, B. H.: *Neděle v devitník*. In: Doctrina christiana. s. 129.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ Tamtéž.

nezameškávala svatou zpověď, přijímání atd. Čeládka má sloužit tak, aby nepobouřila Boha.³¹⁵

Regule pro hospodáře rozepsal do sedmi bodů:

1. hospodář se má k čeládce chovat hezky (jako k bratru svému podle přikázání „*milovati budeš bližního svého jako sebe samého*“); 2. hospodář musí čeládce vyplatit mzdu;³¹⁶ 3. musí se starat nejprve o její duši a až poté o tělo, protože „*trpili jeden oud, spolu trpí s nim všichni oudové*“. Všichni lidé jsou spojeni v tělo Kristovo, pokud tedy trpí jeden úd, mají trpět všechny. Hospodář se má k čeládce chovat tak, jak by chtěl, aby se k němu choval Bůh; 4. má s ní jednat spravedlivě; 5. musí ji dostatečně živit;³¹⁷ 6. dbát na její mravnost, protože za ni zodpovídá a 7. také jít příkladem a kontrolovat ji při práci.³¹⁸

Můžeme si však klást otázku, co se vlastně stalo s čeledí, která již dosáhla příliš vysokého věku? Mohla spoléhat na to, že jí někdo zajistí klidné stáří? Pavel Münch na tuto otázku odpovídá jednoznačně – situace čeledi nebyla příliš příznivá. Pokud člověk prostřídal během svého života více pracovních míst, nemohl se ve stáří spolehnout na žádnou pomoc. Mnoho z nich se tedy nakonec muselo uchýlit k žebrání.³¹⁹

c) Rodiče a děti

Kazatel Bílovský reflektoval vztahy mezi rodiči a dětmi relativně často, zaměřoval se na správnou výchovu dětí, na blízkost mezi rodiči a dětmi a na případné konflikty mezi nimi. Nejvíce informací se nachází v postilách Siclus sanctuarii, Doctrina christiana a Coelum vivum, a k nejzajímavějším kázáním patří **Neděle čtvrtá po Třech králích** (Doctrina christiana), **Neděle pátá po Třech králích** (Doctrina Christiana) a **Kázání o potřebě užitku a poslouchání slova Božího** (Coelum vivum).

³¹⁵ Bílovský, B. H.: *Neděle v devitník*. In: Doctrina christiana. s. 130.

³¹⁶ Tamtéž.

³¹⁷ Tamtéž. s. 131.

³¹⁸ Tamtéž. s. 132.

³¹⁹ Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit. 1500 bis 1800*. s. 185.

Dětství v raném novověku se stává a již se i mnohokrát stalo předmětem diskuzí historiků, kteří se pouštěli do debat, zda již v raném novověku můžeme mluvit o dětství jako o jedné epoše lidského života nebo zda si lidé této doby onu epochu ještě nijak neuvědomovali.

Tato otázka byla vhozena do pléna především francouzským historikem Philippem Ariesem a jeho knihou *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, která rozpoutala bouřlivé diskuze. Philipp Aries tvrdil, že středověká společnost neodlišovala dospělého jedince od dítěte³²⁰ a že až v 17. století se v měšťanských vrstvách zrodilo dětství jako samostatná část lidského života se svými specifickými znaky. Tyto názory vyvolaly kritiku ze strany mnohých historiků (ať již medievalistů nebo odborníků na raný novověk), kteří tvrdili, že již v dřívějších dobách byly dětství a vztah k dětem nějakým způsobem reflektovány.³²¹ Jinými historiky však byly jeho interpretace přijaty.³²²

I van Dülmena si položil otázku, jakým způsobem lidé vnímali své děti a zda rozlišovali mezi dětstvím a dospělostí: „Na rozdíl od dnešní doby neexistovalo v raném novověku žádné jednoznačné pojetí dětství ani žádná jasná představa o něm. Pojetí dětství jako určité životní fáze se vytvořilo teprve v průběhu 18. století.“³²³ Přesná definice dětství tedy podle van Dülmena v této době zřejmě neexistovala, docházelo spíše k rozlišování, zda ratolest je či stále ještě není schopna pracovat. Na druhou stranu však byli podle práva termínem děti nazýváni všichni potomci (nezávisle na jejich stáří), kteří setrvali pod střechou svého otce.³²⁴ Josef Petrář zase uvádí, že děti byly považovány za „jistý druh „šedé zóny“ a nebraly se do čtyř až pěti let vážně jako rovnocenné v domácnosti či v rodině“.³²⁵ Elfriede Moser-Rath na základě rozboru barokních kázání přináší do tohoto problému velmi zajímavý náhled. Barokní kazatelé se totiž ve svých promluvách velmi často zmiňují o dětských hrách a hračkách, což podle ní vypovídá o tom, že již byl dětství věnován

³²⁰ Lenderová, M., Rýdl, K.: *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Paseka. Praha-Litomyšl. 2006. s. 8.

³²¹ Tamtéž.

³²² Tamtéž. s. 9.

³²³ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 83.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ Petrář, J.: *Dějiny hmotné kultury*. 2. (1). Karolinum. Praha. 1995. s. 156 – 157.

jistý prostor.³²⁶ Tuto skutečnost není možné smést ze stolu už z toho důvodu, že kazatelé té doby se nejčastěji pohybovali mezi nižšími vrstvami (tedy mezi měšťany a sedláky). Elfriede Moser-rath tuto myšlenku zakončuje, když tvrdí, že zneužívání dětí k práci bylo výplodem spíše až industriální doby.³²⁷

Další otázka, která trápí historiky, se dotýká vztahů uvnitř rodiny, konkrétně vztahu mezi rodiči a dětmi. Zda mezi nimi existoval něžný cit nebo naopak byla jeho nepřítomnost normální. Mnozí historikové tvrdí, že pouto mezi rodiči a dětmi bylo čistě pracovní, absenci citů dokazují fakty, že rodiče nevěděli, jak staré jsou jejich děti, zapomínali jména těch potomků, kteří již zemřeli, a mnohé děti dokonce nekojily ani jejich vlastní matky, ale tuto povinnost předávaly kojným. Vztah mezi rodiči a dětmi se podle těchto historiků proměnil až na konci 18. století.³²⁸ Josef Petrář však zdůrazňuje, že láskyplné city mezi členy rodiny však zcela zamítnout nemůžeme.³²⁹

Samozřejmě existují prameny, ze kterých se o vztahu mezi rodiči a jejich dětmi můžeme dozvědět něco více a které nám mohou podat důkaz o tom, že náklonnost mezi nimi skutečně existovala. Nemusí to však být pouze prameny osobní povahy, v nichž se ke vztahu ke svým dětem či k rodičům vyjadřovali sami aktéři, ale - jak uvádí van Dülmen – vyjadřovali se k tomu také kazatelé. V jejich kázáních je možné nalézt „nepřímý důkaz častého rozmazlování dětí“.³³⁰ Tento fakt dokládá také Elfriede Moser-Rath, která tvrdí, že kazatelé se často pozastavovali nad přehnanou láskou, kterou rodiče zaplavovali své děti, a upomínali je, že by měli být přísnější.³³¹ Kázání Bílovského nejsou výjimkou, i v nich můžeme nalézt podobné zmínky. Bílovský citové pouto mezi rodiči a dětmi neodsuzuje jako takové, ale spíše kritizuje jeho příliš horlivou formu. Mnohé matky jsou podle něj natolik omámené mateřskou láskou, že chtějí pro své děti to nejlepší ze světa světského a tím zapomínají na cvičení jejich duše, které jim může pomoci do světa věčného.³³² Ať

³²⁶ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 221.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ Nodl, M.: *Dětství v předmoderní době*. In: Souvislosti (online). 1996. č. 4. s. 8. (cit. 2009-4-13). Dostupné na: <http://www.souvislosti.cz/496/496a.pdf>.

³²⁹ Petrář, J.: *Dějiny hmotné kultury*. 2. (1). s. 157.

³³⁰ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 100 – 101.

³³¹ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 221.

³³² Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 402.

milují své děti, avšak dělají tak s mírou.³³³ Protože špatní jsou ti rodiče, „kteří nepořádně své dítky milují a častokráte zvláště bláznivé matky do očí jim říkají: mé dítě velikou láskou bych tě snědla“.³³⁴ Pokud se děti dobře chovají, láska v žádném případě není na obtíž, avšak pokud neposlouchají, ať v tom případě místo lásky nastoupí kázeň a tresty: „Slovem milujte dobré, kárejte nedobré, mrskejte nepodařilé“.³³⁵

Jak uvádí Elfriede Moser-Rath, kazatelé používali kázání jako prostředek k poučení rodičů, jak vychovávat své děti. Měli totiž zájem o to, aby byly správně vychovány jak po tělesné, tak i dušení stránce.³³⁶ Jak však tvrdí van Dülmen: „Cílevědomá výchova v raně novověké domácnosti ještě neexistovala, nanejvýš snad ve zvláště zbožných rodinách, protože církev již od dob reformace stále více od rodičů vyžadovala křesťanskou výchovu dětí a podřízení rodinného života křesťanským principům.“³³⁷ Povinností rodičů tedy bylo vychovat ze svých dětí osoby, které se budou chovat mravně a pobožně. Tato „vědomá výchova se v širším měřítku prosadila až na konci 17. století.“³³⁸

I v Bílovského postilách můžeme nalézt kázání, která se nemálo vyjadřují k tématu výchovy dětí. Kazatel rozlišuje dvě výchovy; výchovu vedoucí k náboženství a výchovu za účelem vštípení morálních hodnot. Vzor správné výchovy ke pobožnosti nachází v minulosti u předků: „předkové naši, staří a dobří katolíci: z dítek svých, co se v kostele naučili: pilně se vyptávali, pozorné chválili, nedbanlivé i postem kárali“.³³⁹ Bílovský rozděluje výchovu ke zbožnosti mezi rodiče; mezi matky, který by - stejně jako matka svatého Edmunda - měly své děti nutit k častému pokání a k přijímání svátostí, a mezi otce, kteří je naopak mají vychovávat jako otec svatého Tobiáše, radit jim a vést je k tomu, aby dbaly božího přikázání a nepřestoupily ho.³⁴⁰ Pokud však rodiče nevedou své děti ke zbožnosti, a dokonce jim ani neumožňují chodit do kostela, protože musí pracovat (jít na ořechy nebo na

³³³ Bílovský, B. H.: *Neděle čtvrtá po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. s. 69 - 70.

³³⁴ Tamtéž. s. 63.

³³⁵ Tamtéž. s. 70.

³³⁶ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 219 – 220.

³³⁷ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 106

³³⁸ Tamtéž. s. 107

³³⁹ Bílovský, B. H.: *Neděle pátá po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. s. 72 – 73.

³⁴⁰ Bílovský, B. H.: *Šesté křesťanské cvičení*. In: *Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní*. Typis Ignatij Rosenburg. Olomouc. 1713. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32.388. nepag.

houby do lesa),³⁴¹ mají děti udělat to, co učinil sám Ježíš Kristus. Ten opustil rodiče, zůstal v Jeruzalémě a šel do synagogy – a tím všem lidem zanechal poselství; že i proti vůli rodičů mají děti chodit do školy a do kostela.³⁴²

V Bílovského kázáních se však objevuje spíše kritika výchovy dětí, mezi duchovními však rozhodně nebyl výjimkou. Podle van Dülmena: „mnozí duchovní postrádali křesťanského ducha jak v domácnosti, tak ve škole, a často byli zděšeni z toho, jak vzdálen je běžný život řady rodin od náboženské víry a jakou nevědomost prokazují v otázkách náboženského učení.“³⁴³ Bílovský tuto situaci velmi dobře popisuje v postile Siclus Sanctuarii ve **Druhém křesťanském cvičení**, v němž je světský tanec užit jako předmět kritiky špatné výchovy a kdy tanec představuje dílo samotného ďábla. Bílovský ostře kritizuje rodiče za to, že jejich děti se tomuto ďábelskému tanci oddávají a oni – místo aby zasáhli - se z toho ještě radují. Dovolují jim světské radovánky a o jejich správnou křesťanskou výchovu se nestarají; Bílovský tvrdí, že děti „ani kříže neznají“ a ani prý neví, „co by byl na kříži Kristus“. Naopak se okolo hospod potloukají, tancují, skáčou, křičí a štěbetají. Když však prý některé z těch dětí k sobě zavolá a ptá se, kdo je jejich stvořitel, nebo je žádá, aby mu řekly Otčenáš, nikdo z nich netuší.³⁴⁴ Bílovský varuje, že pokud budou takto bezbožní, tak nemohou dojít pokoje.³⁴⁵

Jak bylo zmíněno výše, Bílovský se ve svých postilách zabýval nejenom náboženskou výchovou, ale samozřejmě také výchovou, která měla děti přivést ke správnému způsobu života, akceptovanému společností. Jak uvádí van Dülmen: „Životní podmínky (...) vyžadovaly určitý způsob chování, kterému se děti musely naučit. Především se od nich očekávala tradiční poslušnost vůči rodičům, především otci... (...) Dále se od dětí již velmi brzy očekávalo, že budou dospělým pomáhat při každodenních pracích v domácnosti...“³⁴⁶ Děti byly pro hospodářství velmi důležitou pracovní silou, práce bylo totiž tolik, že pro její zvládnutí bylo nezbytné, aby

³⁴¹ Bílovský, B. H.: *Kázání o potřebě užitku a poslušání slova Božího*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 961.

³⁴² Tamtéž. s. 961 – 962.

³⁴³ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 122.

³⁴⁴ Bílovský, B. H.: *Druhé křesťanské cvičení*. In: Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní. Typis Ignatij Rosenburg. Olomouc. 1713. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32.388. nepag.

³⁴⁵ Bílovský, B. H.: *Třetí křesťanské cvičení*. In: Siclus sanctuarii. nepag.

³⁴⁶ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 106.

spolupracovalo mnoho dětí.³⁴⁷ Jejich úkoly byly samozřejmě odvislé od otců – záleželo, zda byl sedlák, nebo řemeslník.³⁴⁸

Výchova vštěpující dětem společenské normy je v Bílovského kázáních obsažena relativně často. Kazatel měl zřetelně na srdci, aby výchova dětí probíhala správně, a pro kritiku nechodil příliš daleko. Radil rodičům, že výchova by měla být řádná již od jejich dětství, neboť: „Čemu Janíček přivykne, tomu pan Jan neodvykne. Nebo čím hrniček navře, to nikdy z něho nevyvře“.³⁴⁹ Pokud dítě je již ve třech letech neposlušné, nedostatečně pobožné a ještě k tomu třeba i lže, v dospělosti se toho nezbaví a naopak nebude poslouchat své rodiče, ostatní lidi a dokonce ani Boha.³⁵⁰

Jednu z největších chyb, kterou Bílovský kritizoval na výchově dětí, nacházel u samotných rodičů. Kritizoval, že učí své děti zlodějskému řemeslu,³⁵¹ rouhat se a hrát kostky.³⁵² Vodí je mezi tanečníky, muzikanty a hráče: „Co medle mládež může se naučiti dobrého při tanci a muzice, kdežto mnohým z ust, z očí, z rukouch nic nevychází než to: co by sedlák na lopatu nevzal. Co se medle může ctnostného vtlačit do těch srdíček vašich při hře, kostkách a kartech: než sakramentyrování a božskému jménu rouhání!“³⁵³ Učí je pít pivo a smrdět kozlem – cizoložit - protože „mladý vůl starého vola nasleduje, kam jej volá“.³⁵⁴ Neučí je správně se modlit, ale naopak jim pouští uzdu přesně tak, jak ony samy chtějí,³⁵⁵ pečují spíše o jejich vzhled a budoucí dědictví než o jejich vychování,³⁵⁶ starají se o tělo a nikoliv o duši.³⁵⁷

Kazatel se přiklání k tvrdší výchově a radí, že děti mají být napravovány, polepšovány, trestány a kárány.³⁵⁸ Rodiče je mají trestat i za malé hříchy, jako jsou

³⁴⁷ Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit. 1500 bis 1800.* s. 188.

³⁴⁸ Tamtéž. s. 217.

³⁴⁹ Bílovský, B. H.: *Neděle čtvrtá po Třech králich.* In: *Doctrina christiana.* s. 54.

³⁵⁰ Tamtéž. s. 56

³⁵¹ Těmto rodičům věnoval exemplum o dravých ptácích, kteří také donutí svá mláďata ke krádežím, protože jim nedají nic k jídlu. Případně se zmiňuje o rodičích, kteří své děti toto řemeslo učí cíleně. In: Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio.* s. 146.

³⁵² Bílovský, B. H.: *Šesté křesťanské cvičení.* In: *Siclus sanctuarii.* nepag.

³⁵³ Tamtéž.

³⁵⁴ Bílovský, B. H.: *Neděle čtvrtá po Třech králich.* In: *Doctrina christiana.* s. 60.

³⁵⁵ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Jana Křtitele.* In: *Coelum vivum.* Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 413.

³⁵⁶ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Tomáše apoštola.* In: *Coelum vivum.* s. 875.

³⁵⁷ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio.* s. 402.

³⁵⁸ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Tomáše apoštola.* In: *Coelum vivum.* s. 876.

„lhání, broukání, odmlouvání, dáblování“³⁵⁹ a také v nich zadusit oheň plný pokušení.³⁶⁰ Nedovolit dětem, aby propadly lenosti,³⁶¹ a pokud již propadly, radí: „dejte jim k uším kohouta, ten jest znamení práce a bedlivosti“, a když to nepomůže „tak vy vemte místo křídel karabáč, bíte, trestejte, k práci dohánějte, zrno na skálu padlé mlatte“.³⁶² Protože pokud zhřeší dítě, padne vina i na hlavy rodičů.³⁶³ Budou to oni, kdo se svými hřešícími dětmi nakonec skončí v Pekle.³⁶⁴

Bílovský také mnohokrát radí, aby rodiče své děti fyzicky trestali³⁶⁵ a k tomuto trestání doporučuje metlu, protože ta prý kosti neláme.³⁶⁶ Zajímavostí je, že i ostatními kazateli bylo doporučováno, aby své děti trestali metlou. Leo Wolff tvrdil, že ztrestají-li rodiče své dítě metlou, ono po tomto výprasku nezemře, ale naopak bude jeho duše zachráněna od Pekla.³⁶⁷

Soužití dětí a rodičů pod jednou střechou jistě přinášelo konflikty. Jak víme, v rodinách raného novověku docházelo ke sporům se starými rodiči neboli takzvanými výměnkáři. V okamžiku, kdy rodiče předávali hospodářství novému pánu domu, vyměnili si ve smlouvě pravidla, za jakých budou výměnkáři a nový hospodář koexistovat – dostatek jídla, bydlení a další výhody.³⁶⁸ Jejich požadavky však byly rozdílné; zatímco rodiče si chtěli pojistit klidné stáří, nový pán domu jejich potřeby mohl považovat za zatěžující pro celé hospodářství a mohl onu smlouvu porušit.³⁶⁹

I při pročitání Bílovského kázání narazíme na tento problém. Kazatel varuje rodiče, že právě nedostatečná výchova dětí může následné problémy způsobit a oni toho potom budou na stará kolena litovat. Děti nebudou mít k jejich stáří slitování, budou je napadat³⁷⁰ a nakonec ani to jídlo jim nebudou dávat.³⁷¹ Někteří staří rodiče tak mohou slýchat: „tu uslyšíte, jdi starý pse mně z domu, o kyž zdechneš stará

³⁵⁹ Bílovský, B. H.: *Neděle šestá po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 107.

³⁶⁰ Bílovský, B. H.: *Šesté křesťanské cvičení*. In: *Siclus sanctuarii*. nepag.

³⁶¹ Bílovský, B. H.: *Neděle první po devitníku*. In: *Doctrina christiana*. s. 142.

³⁶² Tamtéž s. 146.

³⁶³ Bílovský, B. H.: *Šesté křesťanské cvičení*. In: *Siclus sanctuarii*. nepag.

³⁶⁴ Bílovský, B. H.: *Cyanea cantio*. s. 402.

³⁶⁵ Bílovský, B. H.: *Neděle čtvrtá po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. s. 56

³⁶⁶ Bílovský, B. H.: *Na den mladátek*. In: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 946.

³⁶⁷ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 221.

³⁶⁸ Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit. 1500 bis 1800*. s. 185

³⁶⁹ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 55.

³⁷⁰ Bílovský, B. H.: *Neděle čtvrtá po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. s. 55.

³⁷¹ Bílovský, B. H.: *Neděle pátá po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. s. 80.

mrcho".³⁷² Protože zemřou-li rodiče, jejich nevděčné děti se dostanou ke svému dědictví.³⁷³ Kazatel však tvrdí, že pokud příbuzní již zemřeli, dědicové mnohdy nedodrželi jejich závět (př. nedali majetek kostelům).³⁷⁴ A přitom lidé by se podle něj měli modlit za své zemřelé, nechávat číst mše a dávat almužny žebrákům a tím oněm zemřelým ulehčit posmrtný úděl.³⁷⁵

Kazatel však neskládá povinnost výchovy dětí pouze na bedra rodičů, ale tuto úlohu směřuje také na duchovní, vrchní, světské správce či hospodáře.³⁷⁶ Avšak stále zastává názor, že úloha rodičů je nezastupitelná. Pokud se oni nestarají o výchovu svých dětí, veškerá snaha ze strany kazatele, zpovědníka či faráře přijde na zmar. Mají to být totiž právě rodiče, kteří budou slova těchto duchovních svým dětem opakovat.³⁷⁷

Kazatelé se však ve svých promluvách nevěnovali pouze kárání rodičů a připomínání jejich povinností, ale obraceli se také na děti a vykládali jim, jakým způsobem by se měly ke svým rodičům chovat. Elfriede Moser-Rath zmiňuje, že kazatelé jim připomínali čtvrté Boží přikázání, aby své rodiče měli stále v lásce.³⁷⁸

I v Bílovského kázáních můžeme – i když v menší míře – nalézt podobné zmínky, kdy se právě děti stávaly terčem jeho promluv a rad. Kazatel je upomíná, že svým rodičům mají prokazovat čest za to, že je zplodili a živili, a za jejich starost a pečování se jim odvděčit ve stáří. Protože ve stáří se jejich role obrátí a budou to nakonec děti, kdo se budou o své staré rodiče starat podle svých možností a živit je.³⁷⁹ Také by podle něj měli chodit za nimi a žádat od nich požehnání.³⁸⁰ Kazatel si však stěžuje na jejich chování, kdy mnohé děti ohrnují nos, když jim rodiče poroučí, aby pracovaly, a raději se práci vyhýbají. Bílovský jim proto připomíná Ježíše Krista, který pomáhal Jozefovi s řemeslem.³⁸¹ Pokud však děti i nadále odmítají své rodiče poslouchat, Bílovský tvrdí, že jediným dostatečným jejich trestem bude to, co kdysi

³⁷² Bílovský, B. H.: *Neděle pátá po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. s. 94.

³⁷³ Tamtéž. s. 91.

³⁷⁴ Bílovský, B. H.: *Na den všech věrných dušiček*. In: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 743.

³⁷⁵ Tamtéž. s. 744.

³⁷⁶ Bílovský, B. H.: *Čtvrté křesťanské cvičení*. In: *Siclus sanctuarii*. nepag.

³⁷⁷ Bílovský, B. H.: *Neděle pátá po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. s. 71 – 72.

³⁷⁸ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 220.

³⁷⁹ Bílovský, B. H.: *Neděle pátá po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. s. 79.

³⁸⁰ Bílovský, B. H.: *Na den mladětek*. In: *Coelum vivum*. s. 945.

³⁸¹ Bílovský, B. H.: *Neděle v devítník*. In: *Doctrina christiana*. s. 121.

udělal Absolon. Absolon vystoupil proti svému otci Davidovi a poté se za to oběsil.³⁸²

Kazatel dětem za jejich chování slibuje odměny, případně tresty; pokud děti budou ctít otce svého, budou déle žít, mít syny, jejich statek bude rozmnožován a budou jim odpuštěny hříchy. Ty, co ho ctít nebudou, budou mít kratší život, špatnou pověst, dojdou škody na statku a na domě, vyhyne jejich rod, Bůh se nad nimi nesmiluje a nakonec skončí v Pekle.³⁸³

3. Vztahy ve společnosti

Podkapitola *Vztahy ve společnosti* se zaměřuje na problémy, které podle Bílovského trápily raněnovověkou společnost. Kazatel ve svých promluvách detailně popsal mnohé z nich, díky čemuž se před námi otevírá vějíř mezilidských konfliktů, které se zřejmě objevovaly ve společnosti té doby; krádeže, pomlouvání, závist, utlačování poddaných a další. Bylo nutné vycházet z mnoha kázání, jelikož zdaleka ne všem těmto problémům byly věnovány celé promluvy. Postily, které byly pro tuto kapitolu nejužitečnější, byly *Coelum vivum* a *Cygnea cantio*, v menší míře byly v této kapitole užity také postily *Passio domini nostri* a *Siclus sanctuarii*. Konkrétní kázání, ze kterých jsem vycházela především, byla: **Na den svatého Matěje** (*Coelum vivum*), **Neděle osmá po Svatém Duchu** (*Cygnea cantio*), **Neděle desátá po Svatém Duchu** (*Cygnea cantio*) a **Neděle dvanáctá po Svatém Duchu** (*Cygnea cantio*).

V období raného novověku existovala takzvaná „stavovská společnost“, která se dělila na několik stavů. Samotné slovo „stav“ je možné chápat v několika rovinách; může se jednat o pojem užívaný v souvislosti se středověkým učením, které členilo společnost do tří stavů, nebo se od 16. století objevuje nový rozměr tohoto pojmu, který začal být užíván s ohledem na sociální rozvrstvení společnosti, případně bylo

³⁸² Bílovský, B. H.: *Čas adventní. Kázání na neděli první*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 12 – 13.

³⁸³ Bílovský, B. H.: *Neděle pátá po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. s.101 – 103.

možné ho použít při „dělení podle pohlaví, věku a sociálního postavení v domě.“³⁸⁴ Společnost založená na stavech dostala podle Martiny Kessel svoji pevnou, striktní podobu na konci středověku, tato přeměna byla způsobena ekonomickými, politickými a sociálními faktory. Po tomto upevnění získal každý člověk přesně stanovenou roli ve stavovské společnosti. Každý člověk dostal ta práva, která náležela jeho stavu.³⁸⁵ Jednalo se tedy o společnosti založenou na nerovnosti a tuto nerovnost považovali lidé za danou, ať už přírodou nebo Bohem.³⁸⁶

Při pročítání Bílovského postil se tato nerovnost vynořuje také. Kazatel zřetelně uznává společenskou hierarchii a tuto hierarchii lidem přibližuje a vysvětluje na příkladu trestání; rodiče mají trestat své děti, hospodáři čeládku, úředníci sousedy, oficiři úředníky, milostpán a milostpaní poddané. V tomto směru by měly jít kárání a výchova.³⁸⁷ Tato hierarchie je obdobným způsobem doložena také v postile Cygnea cantio v kázání **Neděle pátá po Svatém Duchu**, v němž Bílovský píše: „*Když sedlák udeří sedláka, arrest nějaky nebo pokutu uloží jemu práva. Když pak udeří svobodného pána neb hraběte, gallery zaslouží, když pak kněze, jest vyobcovaný*“.³⁸⁸

Avšak zatímco světské trestání se má podle kazatele řídit společenskou hierarchií, spravedlnost Boží, před kterou bude stát každý člověk, se nebude řídit jeho postavením, ale skutky. Bílovský použil v tomto případě příklad o bohaté a urozené ženě, jejíž slova údajně slyšel na vlastní uši; tato žena tvrdila, že Peklo sice může být hrozné, avšak ji – jako urozenou ženu – nebude Bůh soudit stejným metrem jako sedláky. Bílovský však s jejími slovy nesouhlasil: „*Ach milá paní, (...), čím jste větší paní, tím větší dáte odpověď Bohu, a jestli zle obstarujete, větší peklo miti budete*“.³⁸⁹ A dále: „*Slyšíte dámy, slyšíte slečny, slyšíte mladi paní, slyšíte urozeni? Ani zminky nedělá Bůh o rodu, stavu a vysoké krvi, ano, mnohém více vám hrozí než chudému*“.³⁹⁰

³⁸⁴ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. II. s. 171 – 173.

³⁸⁵ Kessel, M.: *Individuum/Familie/Gesellschaft*. s. 44.

³⁸⁶ Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit. 1500 bis 1800*. s. 60.

³⁸⁷ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Tomáše apoštola*. In: *Coelum vivum*. s. 879.

³⁸⁸ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 68.

³⁸⁹ Tamtéž. s. 73.

³⁹⁰ Tamtéž. s. 74.

V Bílovského kázáních je vztah mezi bohatými a chudými, případně mocnými a bezmocnými reflektován relativně často a ve většině případů je kritizován. Bílovský tvrdí, že bohatí a mocní šlapají po chudých, poddaných, podruzích a řemeslnících,³⁹¹ dopřávají si a hodují, zatímco chudým nepomáhají. Více přejí svým psům než chudým a o almužnu prosícím³⁹² a naopak se na nich snaží ještě více obohatit.³⁹³ Vyšší a nižší šlechtu nazývá jako boháče oblečené do šarlatu a vykrmené exotickými pokrmy, kteří utlačují poddané a nemyslí na chudé.³⁹⁴ Mocné soudce obviňuje, že se při souzení sporů mnohdy neřídili právem, ale slovem vrchnosti a že právoplatný dědic, sirotek či nevinný člověk tak mohl být díky nim na svých právech zkrácen.³⁹⁵

Bílovský však nebyl jediný, kdo reflektoval vztah mezi bohatými a chudými jako konfliktní, ale jak uvádí Delumeau, byli to také samotní prostí lidé, kdo vznášel své námitky. „Stěžovali si na chudobu, nespravedlnost, nezaměstnanost, daně, desátky, nájmy a pracovní povinnosti.“ Tato nespokojenost a stížnosti, že jsou bohatými lidmi „vykořisťováni“ se objevuje v lidovém umění.³⁹⁶

V promluvách kazatelů můžeme nalézt i mravoučné texty, které se dotýkají lakomství. Tyto texty jsou podle Jeana Delumeaua „k bohatým velmi přísné“ a mnohdy se vyslovují také k povinnosti darovat almužnu.³⁹⁷ Tyto texty však byly v rozporu s realitou, raněnovověký stát se k žebrákům stavěl veskrze negativně. Chudí lidé totiž mnohdy žádali nejenom o almužnu, ale v důsledku své situace se také dopouštěli trestných činů, jakým byla například krádež. Postoj státu k tomuto společenskému problému tedy neustále přitvrzoval a v 17. století vyústil v nařízení neposkytovat chudým lidem almužnu.³⁹⁸ I přesto se však almužna stala tématem také v Bílovského kázáních. V kázání **Neděle dvanáctá po Svatém Duchu** (Cygnea cantio) operuje kazatel s myšlenkou svatého Augustýna; pokud člověk obdaruje chudého almužnou, Bůh se mu za to stokrátě odvděčí.³⁹⁹ Bílovský si však stěžuje, že

³⁹¹ Bílovský, B. H.: *Na den svatých apoštolův Filipa a Jakuba*. In: Coelum vivum. s. 390.

³⁹² Bílovský, B. H.: *Na den svatého Jana Křtitele*. In: Coelum vivum. s. 409 – 410.

³⁹³ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 158 – 159.

³⁹⁴ Bílovský, B. H.: *Passio domini nostri*. s. 39.

³⁹⁵ Tamtéž. s. 42.

³⁹⁶ Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. s. 189.

³⁹⁷ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 469.

³⁹⁸ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. II. s. 231 – 232.

³⁹⁹ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 179.

málo bohatých lidí tuto almužnu skutečně dává.⁴⁰⁰ Dary dávají sice kostelu, ale „žebrákovi zatím, poddanému chudému kouska chléba by nepodali, měřičky by obili nedarovali, nýbrž ještě snad někteří ty své poddané (...) loupí a do posledního obírají.“⁴⁰¹

Bílovský se však vůči bohatým lidem nevyjadřuje negativně pouze z důvodu odmítnutí darovat almužnu, ale také je obviňuje, že se své poddané snaží co nejvíce oloupit.⁴⁰² V tomto případě však nebyl Bílovský jediným kazatelem, který měl odvahu nazvat bohaté lidi zloději a ostře proti nim vystoupit. Mnozí kazatelé tak činili také, a proto není nepředstavitelné, že svými vystoupeními si mohli své případné posluchače proti sobě poštvat. Obzvlášť z toho důvodu, že nehorlili pouze proti bohatým lidem, ale prakticky proti všem, kteří se krádeže dopouštěli; tedy „mlynáři, krejčí, mykači, tkalci, dělníci pracující s cizím materiálem, obchodníci, hospodští, pisálci a úředníci“.⁴⁰³

Bílovský tomuto společenskému problému věnoval jedno celé kázání **Neděle desátá po Svatém Duchu** (*Cygnea cantio*), jehož argumentum zní: „*Nespravedlivé zboží nikdy statku nemnoží, věčně tratí Milost Boží*“.⁴⁰⁴ Kazatel se v něm věnoval nejenom krádežím, kterých se dopouštěli bohatí lidé, ale krádežím všeobecně. Bílovský uvádí konkrétní případy; jak lidé prodávali víno ředěné vodou, jak ve svém obchodě měřili a vážili méně, než měli,⁴⁰⁵ či jak na rynku lhali – ať už švec či prodavač dobytka – aby za své zboží získali více peněz.⁴⁰⁶ Jak však uvádí van Dülmen: tyto podvody byly státem těžko vysledovatelné a ani obce či cechy neměly dostatek možností, jak jim zabránit. Kromě toho, těchto podvodů se dopouštěla také vrchnost.⁴⁰⁷ Podle Bílovského se lidé krádeže neštíteli a naopak neváhali obrát ostatní o statek, živnost, dokonce i o poslední košili⁴⁰⁸ nebo své mladší sourozence o

⁴⁰⁰ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 191.

⁴⁰¹ Tamtéž. s. 192.

⁴⁰² Tamtéž.

⁴⁰³ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 470.

⁴⁰⁴ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 142.

⁴⁰⁵ Tamtéž. s. 144.

⁴⁰⁶ Tamtéž. s. 152.

⁴⁰⁷ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. II. s. 245 – 246.

⁴⁰⁸ Bílovský, B. H.: *Passio domini nostri*. s. 61.

dědictví.⁴⁰⁹ Bílovský všechny tyto lidi nazývá slovy svatého Ambrože vrahy, jelikož člověka uvrhnou do velké bídy, místo aby mu pomohli.⁴¹⁰

Krádež měla být „nejčastějším deliktem v období raného novověku od 16. až do konce 18. století.“⁴¹¹ Můžeme však rozlišovat mezi několika druhy krádeže, za něž byl také rozdílný trest. Zajímavostí je, že pokud zloděj něco ukradnul lidem, kteří se mohou bránit hůře (například ženy), dostával za to přísnější trest. Za oloupení kostela mu dokonce hrozil trest smrti.⁴¹²

Bílovský rozděluje zloděje na malé a velké, neboli na bezmocné a mocné. Pokud malý zlodějíček něco ukradne, skončí na šibenici, zatímco ti velcí podle něj získávají důstojnost, utlačují chudé, dávají vysoké pokuty a vybírají velké daně.⁴¹³ Bílovský se nad těmito velkými zloději rozčiluje: „*bude souditi vaše spravedlnosti, když jste štváli a do tenat to jest: klády, šatlavy, pout, kruhův a želez (...) jako zvěř vaše poddané vháněli (...), kdo vi jakým titulem daně a ouroky z nich vytlačovali za houby, ořechy, chmel i za husí péra (...) plat vybírali. Spravedlnost vaše, podlé kterých jste v hromadách obecných chudé podruhy (...) pokutovali od jedné husy pět českých grošův vytlačovali a jiné před celým světem nespravedlivé daně vy, sedláci, jako páni poddaným ukládali a to všecko do krku obrátili.*“⁴¹⁴

Za zločiny, které byly lidmi spáchány a jim dokázány, následoval trest. Bílovský se o těchto světských trestech zmínil také, ale bohužel pouze velmi stručně, kdy rozepsal jejich pestrou paletu. Podle Bílovského mohli lidé za své zločiny získat tyto tresty; od vězení přes peněžitou pokutu, mrskání, uřezání uší a nosů až po poznamenání člověka cejchem.⁴¹⁵ Jak uvádí van Dülmen: „vedle trestů smrti existoval celý systém tělesných a zneuctvujících trestů s vypovězením ze země a pokáním, jenž byl stejně významný, přičemž od 17. století počet těchto trestů v porovnání s tresty smrti dokonce narůstal.“⁴¹⁶

⁴⁰⁹ Bílovský, B. H.: *Passio domini nostri*. s. 62.

⁴¹⁰ Tamtéž. s. 64.

⁴¹¹ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. II. s. 239.

⁴¹² Tamtéž. s. 240

⁴¹³ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 155.

⁴¹⁴ Tamtéž. s. 156.

⁴¹⁵ Tamtéž. s. 504.

⁴¹⁶ van Dülmen, R.: *Divadlo hrůzy: soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Rybka Publishers. Praha. 2001. s. 65.

V Bílovského kázáních můžeme nalézt nejenom zmínky o problémech mezi chudými a bohatými, mocnými a bezmocnými, ale také problémy mnohem všednějšího rázu. Kazatel reflektoval mezilidské konflikty, které se objevují v každém soužití lidí.

Vztahy na vesnici byly podřízeny určitým okolnostem; ač mezi jednotlivými vesničany existovaly rozdíly („neboť rozdíly ve velikosti hospodářství a výnosnosti hospodaření pronikaly do celého jejich života“),⁴¹⁷ bylo nutné, aby vesnice vytvářela jednotnou obec, protože měla určité závazky jak vůči své vrchnosti, tak také blízkým obcím. „Nejvýznamnější povinností obce vůči okolí bylo ručení všech za bezpečnost celého území vesnice i za chování každého člena obce.“⁴¹⁸ Díky kontaktům, které mezi lidmi ve vesnici existovaly každý den (například bylo zvykem, že sousedé si při nejrůznějších pracích vypomáhali), se toto společenství upevňovalo.⁴¹⁹ Samozřejmě nelze však tvrdit, že vztahy mezi vesničany byly vždy bezproblémové a oni tak vytvářeli takřka utopické společenství. I oni se museli vyrovnávat s problémy, které soužití lidí přináší.⁴²⁰

Při pročítání postil kazatele Bílovského narazíme na mnoho zmínek o společenských konfliktech. Závist, pomlouvání, krádež, hněv, nenávist, nesváry, to jsou jenom z mála problémů, které Bílovský spatřoval v raněnovověké společnosti a které velmi kritizoval.

Na tématu závisti dokonce vystavěl celé kázání **Na den svatého Matěje**, kde argumentum zní: „*Spadl los na Matěje*“⁴²¹. Tímto losem je myšlen osud, který byl nejenom jemu, ale i ostatním lidem dán Bohem,⁴²² a se kterým se mají všichni smířit a být spokojeni.⁴²³ Určití lidé si totiž podle něj dobrý los zaslouží (stejně jako svatý Matěj) a ti, co získali ten špatný, tak i přesto by měli za něj Bohu děkovat,⁴²⁴ protože pokud ho člověk získá, neznamená to, že nebude spasen.⁴²⁵ Bílovský však toto přijetí osudu ve svém okolí zřejmě nespatřuje, protože uvádí, že lidé nepřijímají svůj

⁴¹⁷ Altman, K.: *Vztahy v obci a v rodině*. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. s. 159.

⁴¹⁸ Tamtéž. s. 160.

⁴¹⁹ Tamtéž. s. 161.

⁴²⁰ Tamtéž. s. 162.

⁴²¹ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Matěje*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 96.

⁴²² Tamtéž. s. 104 – 5.

⁴²³ Tamtéž. s. 104.

⁴²⁴ Tamtéž. s. 109 – 110.

⁴²⁵ Tamtéž. s. 110.

osudem a závidí ostatním ten jejich: „*ten jim jest sůl v očích, že má lepší los na oběti, onen šťastnější, že jest na dobytek: zase toho nenávidí, že žlutý los mu padl do truhly, druhého stíhají, že mu musí los stříbrný pod palec padati (..) a ve všem proti všem tak reptají.*“⁴²⁶

Z lidské závisti vyzdvihuje Bílovský závist žen.⁴²⁷ „*Každá chce býti slaviček podle hlasu, každá krásný páv podle peří; scházili to? Neb ono? Ach, jakého nařikání, abych neřekl proti Bohu bublání!*“ Ženy si podle něj stěžují na to, že jsou chudé, mají jenom jedno oko či šilhají,⁴²⁸ že nemají muže, zatímco jiná žena je vdaná již popáté, že nejsou královnami a místo toho „*peroutky prodávati*“ musí.⁴²⁹ Jak uvádí Delumeau, výtky směřující k ženským emocím - jako jsou vztek, hádavost či hněv – patřily k těm, které na ženách kazatelé kritizovali velmi často.⁴³⁰ Zlomyslné poznámky o ženách jsou sepsány i ve šprýmařských knihách v 17. století.⁴³¹ I Bílovský tyto emoce kritizuje především u žen – ať už se jedná právě o závist či o hněv, který je zmíněn níže.

Dalším společenským konfliktem, který se zrcadlí v Bílovského kázáních, je hněv. Kazatel si hořce stěžuje, že lidé se k sobě často chovali „*co kočka s psem*“⁴³² a že jejich svár někdy vyvrcholil i fyzickým napadením.⁴³³ Za hněv k bližnímu svému hrozí Bílovský trestem: „*Ten jistotně nemá co jiného očekávati než z ohně do ohně, z ohně hněvu a zlosti své do ohně pekelného.*“⁴³⁴ Tyto spory se podle Bílovského šířili mezi čeládkou a pacholky, mezi sousedy, hospodáři a hospodyněmi.⁴³⁵ Konkrétněji se zmínil právě o hněvu pacholků, kteří se do bitek pouštěli kvůli dívce a potom nemysleli na nic jiného než na pomstu.⁴³⁶ Zajímavostí je, že Bílovský si stěžuje, že vrchnost proti tomuto nešvaru nezasahovala.⁴³⁷ Avšak hněv, který kazatel vynáší

⁴²⁶ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Matěje*. In: Coelum vivum. s. 105.

⁴²⁷ Tamtéž. s. 106.

⁴²⁸ Tamtéž. s. 106.

⁴²⁹ Tamtéž. s. 107.

⁴³⁰ Delumeau, J.: *Strach na Západě ve 14. – 18. století: obležená obec. II.* s. 159.

⁴³¹ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 383.

⁴³² Bílovský, B. H.: *Na den navštívení nejsvětější a bez poskvrny počaté Panny Marie*. In: Coelum vivum. s. 461.

⁴³³ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 67.

⁴³⁴ Tamtéž. s. 89.

⁴³⁵ Bílovský, B. H.: *Passio domini nostri*. s. 18.

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ Tamtéž. s. 21 – 22.

nejvíce, je právě hněv ženský, protože jak mluví Duch Svatý, není nad hněv ženský.⁴³⁸

První tři místa mezi nejčastějšími prohřešky 17. a 18. století obsadily v registrech trestů rvačky, urážky a pomluvy.⁴³⁹ A právě pomluvy jsou dalším společenským problémem, který byl v Bílovského kázáních popsán obšírněji. Tomuto tématu dokonce věnoval celé kázání **Neděle osmá po Svatém Duchu** (*Cygnea cantio*), jehož argumentum zní: „*Jazyku černému, jedovatému a zapálenému žíla se pouští a trojnásobní ostří jeho tomu se odnímá*“.⁴⁴⁰ Bílovský se zde rozepisuje o pomlouvání, které mohl člověk směřovat více směry; nemusel se pouze snažit zasít svár mezi přátele či bratry,⁴⁴¹ případně zarazit klín mezi šťastné sourozence, manželské páry nebo rodiče a děti,⁴⁴² ale mohl je směřovat do mnohem vyšších sfér a donášet pomluvy až k samotné vrchnosti.⁴⁴³ Bílovský spílal pomlouvačným lidem, jelikož jejich zlé řeči ubližovaly hned natřikrát; 1. pomlouvanému, 2. tomu, kdo tyto řeči poslouchal, a 3. nakonec samozřejmě samotnému pomlouvači.⁴⁴⁴ Pokud však člověk již zhřešil a toužil po napravení, podle kazatele existovala možnost, jak svoji pomluvu odčinit. Bílovský mu doporučuje toto: navrátit čest onomu člověku přede všemi, před kterými ho pomluvil, udeřit se přes ústa, aby fyzicky ukázal, že ta zlá slova skutečně nebyla správná, a nakonec ještě zajít za zpovědníkem a získat od něho rozhřešení. Pokud se stalo, že díky jeho pomlouvání onen člověk tratil na majetku, musí mu to viník vrátit.⁴⁴⁵

⁴³⁸ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 407.

⁴³⁹ Wunder, H.: *Weiber, Menscher, Frauenzimmer*. s. 205.

⁴⁴⁰ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 99.

⁴⁴¹ Tamtéž. s. 100.

⁴⁴² Tamtéž. *Cygnea cantio*. s. 116.

⁴⁴³ Tamtéž. s. 100.

⁴⁴⁴ Tamtéž. s. 101.

⁴⁴⁵ Tamtéž. s. 105 – 6.

Shrnutí

V kapitole *Společnost raného novověku v kázáních Bílovského* byla rozebírána témata týkající se mezilidských vztahů, která se nejčastěji objevovala v postilách tohoto významného českého kazatele. Vztahy, které Bílovský reflektoval, bych rozdělila do dvou typů: a) vztahy, které se vyvíjí v *domě* (v manželství, mezi hospodářem a čeledí a mezi rodiči a dětmi), b) a vztahy, které se vyvíjí mimo *dům* (předmanželské sblížování a vztahy mezi lidmi všeobecně). Díky celým kázáním, případně střípkům vypreparovaným z jiných promluv si můžeme udělat obrázek toho, jak se raněnovověká společnost odrážela v očích kazatele Bílovského, jak by si ji představoval a co na ní kritizoval.

Velký prostor byl v jeho kázáních věnován panenství, které považoval za velmi důležitou součást dívčího života. Díky tomu, že mladí lidé v jeho očích při stýkání se s druhým pohlavím nezachovávali čistotu a bezúhonnost, jakou očekával, můžeme z jeho kritiky vyčíst bližší informace (i když bez větších detailů) o vztazích mezi mladými lidmi; kde a jak se setkávali či jaké překážky byli ochotni překročit. Bílovský se krátce zmiňuje také o skutečnosti, která mohla po nepovoleném vztahu nastat; potrat nechtěného dítěte.

Dalším tématem, které bylo Bílovským reflektováno také relativně často, bylo manželství. Kazatel se zaměřil na určité aspekty, které s manželstvím souvisely a které tedy musely být v jeho očích aktuální: 1. široce se rozepsal o vlastnostech, které by měly okrášlit dobrou ženu, 2. lásku a svornost jmenoval jako velmi důležité ingredience, které měly doprovázet manželství, 3. nezapomněl ani na konflikty, které se v soužití dvou lidí mohou objevovat – bití žen, gamblerství muže, alkohol, a 4. otřel se také o manželský sexuální život. Bílovský ve svých kázáních v zásadě prezentoval dva modely manželství; ten, který považoval on sám za ideální (manželství, které je naplněno láskou a svorností), a ten, který zřejmě viděl u lidí, s nimiž žil ve společenství, a který doprovázely mnohé konflikty. Bílovský poukazoval také na to, jakým způsobem měli manželé své problémy řešit.

Bílovský se zaměřoval také na vztah mezi hospodářem a jeho čeládkou a vymezil mu jasná pravidla (jak pro hospodáře, tak pro čeládku), tato pravidla velmi často obsahují zásady Desatera. V tomto vztahu to byl hospodář, na jehož bedra

kladl Bílovský velkou zodpovědnost: měl vést svoji čeládku nejenom k práci, ale také ke zbožnosti.

Také vztah mezi rodiči a dětmi byl tématem, které se objevuje v Bílovského promluvách. Podle jeho zmínek, i když ne příliš častých, bychom mohli usuzovat, že mnozí rodiče měli ke svým dětem vskutku hezký, možná i milující vztah. Kazatel se však spíše než na vztah samotný zaměřoval na výchovu dětí – ať už tu náboženskou nebo tu, která vede k předávání morálních hodnot. Kazatel zřejmě nebyl s výchovou dětí příliš spokojený, jelikož kritizoval její mnohé aspekty: 1. děti nemají povědomí ani o tak jednoduchých náboženských úkonech, jako je pokřizování či modlitba Otčenáš. Dokonce prý snad ani netuší, kdo to byl Ježíš Kristus, 2. rodiče učí své děti špatným návykům (gamblerství, zlodějině, alkoholu). A zřejmě právě proto doporučuje tvrdší výchovu (včetně fyzických trestů), protože jinak pak může rodiče čekat nepěkný osud, kdy jim děti na stará kolena odeprou dobré živobytí. Kazatel Bílovský se o dětech zmiňuje naprosto přirozeně a v mnohých případech dokonce promlouvá přímo k nim a věnuje jim svoji pozornost a upozorňuje je na správné chování. Samozřejmě si zde můžeme položit otázku, zda jeho zájem o děti nevypovídá něco o době, v níž žil. Jak bylo naznačeno v úvodu, neexistuje jednotný názor na dětství v raném novověku; zda bylo dětství považováno za jednu epochu lidského života či bylo výplodem společnosti 18. století.⁴⁴⁶ V tomto případě bych podpořila názor Elfriede Moser-Rath, který vychází taktéž z rozboru barokních kázání a v němž se vyslovuje, že zmínky o hrách a hračkách mohou vypovídat o tom, že byl dětství již dopřáván určitý prostor.⁴⁴⁷

Bílovský se ve svých promluvách zaměřil také na vztahy, které nebyly vytvářeny v domě, ale mimo dům; konkrétně na vztahy ve společnosti. Kazatel vnímal raněnovověkou společnost jako společnost založenou na hierarchii, kdy lidé podléhají dalším lidem a ti případně zase někomu dalšímu. Avšak tato hierarchie se týkala pouze světských záležitostí, před Bohem si měli být všichni rovni. V rámci tohoto tématu bych vymezila dva zásadní problémy, kterých se Bílovský dotýkal: 1. vyšší vrstvy versus ty nižší (zneužívání vyššího postavení, nepomáhání chudým a poddaným (naopak mnohdy jejich zneužívání), představa, že bohatí a urození lidé

⁴⁴⁶ Nodl, M.: *Dětství v předmoderní době*. s. 8.

⁴⁴⁷ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 221.

budou Bohem souzeni mírněji než jejich poddaní) a 2. problémy uvnitř venkovské společnosti (závist lepšího osudu, pomlouvání či krádež). Bílovský tyto problémy rozebírá a poukazuje na to, jak spíše by se k sobě měli lidé navzájem chovat.

4. Kapitola

LIDOVÁ ZBOŽNOST V BÍLOVSKÉHO KÁZÁNÍCH

„„Zbožnost“ a „víra“ raného novověku nečerpaly pouze z křesťanského učení a oficiální víry církve. Právě 16. a 17. století byly dobou magického a pověrečného vnímání světa, které lze jen zčásti shrnout do „církevně právního“ pojmu pověry.“⁴⁴⁸ Jelikož je tedy nutné oddělit od sebe pobožnost, která vycházela z lůna katolické církve, a lidovou víru v „pověry“,⁴⁴⁹ je i tato kapitola dotýkající se lidové zbožnosti v raném novověku rozdělena do dvou částí. V první části je reflektován vztah raně novověkého lidu ke katolickému učení, zatímco v části druhé přichází na řadu jejich pověrečné představy.

Téma barokní zbožnosti je samo o sobě velmi široké, proto je nejvíce prostoru věnováno těm aspektům zbožnosti, jejichž odraz se nachází v Bílovského kázáních. Metodologie je uvedena vždy na počátku jednotlivých kapitol.

1. Zbožnost venkovských vrstev v raném novověku

Zbožnost byla tématem, které se v Bílovského kázáních objevuje velmi často. Tento barokní kazatel se nejednou rozčiloval nad bezbožností katolických věřících a svými zanícenými kázáními se je snažil dovést zpět na zbožnou cestu. Nezabýval se však pouze zájmem věřících o návštěvy kostela či jejich účasti na poutích, ale pozornost věnoval také jejich hříchům a rouhání a vymezoval jim za ně trest. Nejvíce zmínek se objevuje v postilách *Cygnea cantio*, *Coelum vivum* a *Siclus Sanctuarii*. Za nejužitečnější kázání bych označila **Neděle třetí po Svatém Duchu** (*Cygnea cantio*) zabývající se rouháním, **Neděle pátá po Svatém Duchu** (*Cygnea cantio*) se

⁴⁴⁸ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. III. s. 78.

⁴⁴⁹ Tamtéž.

zaměřením na Peklo, **Neděle třináctá po Svatém Duchu** (Cygnea cantio) zabývající se kněžským úřadem a nedostatečnou úctou, která je kněžské instituci přiznávána, a **Neděle šestnáctá po Svatém Duchu** (Cygnea cantio) s důrazem na svěcení svátků a jeho nedodržování.

Raný novověk byl stejně jako středověk stále dobou, ve které náboženství a zbožnost hrály důležitou roli.⁴⁵⁰ Avšak na rozdíl od středověku přinesl určité novum; počínal vznikat raně moderní stát. Moderní stát chtěl zasahovat nejenom do zdravotnictví, počtu svátků a dokonce i do stylu oblékání, ale také měl zájem o kontrolu nad zbožností.⁴⁵¹ Pokud však budeme mluvit o zbožnosti, musíme se nejprve zajímat o odpověď na otázku, zda lidé v raném novověku byli skutečně zbožní? Peter Hersche uvádí, že lidé v této době byly zcela jistě zbožní, i když se jednalo pouze o jakousi elementární zbožnost.⁴⁵² Moser-Rath se dále domnívá, že zbožnost a různé zbožné skutky byly lidmi vnímány ve spojitosti s jistým využíváním ve svůj prospěch – však i kazatelé ve svých promluvách upozorňovali posluchače na to, že pokud budou činit dobré skutky, budou za to posléze odměněni.⁴⁵³ Je totiž zřejmé, že „lidé bezpodmínečně nevěřili všemu, co faráři kázali a učili. Pro sedláky a selky měly význam především nabízené milosti, které rádi přijímali; lidé věřili nejen ve spásu duše, ale také v pomoc boží ve chvílích materiální nouze.“⁴⁵⁴

Barokní kázání hrála v případě zbožnosti velmi důležitou roli, však jedna z hlavních úloh, kterou měla kázání plnit, bylo přivádět lidi ke zbožnosti a neustále je na povinnosti týkající se jejich víry upozorňovat.⁴⁵⁵ Jak uvádí Moser-Rath, díky barokním kázáním nám mohou umožnit nahlédnout do zbožnosti lidí.⁴⁵⁶ Díky nim je možné „nahlédnout do každodenního života lidí a zároveň objasnit i mravní pravidla, podle kterých církve soudila počínání věřících“.⁴⁵⁷

⁴⁵⁰ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. III. s. 56.

⁴⁵¹ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. II. s. 230 – 238.

⁴⁵² Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 1. Herder. Freiburg-Basel-Wien. 2006. s. 221.

⁴⁵³ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 184.

⁴⁵⁴ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. II. s. 51.

⁴⁵⁵ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 209.

⁴⁵⁶ Tamtéž. s. 178.

⁴⁵⁷ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 466.

Kazatel Bílovský si ve svých kázáních kladl otázku, jak by měl správný křesťan vypadat. Kvůli jejímu zodpovězení se obrátil ke sv. Liborioví; správný křesťan by měl dojít stejného ponížení jako sv. Liborius a měl by se dobrovolně poddat boží vůli.⁴⁵⁸ Víra má člověka provázet veškerý jeho život a cokoliv člověk činí, má tak činit s Bohem, děkovat mu a být vděčný.⁴⁵⁹ Bílovský však vidí tyto hříchy: 1. křesťané věří, že existuje místo, kde je Bůh nevidí a kde tedy mohou hřešit, 2. páchají cizoložství, 3. také opilství a obžerství, 4. posmívají se a rouhají Kristu a 5. smilní.⁴⁶⁰

Při pročítání Bílovského kázání narazíme na kritiku nedostatečné zbožnosti ve velké míře: „*než mnozí jsou, kteří ani nerozumných hověd nenásledují. Co dělají hověda, když ráno vstávají: povězte hospodyny, povězte šafářky: ta jalovice, ten beránek, ta ovčička, když ráno vstává, na přední kolena klekne, jakoby Pánu Bohu za stráž ve zdraví přečekané noci děkovala a za dobrodiní díky vzdávala. Kolik jest vás, kteří to děláte: O nevděčné a svinské hověda! Svině (...) pod stromem žaludy sbírá, však odkudby padaly, nahoru se nepodívá. Tak mnozí jsou lidé na tom světě, kteří dobrodiní božská užívají, však nikdy oči k Bohu nepozdvihnou, na kolena nekleknou, aby dobrodinci svému poděkovali a Bohu aspoň jednou za den se pomodlili.*“⁴⁶¹ Bílovský vytýká svým posluchačům, že se ani pořádně modlit neumí: „*Vy mnozí se modlíte a nevíte čemu, pokloníte sice hlavu, klekáte na kolena, bijete srdce, vzdycháte, ruce k nebi zdviháte, však to více z obyčeje a z zvyklosti než z náležité pobožnosti*“.⁴⁶² Jak uvádí van Dülmen, obyčejní lidé skutečně mnohdy neovládali ani ty nejzákladnější zbožné dovednosti, proto musela neustále probíhat výuka katechismu.⁴⁶³

V Bílovského kázáních můžeme nalézt také častou kritiku nevhodného chování jeho posluchačů v kostele, kteří se tam smějí, mluví, volají na sebe a i z Ježíše Krista si legraci dělají;⁴⁶⁴ „*frašky, smích, rozprávky v kostele při osobě světské dejme, že jsou frašky věc malá, hřích všední, však ale takovy smích, rozprávka, broukání, mluvení v kostele u oltáře, na procesi před tím, před kterým se anjelové*

⁴⁵⁸ Bílovský, B. H.: Čtvrté křesťanské cvičení. In: Siclus sanctuarii. nepag.

⁴⁵⁹ Bílovský, B. H.: Páté křesťanské cvičení. In: Siclus sanctuarii. nepag.

⁴⁶⁰ Bílovský, B. H.: Neděle druhá po devitníku. In: Doctrina christiana. s. 162 – 163.

⁴⁶¹ Bílovský, B. H.: Třetí křesťanské cvičení. In: Siclus sanctuarii. nepag.

⁴⁶² Bílovský, B. H.: Na den slavný vzkříšení Páně. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 194.

⁴⁶³ van Dülmen, R.: Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století). III. s. 56.

⁴⁶⁴ Bílovský, B. H.: Pia quadragesima. s. 28 – 29.

třesou, při osobě duchovní, kněžské, posvěcené, to nejsou frašky, ale nesnesitelné rouhání a hřích věčného trestání hodný“.⁴⁶⁵ O nevhodném chování věřících se kazatel zmínil také v kázání **V outerý Velikonoční** (Coelum vivum). V něm rozebíral roucho víry, které by měli mít při bohoslužbě oblečené všichni lidé a kterým není myšlen oděv světský, ale duchovní roucho jejich víry. Bílovský namítá, že lidé se starají především o světské oblečení, když jdou třeba jenom kmotra navštívit nebo se na hody vydají, ale když mají jít do kostela, jejich roucho (tedy roucho víry) je roztrhané.⁴⁶⁶ Místo aby se do kostela řádně připravili, cestou do něj klevetí, pomlouvají či se perou.⁴⁶⁷ A když potom do kostela vejdou, ani se nepokřičují, „*ale bezevšeho svědomí, spytování s jinými se k spovědi jak volové tlačí ramenami a lokty, co kozlové rohami se strkají, ženské pohlavi na ně se řehtají, zoubky ukazují a místo skroušené modlitby někteří, aby jim dlouhá chvíle nebyla, do rozprávky se dávají*“.⁴⁶⁸

O nevhodném chování věřících v kostele se však zmiňují i další kazatelé; lidé podle nich mohli chodit do kostela z mnoha důvodů - nejenom aby nakrmili svůj hlad bažící po božím slově, ale také ze zvyku či aby ukojili svoji zvědavost. Mnozí však prý kázání vůbec neposlouchali;⁴⁶⁹ smáli se, mluvili a křičeli, takže nakonec z kostela vytvářeli „Schwätz-Häuser“, „Lust-Häuser“ či „Buhl-Häuser“.⁴⁷⁰ Peter Hersche v této souvislosti zmiňuje fakt, že kostel neplnil pouze náboženskou, ale také jako místo setkávání. Jednotlivci či celé skupiny lidí se zde mohli setkávat, docházelo tak k sociálním kontaktům a k výměně informací. Co se však týče samotného nevhodného chování, autor uvádí, že výčet opravdu nebyl krátký (je možné ho vyčíst z vizitačních protokolů), mezi nevhodné chování jsou zaznamenány například smích, pronášení vtipů, bitky, mluvení...⁴⁷¹ Moser-Rath se zmiňuje, že duchovní si také stěžovali na ospalé návštěvníky. Podle ní se však nebylo čemu divit; posluchači se celé dny věnovali tvrdé práci a v kostele se ocitli v šerém prostředí a

⁴⁶⁵ Bílovský, B. H.: *Pia quadragesima*. s. 32.

⁴⁶⁶ Bílovský, B. H.: *V outerý Velikonoční*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 224 - 225.

⁴⁶⁷ Bílovský, B. H.: *Na den slavný vzkříšení Páně*. In: Coelum vivum. s. 192.

⁴⁶⁸ Tamtéž. s. 193.

⁴⁶⁹ Morán, M., Andérs-Gallego, J.: *Kazatel*. s. 150.

⁴⁷⁰ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 181.

⁴⁷¹ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. s. 703 - 704.

při obřadu, jemuž nemuseli zcela rozumět.⁴⁷² Pro neulehčení celé situace svědčil také fakt, že kněz prováděl obřad zády ke svým posluchačům a nemohl je tak kontrolovat. Navíc v koutech kostela, kam lidské oko nedohlédlo, se mohly odehrávat schůzky párů.⁴⁷³

Další palčivý problém, kterému se kazatelé ve svých promluvách věnovali, bylo nedostatečné uctívání svátků a naopak jejich znesvěcování. Kazatelé kritizovali práci v nedělích a o svátcích. Neděle, která měla sloužit nicnedělání, nebyla lidmi držena, ale naopak porušována prací.⁴⁷⁴ Pokud však podle historičky Moser-Rath vezmeme v úvahu počet nedělí a svátků v roce, mohlo by jejich dodržování způsobit nemalé problémy (například v době sklizně).⁴⁷⁵ Množství samotných svátků se měnilo, zatímco ve středověku se navýšilo, následkem vypuknutí reformace došlo k jejich snížení.⁴⁷⁶ U katolické církve bylo však uctívání svatých a tedy i jejich svátků obhájeno. V roce 1642 vydal papež Urban VIII. bulu *Universa per orbem*, v níž sepsal 34 svátků, které musely být dodržovány všemi katolíky.⁴⁷⁷ Peter Hersche soudí, že s dalšími světskými, případně místními svátky se nebylo čemu divit, že lidé v době osvícenství kritizovali mnoho volného času, který tak byl lidem době baroka dán. Mluvílo se až o jedné třetině z celého roku.⁴⁷⁸

Kritika nesvěcení nedělí a svátků se objevuje i v Bílovského kázáních, kazatel tomuto problému dokonce zasvětil i celé kázání **Neděle šestnáctá po Svatém Duchu** (*Cygnea cantio*), které je uvedeno argumentem: „*O svěcení dnův svátečních se zde jedná*“.⁴⁷⁹ Kazatel si stěžuje, že lidé místo aby na kázání chodili, tak se raději scházejí v hospodě a pijí kořalku, místo aby zpívali pobožné písně, tak si notují ty hanebné, a místo aby se pobožně modlili v kostele, páchají různé neřesti.⁴⁸⁰ Spílá jim a nabádá je, aby se styděli, že se ve svátek chovají tak nekřesťansky. Podle něj jsou ve svátek zakázány tyto tři činnosti; 1. nesmí se pracovat (na poli ani v řemesle), 2. nesmí se

⁴⁷² Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 176.

⁴⁷³ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. s. 705.

⁴⁷⁴ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 179 – 180.

⁴⁷⁵ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 173.

⁴⁷⁶ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. Herder. s. 619.

⁴⁷⁷ Tamtéž. s. 620.

⁴⁷⁸ Tamtéž. s. 621.

⁴⁷⁹ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 258.

⁴⁸⁰ Tamtéž. s. 266.

chodit na jarmarky, prodávat ani kupovat a 3. nesmí se hřešit.⁴⁸¹ Avšak opak byl v jeho očích pravdou; ve skutečnosti jsou podle něj právě na svátek odkládány jarmarky a trhy, v mlýně se mele a na poli i v řemesle se pracuje.⁴⁸² Toto tvrdé odsouzení lidí, kteří ve svátek pracují, však Bílovský záhy mírní, když slovy svatého Tomáše připouští, že pracovat ve svátek se dá ještě ospravedlnit, ale co se již ospravedlnit nedá, je hřích provozovaný právě v tento den.⁴⁸³

Kazatel si stěžuje, že zatímco svátky jsou znesvěcovány, mnohé všední dny jsou neprávem svčeny, když jsou od práce oproštěny. V této souvislosti můžeme nahlédnout i do lidových praktik té doby; kdy děvečky nepředou ve čtvrtek večer po celý rok a od Vánoc až do Tří králů, v sobotu také nepředou a od nešpor nepracují, ve dnech, kdy je sucho, nepečou chleba, neperou šaty a nevozí hnůj, aby hrom neudeřil na pole.⁴⁸⁴

S nedostatečným svčením nedělí a svátků souvisí také zameškávání návštěv kostela. Bílovský tento problém rozvíjí v kázání **Neděle první po Třech králích** (Doctrina christiana). Jelikož se jedná o kázání v prvním týdnu nového roku, Bílovský si klade otázku, kolik nedělí předešlého roku bylo lidmi poctivě svčeno a zda alespoň padesát hodin za oněch padesát dva nedělí tak učinili. Domnívá se, že ani těch padesát hodin jistě ne, a hned to odůvodňuje na příkladu tehdejší neděle. Mše a kázání měly trvat hodinu a půl.⁴⁸⁵ Avšak mnozí lidé se na ně dostaví buď pozdě, nebo z nich naopak dříve odcházejí, jiní sice chodí na kázání, ale zase se nedostavují na mše nebo naopak na mše chodí, ale již zanedbávají kázání. A co tito lidé místo toho dělají? „... v zimě po pecích se váleji, kořalkou jak svině se napájeji, v letě po polích chodí a obili své přehlídají, po ořechách, houbách a jahodách v lesích se taulají v čas kázání: ostatek pak času nedělního stráví se a stratí se v zahálce, v zevlování, v klevetání, v kartech, v kostkách, v hospodách, v tancích.“⁴⁸⁶

„Kasuisté a zpovědníci v 16. a 17. století jednomyslně soudili, že dvěma hříchy, jichž se jejich současníci dopouštěli nejčastěji, jsou smilstvo a rouhání.“⁴⁸⁷

⁴⁸¹ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 267.

⁴⁸² Tamtéž. s. 267 – 8.

⁴⁸³ Tamtéž. s. 272.

⁴⁸⁴ Tamtéž. s. 271.

⁴⁸⁵ Bílovský, B. H.: *Neděle první po Třech králích*. In: *Doctrina christiana*. s. 6

⁴⁸⁶ Tamtéž. s. 6 – 7.

⁴⁸⁷ Delumeau, J.: *Strach na Západě ve 14. – 18. století: obležená obec. II.* s. 259.

Jelikož smilstvo bylo rozebíráno již v předchozích kapitolách, dostává se nyní na řadu rouhání. Bílovský se o něm vyjadřuje velmi často. A přestože van Dülmen uvádí, „rouhání bylo spíše problémem evangelických zemí, zatímco v katolicismu bylo tématem spíše kacířství“, ⁴⁸⁸ Bílovský jako katolický kazatel věnuje rouhání dostatek prostoru a horlivosti. Rouhání bylo závažným přestupkem, jelikož člověk, který se ho dopustil, urazil Boha. Proto také tresty, které za něj padaly, mohly být velmi přísné (vždy však záleželo na druhu rouhání). ⁴⁸⁹ Ve Španělsku mohl být rouhači za hanění Panny Marie nebo Ježíše Krista uříznut jazyk. ⁴⁹⁰

Tomuto závažnému hříchu zasvětil Bílovský jedno celé kázání. Kázání v **Neděli třetí po Svatém Duchu** (*Cygnea cantio*) je uvedeno tímto argumentem: „*Reptání a rouhání též zlořečení, příčina škodlivých bouřek*“. ⁴⁹¹ Již podle samotného argumenta je zřejmé, že Bílovský se v tomto kázání zabývá rouháním, které svou špatností může přivolat hněv boží. Tresty, které následovaly, mohly podle něj být špatné počasí, škody či ublížení nejenom na těle, ale také na duši a tím usnadnění cesty do Pekla, ⁴⁹² případně také Boží pomsta, která však nebude vykonána na muži, ale na jeho dětech. Jako příklad zde Bílovský uvádí těhotnou ženu Marciu, do níž za bouřky uhodil blesk. Ten jí však nezkřivil ani vlasek, za to zabil její dítě. ⁴⁹³ Rouhání je tak podle Bílovského hřích nejtěžší. ⁴⁹⁴

Dalším tématem, které bylo kazateli často reflektováno, bylo peklo. Téma Pekla se objevovalo již u prvokřesťanských autorů (Tertulián, svatý Jan Zlatoústý, svatý Augustin či svatý Řehoř) ⁴⁹⁵ a zájem o něj neustával ani v průběhu dalších staletí, pouze líčení pekelných muk se u jednotlivých autorů či skupin autorů odlišovalo. ⁴⁹⁶ Jak uvádí Alena Wildová Tosi, „literatura o pekle je nezměrná“, ⁴⁹⁷ v českých dílech je možné nalézt tuto tematiku již ve středověku; ať už budeme

⁴⁸⁸ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. II. s. 249 – 250.

⁴⁸⁹ Tamtéž. s. 250.

⁴⁹⁰ Chalupa, J.: *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Aleš Skřivan. Praha. 2007. s. 122.

⁴⁹¹ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 39.

⁴⁹² Tamtéž. s. 49.

⁴⁹³ Tamtéž. s. 48.

⁴⁹⁴ Tamtéž. s. 45.

⁴⁹⁵ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 412 - 413

⁴⁹⁶ Tamtéž. s. 411

⁴⁹⁷ Wildová Tosi, A.: *Osudy Věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. In: Manni, G. B.: *Věčný pekelný žalář*. Atlantis. Brno. 2002. s. 244.

mluvit o Tomáši ze Štítného nebo o Mistru Janu Husovi.⁴⁹⁸ „V 16. a 17. století jsou úvahy o pekle převážně součástí traktátů o čtyřech posledních věcech člověka.“⁴⁹⁹ Toto téma se však neobjevuje pouze u katolických autorů, ale také u těch protestantských, s tím, že forma zpracování není příliš rozdílná.⁵⁰⁰ Za velmi důležité dílo o pekle lze dozajista označit Věčný pekelný žalář (1676) od autora Manniho.⁵⁰¹

Toto téma našlo odezvu i u Bílovského, jeho důraz na peklo však nelze označit za přehnaný, avšak ani za nedostatečný. Bílovský operoval s pekelnými mukami, aby napravil hříšníky, a proto se nevyhýbal ani detailnějším popisům utrpení, která tam na ně čekala. Za tímto účelem využíval exempla konkrétních hříšníků, kteří za své činy měli navěky trpět v pekle: *„Potom, že rád muziku a hanebné písně slyšel, poručil Luciper skrze dva trubače jemu zatroubiti; kteří tak mu oheň do uší troubami foukali, až z očí, z nosu i z ust plamen vycházel.“*⁵⁰²

Tématu pekla věnoval Bílovský dokonce jedno celé kázání v **Neděli pátou po Svatém Duchu** (Cygnea cantio), v němž se pustil do polemiky o pekle a o pekelných mukách. Kdokoliv měl spáchat smrtelný skutek, měl za to být navěky potrestán pekelným ohněm. *„Dávno napsáno jest: (...) Nechť se zastydí bezbožní a nechť jsou doprovázeni do Pekla. O Peklo! O ukrutné Peklo!“*⁵⁰³ Bílovský také neopomněl vyjmenovat hříchy, za něž mohl být člověk odsouzen do pekla – za krádež, hněv, pomlouvání, chlípnost, sex a samozřejmě také rouhání.⁵⁰⁴ Jak uvádí Jean Delumeau, kazatelé, kteří se ve svých dílech zabývali peklem, se snažili toto místo a muka v něm vylíčit tak, aby byly pro lidi lehce uchopitelné.⁵⁰⁵ Tohoto se držel také Bílovský, když neváhal dát do kontrastu k pekelnému ohni ten pozemský a srovnat je; zatímco pozemský oheň je jasný, v zimě člověka zahřeje, dá se na něm vařit jídlo a může i spálit, ten pekelný oheň je tmavý a pálí a studí zároveň. Přestože však pálí, nikdy nespálí, naopak navěky v něm mají hříšníci trpět a nikdy zemřít.⁵⁰⁶ Tento poslední

⁴⁹⁸ Wildová Tosi, A.: *Osudy Věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. s. 245 – 246.

⁴⁹⁹ Tamtéž. s. 246.

⁵⁰⁰ Tamtéž. s. 248.

⁵⁰¹ Giovanni Battista Manni (1606 – 1682) byl kazatelem, zpovědníkem a mimo jiné také spisovatelem. Jeho dílo Věčný pekelný žalář vyšel v Praze roku 1676, jednalo se o překlad od Šteyera. In: Wildová Tosi, A.: *Osudy Věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. s. 256 – 257.

⁵⁰² Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 72.

⁵⁰³ Tamtéž. s. 65.

⁵⁰⁴ Tamtéž. s. 69.

⁵⁰⁵ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 416

⁵⁰⁶ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 69.

aspekt pekla se objevil již u Bernardina Sienského, který ho nazval jako „požár, jenž nestravuje“.⁵⁰⁷ Oheň byl v minulosti považován za předmět mnoha tváří; lidé ho vyhledávali pro jeho schopnost zahřát a prosvětlit tmou, ale zároveň k němu drželi také respekt, protože jeho ničivá síla mohla pohrbit města i pole.⁵⁰⁸

Při pročítání Bílovského kázáních narazíme v postile *Cygnea cantio* na tři promluvy, které se týkají milostivého léta. Milostivé léto je kazatelem definováno jako „*dnove spasení a jak od pekelného, tak od tureckého tyrana dnove k vysvobození*“⁵⁰⁹ a bylo zasvěceno nejenom milostivému létu, ale také nebezpečí, které představoval Turek. Bílovský kritizuje, že mnozí lidé nechápou smysl milostivého léta, domnívají se, že pokud při něm získají odpuštění, mohou poté dál hřešit. Spoléhají se na to, že další milostivé léto opět brzy přijde. Ale jak říká Bílovský, člověk by neměl počítat s budoucími odpustky.⁵¹⁰ Kazatel se domnívá, že důvodem, proč nejsou lidé tolik věřící a nebojí se Boha, je, že po špatném skutku okamžitě nenásleduje trest.⁵¹¹

Zpověď byla dalším tématem, které se v Bílovského kázáních objevuje. Přistoupit ke zpovědi bylo pro věřící povinné o Velikonocích.⁵¹² Jean Delumeau tvrdí, že zpověď nebyla lidmi přijímána pozitivně, v podstatě celou situaci označuje jako „nechuť lidí k povinnému výslechu“, která mohla být vyvolána také faktem, že se nezpovídali cizímu člověku, ale „svému faráři, kterého velmi dobře znali.“⁵¹³ Jak uvádí van Dülmen; vzhledem k historickým pramenům, které se vyjadřují k vlažnému přístupu lidí ke zpovědi, je zřejmé, že celá instituce zpovědi byla pro věřící nepříjemnou povinností.⁵¹⁴ Moser-Rath uvádí, že mnozí duchovní se k tomuto chování vyjadřovali také a nelíbilo se jim, že lidé si mnohdy raději vybírali zpovědníka, který je neznal.⁵¹⁵

⁵⁰⁷ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 416.

⁵⁰⁸ Tamtéž.

⁵⁰⁹ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 447.

⁵¹⁰ Tamtéž. s. 478.

⁵¹¹ Bílovský, B. H.: *Pia quadragesima*. s. 31 – 32.

⁵¹² Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 178.

⁵¹³ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 507.

⁵¹⁴ Tamtéž. s. 513.

⁵¹⁵ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 178

Samotný kazatel Bílovský kritizuje přístup věřících ke zpovědi také. V jeho hledáčku se objevuje ostych, který prý jeho věřící při zpovědi mnohdy pociťují,⁵¹⁶ protože zpověď jim připadá jako hanba.⁵¹⁷ Také se zaměřuje na nedostatečnou účast na zpovědi. Stěžuje si, že mnozí lidé ke zpovědím nechodí a vymlouvají se, že nemají čas: „*Musím se na trch podívati, chci se Židy jarmarčiti, spověd mne neujde*“.⁵¹⁸ A pokud se ke zpovědi již vydají, často tam ani nedojdou, protože jsou odlákáni sousedem, kterého uvidí.⁵¹⁹ Avšak jestliže už tam dojdou, tak pak ani neví, kdy naposledy u ní byli,⁵²⁰ případně nedbají na ortel, který je knězem vyřknut.⁵²¹

Podobné kritice Bílovský podrobuje také pravidelnost docházky na přijímání, kdy mnozí na velebnou svátost oltární „*nedbají a naschvál zapomínají*“.⁵²² Bílovský si stěžuje, že lidé se u ní často zdrží jenom nezbytně dlouhou chvílí⁵²³ - mnohdy tam chodí neučesaní, nemytí, bez bílé košile, bez obuvi, bez růžence a bez zkroušenosti⁵²⁴ - a už zase běží pryč.⁵²⁵ Kritika, která se na hlavy věřících snášela kvůli nedbalosti, s jakou k přijímání přistupovali, nebyla u Bílovského raritou, stěžovali si na ni i jiní. Ti varovali věřící, „že ti, kteří přijímají nedůstojně, jsou vrazi Boha, noví Jidáši a že jsou horší než Židé. Běda jim!“⁵²⁶

Z Bílovského postil můžeme také vyčíst zajímavé zmínky o kazatelích a o práci farářů. Moser-Rath v této souvislosti uvádí, že farář byl ve své práci církevního představitele mnohými věcmi svázán; díky tomu, že žil s ostatními lidmi v obci ve velmi těsném společenství a že na ní byl i po ekonomické stránce závislý, musel občas něco skousnout, však ani jeho vlastní život jistě nebyl bez jediné chybičky.⁵²⁷ Musel se setkávat nejenom s horlivou zbožností, ale také s nepřátelstvím svých posluchačů.⁵²⁸

⁵¹⁶ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 385.

⁵¹⁷ Tamtéž. s. 381.

⁵¹⁸ Bílovský, B. H.: *Doctrina christiana*. nepag.

⁵¹⁹ Bílovský, B. H.: *V outerý Velikonoční*. In: *Coelum vivum*. s. 226.

⁵²⁰ Bílovský, B. H.: *Na den slavný vzkříšení Páně*. In: *Coelum vivum*. s. 193.

⁵²¹ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 217.

⁵²² Tamtéž. s. 32.

⁵²³ Bílovský, B. H.: *Na den slavný vzkříšení Páně*. In: *Coelum vivum*. s. 193.

⁵²⁴ Tamtéž. s. 194.

⁵²⁵ Tamtéž. s. 193.

⁵²⁶ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 520.

⁵²⁷ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 182.

⁵²⁸ Tamtéž. s. 179.

Bílovský popisuje tyto církevní představitele jako muže, kteří se museli vzdát světských rozkoší, aby mohli lépe sloužit lidem; kážou víru Ježíše Krista a vyučují ji, aby lidé došli spasení, vykládají články víry, chodí za nemocnými a rozřešují hříchy.⁵²⁹ Také vyučují děti, žehnají domům a posilňují lid svátostí v dobách moru.⁵³⁰ Jak však dokládá Morán, neměli to tito církevní představitelé příliš lehké: „Máme-li věřit kazatelům té doby, lidé zcela běžně komentovali kvalitu a výkon při kázáních.“⁵³¹ Při pročitání Bílovského kázání se dobereme stejného výsledku. Kazatel tvrdí, že lidé kněze titulují jmény jako „*pes kněžský*“⁵³² či „*sakramentský kněz*“, ⁵³³ že se mu vysmívají pro jeho rady⁵³⁴ a že jejich úcta k farářům není nijak velká: „*Jakou vy medlé vaším [farářům] prokazujete? Líbaliby jste mnozi, kdybyste směli ruce jejich jako psi Jezabel královny tělo, klekaliby jste před nima, aby jste jim fíky ukazovali, místo paláce vím, že by jste jim sotvá špitále přáli, místo farních domu šatlavý pro ně stavěli...*“⁵³⁵

Jak uvádí Moser-Rath, nebylo patrně nic neobvyklého, když posluchači vymýšleli proti svému kazateli různé vtipy.⁵³⁶ Tohoto problému se dotýká také Bílovský a dodává, že vymýšleli nejenom vtipy,⁵³⁷ ale také se ho snažili chytit za slovo.⁵³⁸ S tímto postojem má totiž prý vlastní zkušenost: „*Medle stůjte před kostelem po kázání a ptejte se, co kdo z kázání domu nese: ten řekne: nemá nanic hlas, druhý odpoví: ej, což dlouho káže, onen přida: peklo hrubě horké dělá, jiný problekne: taký bych to trefil. Zase ten: sám síce nám káže, než co káže, nezachovává.*“⁵³⁹ Kritika kazatelových promluv a nakonec samotného duchovního nebyla zřejmě nijak vzácná. Moser-Rath se k tomuto problému vyjádřila velmi obšírně. Zarazil ji především fakt, že mnoho slavných a oblíbených duchovních mělo

⁵²⁹ Bílovský, B. H.: *Na den svatých apoštolův Šimona a Jůdy*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 706.

⁵³⁰ Tamtéž. s. 707.

⁵³¹ Morán, M., Andérs-Gallego, J.: *Kazatel*. s. 145.

⁵³² Bílovský, B. H.: *Na den svatých apoštolův Šimona a Jůdy*. In: Coelum vivum. s. 706.

⁵³³ Tamtéž. s. 707.

⁵³⁴ „*ten kněz musí býti ptáček, že o tom hříchu káže, známť já ptáka po péři. Větší jest on hříšník než já: a kážešli o pekle, budeš slouti pekelníček. Budešli kázati o kříží, uslyší křížek, budešli mluvit o svěcení svátkův, dostaneš přijmění Svátek a tak dále.*“ In: Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 111.

⁵³⁵ Bílovský, B. H.: *Na den svatých apoštolův Šimona a Jůdy*. In: Coelum vivum. s. 714.

⁵³⁶ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 179.

⁵³⁷ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 111.

⁵³⁸ Tamtéž. s. 356.

⁵³⁹ Tamtéž. s. 358.

potřebu se k tomuto chování vyjadřovat a obhajovat svou práci. Historička se domnívá, že kritika duchovních mohla být způsobeno tím, že lidé nevěřili jejich slovům.⁵⁴⁰

Kazatel Bílovský rozvíjel téma duchovního úřadu také v postile Pia quadragesima, v níž popsal těžký úděl faráře; díky nedostatku prostředků pro živobytí a pomlouvání a nenávisti ze strany poddaných, kteří prý volají: „*trp (...) pro Krista, trpěl pro tebe Kristus,*“ „*nejsi učiněný knězem, abys hodoval, drahou kleriku nosil, na rodiče a přátele všechno strčil, dobrých dni užíval (...), ale proto jsi za kněze od Boha povoláný, abys duše pod praporcem kříže svatého řidil, dobrým příkladem předcházel a s křížem svým dobrovolně Krista nasledoval.*“⁵⁴¹ Stejně jako nebyl vztah faráře k poddaným jednoduchý, nebyl tak podle Bílovského ani vztah k pánům, který byl v mnohých případech snad až neuctivý. Kazatel tvrdí, že tito boží služebníci si přede dveřmi pána mnohdy dlouho postáli, než byli vpuštěni dovnitř. A přestože by před nikým neměli svůj klobouk sundat z hlavy, před pánem si ho sundat museli. Byli-li ke stolu pozváni, seděli až na posledním místě.⁵⁴²

Posledním větším tématem, kterým se Bílovský také zabýval, byly poutě. V době protireformace došlo k oživení tohoto velmi výrazného fenoménu.⁵⁴³ Podle Petera Hersche je pouť „*einer der bedeutendsten Faktoren der Sozial-, Wirtschafts- und Kulturgeschichte der Katholizismus gerade im Barockzeitalter.*“ (jeden z nejdůležitějších faktorů sociálních, hospodářských a kulturních dějin katolicismu právě v době baroka, překl. aut.).⁵⁴⁴ Zatímco však středověké poutě směřovaly spíše do vzdálených poutních míst (jako byly Řím nebo Santiago de Compostela) a byly vykonávány jedním člověkem, tyto poutě v době barokní byly organizovány ve skupinách a směřovaly spíše do okolních míst.⁵⁴⁵ Peter Hersche uvádí, že pouť plnila nejenom funkci náboženskou, ale také tu světskou. Dokonce si troufá tvrdit, že byla „*der eigentliche Vorläufer des modernen „Urlaubs“.*“ (vlastním předchůdcem

⁵⁴⁰ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen.* s. 184.

⁵⁴¹ Bílovský, B. H.: *Pia quadragesima.* s. 63.

⁵⁴² Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio.* s. 217.

⁵⁴³ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen.* s. 180.

⁵⁴⁴ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter.* sv. 2. s. 794.

⁵⁴⁵ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen.* s. 180.

moderní dovolené, překl. aut.)⁵⁴⁶ Ke světské funkci poutí se vyjadřovala také německá historička Elfriede Moser-Rath. Zmiňuje se o tom, že mnozí barokní kazatelé se proti poutím vyslovovali negativně. V jejich očích byly poutě využívány mnohdy jako prostředek k cestování⁵⁴⁷ a vnímány jako únik z normálního života.⁵⁴⁸ Hlavně mladí lidé se aspoň na chvíli mohli vymanit z kontroly jejich života (ať už světskými či náboženskými autoritami).⁵⁴⁹

I v Bílovského kázáních můžeme nalézt pasáže, které se k poutím vyjadřují. A to nejvíce v postile *Siclus Sanctuarii*, jejíchž šest kázání bylo vysloveno právě na poutích v kostele sv. Liboria v Jesenci u Konice.⁵⁵⁰ Hned v prvním kázání se autor zmiňuje, že za jeho časů již není nutné putovat do Jeruzaléma, ale je naprosto v pořádku vykonat pouť pouze do blízkého okolí, jako například do Jesence.⁵⁵¹ Bílovský vnímal samotné poutě ve dvou rovinách; 1. jako léčebný postup, který navrátí zdraví,⁵⁵² 2. avšak také jako čas, kdy se lidé nechovají zcela podle společenských pravidel a kdy ho naopak využívají jako možnost ke sblížení se s druhým pohlavím.⁵⁵³

⁵⁴⁶ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. s. 818.

⁵⁴⁷ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 210.

⁵⁴⁸ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 183.

⁵⁴⁹ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. s. 823.

⁵⁵⁰ Němcová Dragonová, M.: *Mýtus a legenda v barokním kázání Bohumíra Hynka Bílovského*. s. 103.

⁵⁵¹ Bílovský, B. H.: *První křesťanské cvičení*. In: *Siclus sanctuarii*. nepag.

⁵⁵² Tamtéž.

⁵⁵³ Bílovský, B. H.: *Druhé křesťanské cvičení*. In: *Siclus sanctuarii*. nepag.

2. Lidové pověry a čarodějnictví

„křesťané, kteří se k kouzelným čarodějnicím a falešným porokům utíkají, s nimi se radi, jich se vyptávají a říkají: hádej. To jsou ti, kteří Krista poličkuji. Ku příkladu strati někdo nětco, přijde na druhého nemoc, potká souseda nějaké neštěsti, stane se krádeř, tu hned: běž, muži, k Bohyni, jdi, pacholku, k té neb oné bábě, pospěš, dívko, k onomu starému čarodějniku a řekni hádej, Babo, kdo to ukradl, hádej, starče, kdo mně to udělal.“⁵⁵⁴

Tato kapitola se věnuje lidovým pověrám a čarodějnictví v době, kdy Bílovský pronášel svá kázání. Kazatel tomuto tématu věnoval relativně dost prostoru a dokonce mu zasvětil tři celá kázání, která jsou otištěna v postile Coelum vivum. Jedná se o kázání **Na slavnost Ducha Svatého. Kázání druhé, Kázání druhé. V pondělí svatodušní a Kázání druhé. V outerý svatodušní.** Tato tři kázání jsou v postile seřazena přesně v tomto pořadí.

Jak bylo uvedeno již v úvodu, zbožnost prostých lidí se dělila do dvou dimenzí. Lidé se neomezovali pouze na katolickou víru, ale jejich život provázela také víra v různé pověry.⁵⁵⁵ První dimenze byla rozebírána již v předchozí kapitole, nyní nám tedy zůstává prostor zaměřit se na druhou stránku tohoto tématu. Definování „lidové magie“ je věcí relativně složitou; nemůžeme ji zaměňovat s „vírou lidovou“ nebo ji přirovnávat k „čarodějnictví“, jedná se spíše o „víru v magické síly a mocnosti ve světě, jež mohou působit dobré i zlé a mohou být člověkem ovlivňovány, spoutávány nebo řízeny. Lidově magická přesvědčení a praktiky prostupují všemi oblastmi každodenního života včetně praktikování křesťanské víry a lidové medicíny.“⁵⁵⁶ Tato víra provázela člověka celý jeho život a je možné, že její elementární znalosti získával během svého dospívání.⁵⁵⁷ Podle nových průzkumů se také uvádí, že magie byla v raném novověku prostoupěna všemi

⁵⁵⁴ Bílovský, B. H.: *Pia quadragesima*. s. 90 – 91.

⁵⁵⁵ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. III. s. 78.

⁵⁵⁶ Tamtéž. s. 81.

⁵⁵⁷ Tamtéž. s. 82.

společenskými vrstvami, které ji používaly při řešení svých problémů.⁵⁵⁸ S lidovou magií byly spojeny tyto praktiky: „Hádání, věštby, kouzla, nejrozmanitější obřady spjaté s narozením, smrtí, láskou, s počasím a jeho ovlivňováním.“⁵⁵⁹ Magie je podle Petera Hersche síla, která se snaží mít pod kontrolou přírodu a chce ji nechat ovládat lidmi. Což je v příkrém rozporu s náboženstvím, které naopak žádá, aby se lidé podřídili vůli osudu. Magie chce dosáhnout cílů aktivně.⁵⁶⁰

Magie byla prvkem lidové kultury, který se snažili potlačit již reformisté. Podle nich se totiž jednalo o pohanský zvyk a používání kouzel tedy mělo být vymýceno.⁵⁶¹ Peter Burke uvádí, že „na konci 16. a na začátku 17. století se příslušníci elity, především katoličtí a protestantští duchovní, systematicky pokoušeli reformovat kulturu prostého lidu.“⁵⁶²

Kazatelé si uvědomovali, že pokud nebudou schopni nabídnout řešení problémů, které jejich posluchače sužovaly každý den, ti budou hledat pomoc u jiných sil.⁵⁶³ Toto reflektoval také Bílovský; pokud lidem nepomohlo doprošování se pomoci svatých, běželi se svými zdravotními problémy právě k oněm kouzelníkům.⁵⁶⁴ Také kazatel Ignatius Ertl se o tomto problému zmiňuje.⁵⁶⁵

Magické praktiky mohly být vykonávány obyčejnými lidmi nebo patřily do rukou osob se zvláštním postavením. Jejich mocí bylo lidi léčit nebo jim ublížit.⁵⁶⁶ Prostí lidé byli přesvědčeni, že kouzelníci jim s jejich problémy skutečně mohou pomoci.⁵⁶⁷ Bílovský tyto osoby nazývá ve svých kázáních mnohými jmény, vyjadřuje se o nich jako o hadačích, hadačkách, zlých duchů vladařích,⁵⁶⁸ čarodějných

⁵⁵⁸ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. Herder. s. 874.

⁵⁵⁹ Pintířová, D.: *Víra a vědění*. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Ústav lidové kultury - Muzejní a vlastivědná společnost. Strážnice - Brno. 2000. s. 216.

⁵⁶⁰ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. s. 875.

⁵⁶¹ Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. s. 224.

⁵⁶² Tamtéž. s. 246.

⁵⁶³ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. s. 880.

⁵⁶⁴ Martínek, V.: *Hlučinský kazatel*. s. 35.

⁵⁶⁵ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 201.

⁵⁶⁶ Pintířová, D.: *Víra a vědění*. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. s. 216.

⁵⁶⁷ Tamtéž. s. 216 – 217.

⁵⁶⁸ Bílovský, B. H.: *Na slavnost Ducha Svatého. Kázání druhé*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Oppaviae. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 285.

babách,⁵⁶⁹ žehnačkách⁵⁷⁰ či Bohyních⁵⁷¹. Ač Bílovský velmi často používá ženský rod a v souvislosti s čarováním se vyslovuje spíše o ženách, nezapomíná ani na muže, kteří tuto společenskou funkci vykonávali také.⁵⁷² Podle Bílovského se toto řemeslo zřejmě dědilo od rodičů a předků,⁵⁷³ případně bylo naučeno od někoho jiného a staršího.⁵⁷⁴ K získávání kouzelnických schopností se vyjadřuje také Peter Burke a tvrdí, že tento fakt není celkově příliš známý, mnoho pramenů se o něm nevyjadřuje. Existuje však domněnka, že se skutečně dědily v rámci rodiny.⁵⁷⁵

Při pročítání Bílovského kázání si můžeme udělat představu, kdo byl podle kazatele náchylný ke kouzlům. Bílovský totiž vyjmenovává řemesla, jejichž řemeslníci prý byli velmi často kouzelníky: „ovčáci, skotáci, (...) pastýřové, hampejzníci, maštalířové, ženy pak a báby ovčáčky ...“.⁵⁷⁶ Velmi často se zmiňuje také o katech, pochopech,⁵⁷⁷ cikáncích⁵⁷⁸ či mlynářích, polních mistrech a myslivcích či pastýřích.⁵⁷⁹ Bílovský v **Kázání druhé. V outerý svatodušní** (Coelum vivum) dokonce odcitoval sedm modliteb, které tito pastýři měli používat, když vyháněli či pásli své stádo.⁵⁸⁰ Pastýři si v nich volají na pomoc Boha, Panu Marii či svaté, kteří by jim mohli pomoci ochránit jejich stádo před šelmami či jedovatými zvířaty.⁵⁸¹ Jak uvádí kniha Lidová kultura na Moravě, pastýři byli skutečně často považováni za osoby, které k praktikování magie inklinovaly. Tyto domněnky byly zřejmě způsobeny tím, že pastýři více než ostatní lidé žili v souladu s přírodou, „naučili se ji pozorovat a rozumět jí. Znali velmi dobře všechny hvězdy a souhvězdí, kromě toho také sbírali léčivé byliny pro potřeby nemocných a léčili pomocí různých zaříkávání dobytek.“⁵⁸² Zaříkávání bylo jedním ze způsobů, jak docílit pozitivního efektu.⁵⁸³

⁵⁶⁹ Bílovský, B. H.: *Na slavnost Ducha Svatého. Kázání druhé*. In: Coelum vivum. s. 282.

⁵⁷⁰ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V outerý svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 305.

⁵⁷¹ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V pondělí svatodušní*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Oppaviae. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 303.

⁵⁷² „každá kolozubá čarodejná babice a mnoho šibenice zasloužilých starcův“. In: Bílovský, B. H.: *Na slavnost Ducha Svatého. Kázání druhé*. In: Coelum vivum. s. 282.

⁵⁷³ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V outerý svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 316.

⁵⁷⁴ Bílovský, B. H.: *Na slavnost Ducha Svatého. Kázání druhé*. In: Coelum vivum. s. 291.

⁵⁷⁵ Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. s. 122 – 123.

⁵⁷⁶ Martínek, V.: *Hlučinský kazatel*. s. 35.

⁵⁷⁷ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V pondělí svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 304.

⁵⁷⁸ Bílovský, B. H.: *Na slavnost Ducha Svatého. Kázání druhé*. In: Coelum vivum. s. 287.

⁵⁷⁹ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V outerý svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 306.

⁵⁸⁰ Tamtéž.

⁵⁸¹ Tamtéž. s. 307 – 309.

⁵⁸² Pintiřová, D.: *Víra a vědění*. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. s. 216.

Tomáš Akvinský považoval čaroděje či čarodějnice za osoby, v jejichž moci bylo způsobit lidem problémy – ať už majetkové nebo zdravotní. Z těchto myšlenek posléze vycházela také kniha *Malleus maleficarum* z roku 1487 od Heinricha Institoris a Jacoba Sprengera. Tímto tématem se zabývalo mnoho dalších, ať již katolických či protestantských duchovních.⁵⁸⁴

Seznam praktik, které tito kouzelníci vykonávali, byl v očích Bílovského pestrý. Kazatel se zmiňuje o žehnání, hádání, prorokování,⁵⁸⁵ léčení,⁵⁸⁶ odhánění větru, předpovídání a zařikávání.⁵⁸⁷ Snaha předpovědět budoucnost není zmíněna jenom u Bílovského, ale objevuje se také u jiných kazatelů. Kazatel Ertl se v souvislosti s předpovídáním budoucnosti rozhořčeně obracel na posluchače z měst. Další kazatelé to považovali za pověru, která může přinést neblahé důsledky.⁵⁸⁸ Mluví se o snahách dívek, které se chtějí dozvědět, kdo bude jejich budoucí manžel. Heribert von Salurn to popisuje jako smlouvu se samotným ďáblem, který jim ho po vykonání zvyklostí na určité svátky (jako házení botou) vyjeví.⁵⁸⁹ Církev tyto snahy odsuzovala, považovala je za ďábelské konání.⁵⁹⁰

Podle knihy *Lidová kultura na Moravě* bylo také léčitelství nerozlučitelně spojeno s lidovou magií, bylo „komplexem několika různých složek, které mohou mít jak ryze racionální, tak i pověřčnou a magickou povahu.“⁵⁹¹ V lidovém léčitelství se mohlo ke kýženému výsledku využívat mnoho ingrediencí; od speciálních bylin přes zvířecí produkty až po lidské tekutiny (např. mateřské mléko).⁵⁹² Také kazatel Bílovský vyjmenovává léčebné postupy, kterými se kouzelníci měli snažit navrátit odcházející zdraví. Ty mohly mít podobu čistě mechanickou, kdy svým zákazníkům žehnali levou rukou,⁵⁹³ případně jim nařídili, aby nemocného „*kocmoudem*“ kouřili a donutili ho dívat se do komína a stát na levé noze,⁵⁹⁴ nebo mohli sáhnout k přípravě

⁵⁸³ Pintířová, D.: *Víra a vědění*. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. s. 215.

⁵⁸⁴ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchengvolk die leviten Gelesen*. s. 193.

⁵⁸⁵ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V pondělí svatodušní*. In: *Coelum vivum*. s. 297.

⁵⁸⁶ Martínek, V.: *Hlučinský kazatel*. s. 35.

⁵⁸⁷ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V pondělí svatodušní*. In: *Coelum vivum*. s. 294.

⁵⁸⁸ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchengvolk die leviten Gelesen*. s. 197.

⁵⁸⁹ Tamtéž. s. 198.

⁵⁹⁰ Tamtéž. s. 199.

⁵⁹¹ Pintířová, D.: *Víra a vědění*. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. s. 214.

⁵⁹² Tamtéž. s. 215.

⁵⁹³ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V pondělí svatodušní*. In: *Coelum vivum*. s. 297.

⁵⁹⁴ Tamtéž.

speciálních receptů: „z devíti stromův listi, z jedenácti smetišti smeti zmíchati a tím se kouřiti nařizují“.⁵⁹⁵

Tyto kouzelnické praktiky byly kazatelem Bílovským velmi kritizovány, a to i v případě, kdy nemocným či jinak strádajícím skutečně pomohly. Tento zázrak totiž vysvětluje dvěma teoriemi: 1) neuzdravili je kouzelníci, ale jejich katolická víra: „než ptám se tebe, zdaliž to jejich hadání, žehnání, pověry, ovsy na hlavu sypání, v jistým počtu uhly do vody házení, zdaliž voda spáteční z kola mlejnského a kropení její dobytku tvému pomáhá? Ptám se dál, zdaliž mlčavá voda, to jest v tichosti takové domu nesená, abys tenkrát na cestě s žádným nemluvil, žádného nepozdravil (...), zdaliž ta voda plačtivé dítě upokojí? Řekneš ty, hospodyně: já jsem to v pravdě skusila. O slepota! Nic dokonce ty všechny pověry vám nepomohly, než víra vaše.“⁵⁹⁶ Detaily, s jakými kazatel pracuje ve své promluvě, může být zarážející. Víme, že Bílovský žil v blízkosti prostých lidí, můžeme si tedy klást oprávněnou otázku, zda tato fakta nemohl získat právě od nich.

2) V druhém případě uznává, že kouzelnice lidem skutečně mohla pomoci, ale učinila tak spolu s ďáblem.⁵⁹⁷ V této souvislosti využívá kazatel jednu z pověr; pokud děti trpěly souchotinami, měly jejich matky před třemi Božími muky natrhat trávu a ze tří studní vzít vodu. Trávu vhodit do vody, děti v ní vykoupat a tím jim zdraví navrátit. Bílovský se však durdí, že ne tráva či voda, ale právě ten ďábel jim pomohl.⁵⁹⁸ Tato pomoc však podle něj přichází pouze na omezenou dobu; pomůže-li ďábel člověku od nemoci, poté ho zabije sám; zachrání-li čarodějná baba umírající tele, kráva potom zdechne.⁵⁹⁹ Jak uvádí Levack, představa kouzelnice jako služebné ďábla se traduje již od prvních církevních otců. Vše, co čarodějnice učinila, bylo s pomocí ďáblou. Zatímco však ve středověku byly z těchto praktik s pomocí ďábla obviňování učení čarodějové, v 15. století se situace obrátila a tato obvinění byla směřována na venkovské čarodějnice.⁶⁰⁰

⁵⁹⁵ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V pondělí svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 297.

⁵⁹⁶ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V úterý svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 318.

⁵⁹⁷ Bílovský, B. H.: *Na slavnost Ducha Svatého. Kázání druhé*. In: Coelum vivum. s. 288 – 289.

⁵⁹⁸ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé V úterý svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 319.

⁵⁹⁹ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V pondělí svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 297 – 298.

⁶⁰⁰ Levack, B.P.: *Čarodějnice*. In: Villari, R.: *Barokní člověk a jeho svět*. Vyšehrad. Praha. 2004. s. 232 – 233.

Boj proti těmto kouzelnickým praktikám však nebyl snadný, Bílovský se snažil využít co nejvíce zbraní, aby lidi zastrašil a tím je donutil se od kouzelnic odvrátit. Vyhrožoval jim jak časným trestem, kdy čarodějnice úmyslně vyvolá spory mezi přáteli a sousedy,⁶⁰¹ nebo trestem věčným.⁶⁰²

Mezi lidmi se však nedržela pouze víra v kouzelnice, ale také mezi nimi kolovala víra v pověry, jejichž pomocí si měli zajistit lepší život. Pověry mají dlouhou tradici, jejich seznamy byly sepisovány již od středověku a sloužily pro potřeby duchovních. Již v 8. století vzniklo dílo *Indiculus superstitionum et paganiarum*.⁶⁰³

Pověry byly tématem reflektovaným také kazateli.⁶⁰⁴ Jak uvádí Elfriede Moser-Rath, mnohé praktiky jimi byly dokonce dopodrobna popsány, kazatelé byli natolik pohoršeni čarodějnictvím, že si ani neuvědomovali, že svým horlivým líčením těchto praktik (a to mnohdy přímo ze záznamů z procesů s čarodějnicemi) se vlastně stávali přenašeči lidových tradic.⁶⁰⁵ Ač farář Oberleitner tvrdil, že kazatelé nikdy nezprostředkovávali pro své posluchače cokoli pověrečného, Elfriede Moser-Rath tomu odporuje a tvrdí, že mnozí duchovní tak ve svých kázáních naopak činili a způsobovali zmatek ve svých posluchačích.⁶⁰⁶ Zůstává samozřejmě otázkou, do jaké míry opravdu čerpali ze svých zkušeností a do jaké míry z literatury.⁶⁰⁷

Tomáš Akvinský pohlížel na pověru jako na vykonávání služby modlám.⁶⁰⁸ Bílovský definuje pověru v **Kázání druhé. V pondělí svatodušní**. Dle jeho názoru se jedná o „*bludné, nepravé a falešné náboženství, též víra v ďábla anebo buďto zjevná a veřejná, buďto aspoň tejná s pekelným raráškem smlouva*.“⁶⁰⁹ Mezi katolickými i protestantskými duchovními se rozvinula snaha „vyhladit rolnické pověry – víru a praktiky spjaté se starým vyznáním, které však pozbyly podpory, protože zaváněly pohanstvím“.⁶¹⁰

⁶⁰¹ Bílovský, B. H.: *Na slavnost Ducha Svatého. Kázání druhé*. In: Coelum vivum. s. 285.

⁶⁰² Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V pondělí svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 294.

⁶⁰³ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 192 – 193.

⁶⁰⁴ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. s. 877.

⁶⁰⁵ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 210.

⁶⁰⁶ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 193.

⁶⁰⁷ Tamtéž. s. 193 – 194.

⁶⁰⁸ Tamtéž. s. 193.

⁶⁰⁹ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V pondělí svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 295.

⁶¹⁰ Levack, B.P.: *Čarodějnice*. s. 248.

Kazatel Braumiller nám zanechal celý seznam pověr. Moser-Rath uvádí, že se zřejmě jedná o seznam bez logického uspořádání, Braumiller vypočítával pověry jednu přes druhou (zmiňuje se o pověře, kdy lidé věřili, že pokud se čáp usídí na komíně hostince, hospodský se dočká dlouhého a bohatého života; pokud člověk potká zajíce, případně ten mu přeběhne přes cestu, je nutné začít se obávat a očekávat neštěstí. Aby se mu člověk vyhnul, musí se třikrát navrátit do míst, odkud přišel).⁶¹¹

Bílovský podobné pověry velmi rád popisuje: „*nevěsta u stolu pláče, aby krásné a zdravé děti měla. Za oltářem po zdavkách se poličkují, aby zdraví byli.*“⁶¹² Líčí také pověru pacholků, kteří si ze šibenice hřebík brali a ten poté buď u sebe nosili, nebo ho zatloukali do koňského žlabu, „*aby jim koně dobře stáli*“.⁶¹³ Případně v kázání **Na den svatého Štěpána prvomučedníka** (Coelum vivum) se zmiňuje o matkách, které chtěly znát budoucnost svých dětí, a proto – když skončily s kojením – předložily svým dětem peníze, obrázky, knížky, krucifix či kord – a podle toho, po čem dítě sáhlo, hádaly, co z něj vyroste. Tato pověra je však raritou, jelikož ji Bílovský zřejmě uznával za oprávněnou. Dodává k ní totiž příklad z Bible, kdy Gedeon jako malý sáhnul po kameni a kvítí a tím byl znám jeho osud.⁶¹⁴

S pověrami souviselo také používání hostie. Bílovský se v kázání **Na den slavnosti Božího těla** (Coelum vivum) rozhořčeně zmiňuje, jakými způsoby mohla být tato velebná svátost oltářní používána. Kacíře obviňuje, že ji házeli do bláta, jiní po ní prý nechávali dupat koňskými kopyty a bezbožní katolíci ji používali k čarám a pověrám. „*Jiní do střechy anebo do jakékoliv díry v domě proti ohni jako do vězení syna Božího strkají. Jiní proti železné zbrani a kulkám bohaprazdně se opatřují a tak bez míry a konce tomu se rouhají*“.⁶¹⁵ Bílovský však nebyl jediným kazatelem, který reflektoval bezbožné chování k hostii, také další duchovní představitelé si stěžovali, jak špatně se lidé k hostii chovají.⁶¹⁶ A kam podle Bílovského takové pověry vedou?

⁶¹¹ Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen*. s. 195.

⁶¹² Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V pondělí svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 301.

⁶¹³ Tamtéž. s. 304.

⁶¹⁴ Bílovský, B. H.: *Na den svatého Štěpána prvomučedníka*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 906.

⁶¹⁵ Bílovský, B. H.: *Na den slavnosti Božího těla*. In: Coelum vivum. s. 348.

⁶¹⁶ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 521.

*„vedou k čarování, od čar k víře ďábelské, od ďábla do pekla a do věčného zatracení.
Tak duše kradou, tak hubí, tak mordují ti čarodejní zlodějové.“⁶¹⁷*

⁶¹⁷ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. V outerý svatodušní*. In: *Coelum vivum*. s. 322.

Shrnutí

Kapitola *Lidová zbožnost v kázáních Bílovského* se skládá ze dvou důležitých částí: a) zaměřuje se na samotnou katolickou zbožnost a b) rozebírá víru lidu v lidové pověry a v čarodějnice. Obě tato témata byla kazatelem Bílovským hojně rozebírána.

Zbožnost lidí a její projevy označoval Bílovský jako značně nedostatečné a podroboval je kritice. Kazatel se zaměřoval na nedostatečnou účast lidí na kázáních a mších, na malé svěcení svátků a nedělí, na nevhodné chování posluchačů v kostele (mluvení a smích) a na projevy neúcty k práci kazatelů a farářů. V jeho očích se lidé nemodlili buď dostatečně často, anebo se modlili špatně, kdy modlitby prováděli spíše ze zvyku než z nějaké skutečné zbožnosti. Na zpověď mnohdy ani nechodili, protože se styděli zpovídat, a když už přišli k přijímání, nebyli ani vhodně oblečení. Když si tedy nakonec vytvoříme obrázek, který před námi Bílovský prezentoval, může nás přepadnout pocit, že lidé v raném novověku nebyli příliš zbožní, avšak tento výsledek by byl značně zavádějící. O důvodu používání především negativních příkladů ze života lidí se zmiňuje Moser-Rath, když tvrdí, že bylo efektivnější poučovat lidi tímto způsobem než na základě pozitivních příkladů.⁶¹⁸ I Bílovský tedy vystavěl svá kázání na popisování negativních projevů. Můžeme se tedy domnívat to, co již řekl Peter Hersche, že lidé určitě byli zbožní, ale zřejmě se jednalo pouze o elementární zbožnost.⁶¹⁹

Co se týče druhého tématu zaměřeného na lidové pověry a čarodějnictví, sledoval Bílovský čtyři základní okruhy: 1. kdo se kouzelnictvím zabýval, 2. s jakými problémy za nimi lidé přicházeli, 3. jaké praktiky tito kouzelníci užívali a 4. proč bylo jejich čarování mnohdy úspěšné. S lidovou magií byly samozřejmě neodmyslitelně spojeny také pověry, sám Bílovský jich vyjmenovává hned několik; tyto pověry byly nejčastěji spojovány s určitými úkony (mnohdy v přísně nařízeném pořadí), které měly lidem zajistit zdraví, šťastné manželství či ochranu.

⁶¹⁸ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 224.

⁶¹⁹ Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 1. s. 221.

5. Kapitola

ŽIDÉ, TURCI A KACÍŘI

„Nic nepochybuj, ale silně věř, že netoliko pohané, ale i Židé i kacířové roztržky v církvi dělající, neumřouli s církví svatou spojení bezevšeho ohledu do věčného ohně půjdou.“⁶²⁰

„Lidé potřebovali figury, které by mohli nenávidět, jako čarodějnice, Turky nebo židy, měli potřebu svalit na cizince nepřátelské pocity způsobené napětím uvnitř komunity.“⁶²¹ Karl Vocelka se domnívá, že to byla právě církev, která do jisté míry podsouvala lidem osoby či bytosti, ze kterých měli mít strach. K přirozeným obavám, jako byl strach z katastrof, před přírodními jevy či strach z nadpřirozených bytostí, byly církvi vykonstruovány další obavy a to byly právě ty z Židů, Turků a kacířů. Autor se domnívá, že tyto obavy měly funkci udržovat u poddaných kázeň.⁶²² Bylo však přirozeností každého člověka snažit se ztotožnit s nějakou skupinou a proti jiné skupině se zase vymezit. „Úloha „jiného“ pak byla přiřčena sociálně a kulturně definovaným minoritám.“⁶²³ Jak uvádí Luďa Klusáková, byli to právě Židé a muslimové, kteří stáli na prvním žebříčku při vymezování křesťanů vůči „odlišným“ a „jiným“.⁶²⁴ Pokud se zahledíme dovnitř raněnovověké křesťanské společnosti bylo pro jedince také velmi důležité identifikování se s určitým náboženstvím.⁶²⁵

⁶²⁰ Bílovský uvádí, že se jedná o slova sv. Augustina. In: Bílovský, B. H.: *Neděle druhá adventní*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 812.

⁶²¹ Burke, P: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. s. 192.

⁶²² Vocelka, K.: *Ängste und Hoffnungen: Neuzeit*. In: Dinzelsbacher, P.: *Europäische Mentalitätsgeschichte: Hauptthemen in Einzeldarstellungen*. 2. vyd. Kröner. Stuttgart. 2008. s. 338.

⁶²³ Klusáková, L. a kol.: *Namísto úvodu: „My“ a „Oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky*. In: Kubiš, K. (ed.): *Obráz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*. Studia historica LII, AUC Philosophica et Historica 5/1999. Praha. 2003. s. 11.

⁶²⁴ Klusáková, L.: *Prostředí a identita*. In: Kubiš, K. (ed.): *Obráz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*. Studia historica LII, AUC Philosophica et Historica 5/1999. Praha. 2003. s. 59.

⁶²⁵ Tamtéž. s. 61.

Při pročitání Bílovského sbírek objevíme také mnoho kázání, která se tematikou Židů, Turků a kacířů zabývají. Zajímavostí je, že zatímco v kázání o Turcích se kazatel zmiňuje jak o jejich minulosti, tak i o současném nebezpečí, o Židech se vyjadřuje trochu jinak; detailně se vyslovuje především k minulosti Židů, vyžívá se v popisování jejich charakteru a v přirovnávání ke křesťanům, ale o působení Židů v jeho době, případně několik let předtím, se příliš zmiňuje.

Témata Židé, Turci a kacíři budou rozebírána v následujících třech podkapitolách, metodologie bude uvedena vždy před každou z nich. Všeobecně však lze říct, že Bílovský je využívá ve třech shodných obrazech: 1. jejich konvertování ke katolictví, 2. využívání jejich chování jako prostředek ke kritizování katolíků⁶²⁶ a 3. že všichni z nich v Soudný den poznají, že se spletli a rouhali se.

1. Židé v kázáních Bílovského

Bílovský se ve svých kázáních nevyslovuje k Židům příliš často. Nejvíce poznámek můžeme nalézt v postile *Coelum vivum*, kde se o nich zmiňuje zhruba v každém třetím kázání. Jedná se však pouze o zmínky, které jsou zapracovány do jiného tématu kázání a které tudíž nejsou jeho ústředním zájmem. Židé jako hlavní téma kázání se však neobjevuje ani v dalších postilách, ty naopak obsahují ještě méně zmínek.

Dějiny Židů jsou historií s mnohasetletou tradicí a křesťanství, které se objevilo na světové scéně s postavou Ježíše Krista, vycházelo původně z židovství.⁶²⁷ Postupem doby se však mezi příznivci Ježíše Krista a ostatními Židy začaly objevovat

⁶²⁶ „styďte se, styďte nedbalcové, zahanbi vás někdy Turci a Saracenové, kalviní a luteranové, židé a jiní kacířové, které svým jedovatým učením dívky své hned od kolibky jak mlékem krmí a vy spasitelným uměním vaši krev cvičiti zanedbávajíte.“ In: Bílovský, B. H.: *Kázání o potřebě užítu a poslouchání slova Božího*. In: *Coelum vivum*. s. 976.

⁶²⁷ Tento názor začal být ražen až ve 20. století, pro století devatenácté byl nemyslitelný; Ježíš a první křesťané byli považováni ne za Židy, ale naopak za jejich protipól. Až krutosti spáchané během druhé světové války přinesly změnu a nové nahlížení na celou věc. In: Prudký, M.: *Zvláštní lid Páně: křesťané a židé*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2000. s. 28 – 29.

spory⁶²⁸ a od druhé poloviny prvního století lze mluvit o tom, že křesťanství a židovství se začínaly oddělovat a vydávat na svou vlastní cestu.⁶²⁹

Postavení Židů se v průběhu dalších staletí spíše zhoršovalo, byli označováni za „nepřátele lidstva“,⁶³⁰ násilně nuceni ke křtu, byly proti nim vedeny pogromy i vydávány nepřátelské spisy či ustanovení ze strany církve. Ač se mnozí křesťané stavěli na jejich obranu a vládci měli povinnost starat se o jejich bezpečí, Židé byli často vyháněni ze zemí a vražděni pro mnohá obvinění (mezi nejznámější patřila obvinění ze zneuctění hostií, z rituálních vražd a z otrávení studní).⁶³¹

Židé byli ve středověku a i v novověku často označováni za „židovské svině“. ⁶³² „Svině jako nečisté zvíře bylo identifikováno s hříchem a platila tak za ďábelský symbol, z jehož cecíků Židé pijí a stávají se tak služebníky ďábla“. ⁶³³ V Bílovského postilách jsou nazýváni jako bezbožní a závistiví lháři, kteří odmítali přijmout, že Ježíš Kristus je synem božím. ⁶³⁴ Představuje je jako lid, který ač mnohdy viděl zázraky Ježíše Krista, ve většině případů neuvěřil. ⁶³⁵ Nazývá je jako „víry naší a obzvláště toho nepochopitelného tajemství největší nepřátelé“. ⁶³⁶ V postile Siclus Santuarii je ve **Třetím křesťanském cvičení** napadá také obviněním, že nenávidí křesťany a přejí zkázu veškerému křesťanstvu. ⁶³⁷

Židé byli po staletí pronásledováni nenávistí křesťanů také z přesvědčení, že to byli právě oni, kdo zabili Ježíše Krista. Tato vina však neměla být smyta smrtí těchto Židů, ale měla být přenášena jako kolektivní vina z generace na generace po staletí. ⁶³⁸ „Toto teologické obvinění, které jasně formuloval již Tertullianus, Origenes a církevní otcové 4. století; od křížových výprav do 17. století (včetně)

⁶²⁸ Prudký, M.: *Zvláštní lid Páně, křesťané a židé*: s. 30.

⁶²⁹ Tamtéž. s. 46.

⁶³⁰ Baumann, A. H.: *Co by měl každý vědět o židovství*. Kalich. Praha. 2000. s. 149.

⁶³¹ Schubert, K.: *Dějiny Židů*. NS Svoboda. Praha. 2003. s. 47.

⁶³² Tamtéž.

⁶³³ Tamtéž. s. 47 – 48.

⁶³⁴ Bílovský, B. H.: *Kázání první. Na slavnost nového léta*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 10-11.

⁶³⁵ Bílovský, B. H.: *Na den očišťování Panny Marie*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 84 - 85

⁶³⁶ Bílovský, B. H.: *Na den svaté a nerozdílné Trojice Boží*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 333.

⁶³⁷ Bílovský, B. H.: *Třetí křesťanské cvičení*. In: Siclus sanctuarii. nepag.

⁶³⁸ Pěkný, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer. Praha. 1993. s. 188.

neustále nabývalo na významu.⁶³⁹ Ukřižováním Ježíše Krista Židy se zabývá i Nový zákon.⁶⁴⁰ Také v Bílovského kázáních můžeme nalézt pasáže dotýkající se tohoto obvinění, kdy kazatel označuje Židy za katy Ježíše Krista.⁶⁴¹ V postile Pia quadragesima v kázání **Rozjímání druhé** se zaobírá muky Ježíše Krista před ukřižováním a rozhořčeně vykřikuje: „Ó ukrutni a zaslepeni Židé! Kyž jste tenkrátě vsichni oslepli, ohlechli, do země se propadli a tam zahynuli, aby žádný potomek po vás nebyl zůstal.“⁶⁴²

V **Kázání na Veliký pátek při svatém hrobě** si klade tutéž otázku: kdo vlastně zabil Ježíše Krista? Zde je však odpověď složitější. Byl to prý Bůh, který ho Židům vydal, avšak... „Vydal ho sice Bůh Otec za nás Židům, než my jsme s Židami křičeli (...) a jazykami jsme mordovati pomáhali; udeřil ho sice Bůh Otec, než naši hříchové Božskou pravici k smrtedlnému bití a zabití pozdvihovali.“⁶⁴³ „Jest pravda jest: že Bůh Otec k ukřižování syna vydal, než my jsme toho příčina.“⁶⁴⁴ Myšlenka, že Bůh byl ten, kdo odsoudil Ježíše Krista k smrti, se objevuje i u dalších kazatelů. Tento fakt však byl spíše používán jako prostředek k zastrašování lidí, protože pokud Bůh dokázal takto krutě ztrestat svého vlastního syna, jak asi potrestá skutečné hříšníky?⁶⁴⁵

Bílovský se ve svých sbírkách často zaobírá minulostí Židů – avšak nejenom jejich účastí na umučení Ježíše Krista, ale také událostmi, na nichž může doložit, že jelikož Židé neuvěřili v Ježíše Krista, upadli v Boží nemilost a byli tak vystaveni mnoha krutým zkušenostem. V postile Coelum vivum v **Kázání prvním. Na slavnost nového léta** vylíčil obležení Jeruzaléma římskými vojsky císaře Vespasiana, které vedl jeho syn Titus, popsal jeho dobytí a následné kruté zacházení s přeživšími. Bílovský využil tohoto příběhu k doložení pravdivosti faktu, že Židům byla odírána Boží milosti pro jejich koupi Ježíše Krista za třicet stříbrných.⁶⁴⁶ Touto bitvou je s největší pravděpodobností myšlena židovská válka, konkrétně rok 70, a dobytí

⁶³⁹ Delumeau, J.: *Strach na západě ve 14. – 18. století: obležená obec. II.* s. 120.

⁶⁴⁰ „Nový zákon nezdůrazňuje pouze podíl židovské velerady na vydání a tím i ukřižování Ježíše, ale také odpovědnost židovského vladaře Heroda Antipy, který dal setnout Jana Křtitele, a římského prokurátora Piláta.“ In: Baumann, A. H.: *Co by měl každý vědět o židovství.* s. 122.

⁶⁴¹ Bílovský, B. H.: *Kázání na Veliký pátek při svatém hrobě.* In: Coelum vivum. s. 179.

⁶⁴² Bílovský, B. H.: *Pia quadragesima.* s. 14.

⁶⁴³ Bílovský, B. H.: *Kázání na Veliký pátek při svatém hrobě.* In: Coelum vivum. s. 169.

⁶⁴⁴ Tamtéž. s. 169.

⁶⁴⁵ Delumeau, J.: *Hřích a strach.* s. 458 – 9.

⁶⁴⁶ Bílovský, B. H.: *Kázání první. Na slavnost nového léta.* In: Coelum vivum. s. 19 – 20.

města Jeruzaléma a zboření Šalamounova chrámu. Samotná židovská válka (tedy „povstání Židů proti Římanům“) začala již rokem 66 a byla ukončena právě dobytím Jeruzaléma římským vojevůdcem, který byl zároveň synem římského císaře, Titem. Ten dal zbořit nejenom město, ale také Chrám, čímž zničil nejdůležitější místo židovského náboženství.⁶⁴⁷ Bílovský se tématu dobytí Jeruzaléma římskými vojsky věnoval vícekrát, v postile *Coelum vivum* je mu v kázáních **Na den svatého Vavřince mučedníka** a **Na den narození blahoslavené Panny Marie** věnován nevelký prostor. Motiv Božího trestání se v nich objevuje také.

Jak bylo zmíněno výše, Židé byli často obviňováni ze znesvěcování hostií. Posvěcené hostie měly být jimi využívány k mučení Ježíše Krista.⁶⁴⁸ Toto obvinění bylo rozdmýcháno od 13. století a bylo – stejně jako obvinění z dalších zločinů (př. rituální vraždy) – velmi populární (i když o jeho původu se neví nic).⁶⁴⁹ Znesvěcováním hostií se měli Židé snažit znovu zabít Ježíše Krista.⁶⁵⁰ Ač se tento stereotyp objevuje již ve 13. století, u Bílovského stále nachází odezvu. V postile *Cygnea cantio* v kázání v **Neděli dvamecyma po Svatém Duchu** popisuje, jak pokřtěný Žid Leo ukradl v Praze františkánům tři hostie a dvě z nich daroval v Prešpurku jakémusi Židovi, který do nich poté – v přítomnosti dalších Židů – začal bodat nožem a „*hle zázrak! Tekla i hned z nich krev na stul, hrom pak z jasna z nebe na Židy udeřil.*“⁶⁵¹

Při pročitání Bílovského kázání můžeme nalézt také stereotypy o Židech. Jeden stereotyp je zmíněn v mnoha kázáních a jedná se o představu, že s Židy je spjat jistý smrad: „*hůře tam smrdělo [v jámě, pozn. aut.] nežli v židovské apothece*“,⁶⁵² „*roucho kusé, oděv roztrhaný a šaty od piva a kořalky též jiných sviňských neřádův, tak ukálené, že víc smrdějí než židovská synagoga*“⁶⁵³ nebo „*tak*

⁶⁴⁷ Baumann, A. H.: *Co by měl každý vědět o židovství*. s. 17.

⁶⁴⁸ Schubert, K.: *Dějiny Židů*. s. 47.

⁶⁴⁹ „Možná za tím stojí motiv kostela a synagogy pod křížem. Od poloviny 13. století se objevuje motiv synagogy pod křížem, která provrtává beránka Božího, umístěného místo těla Kristova na předělu mezi oběma rameny. Jinou možností je, že jednou někde špatně uložené hostie díky vlhkosti změnilly barvu. Je také myslitelné, že zázraky při eucharistii měly upevnit křesťanskou víru. Díky záměrně zfalšovaným hostiím, jejich znesvěcení se snadno dalo přičíst Židům, kteří byli v důsledku toho vražděni a vyháněni, mohli duchovní do svých kostelů přilákat poutníky...“ In: Schubert, K.: *Dějiny Židů*. s. 49 – 50.

⁶⁵⁰ Delumeau, J.: *Strach na západě ve 14. – 18. století: obležená obec*. II. s. 120.

⁶⁵¹ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 360.

⁶⁵² Bílovský, B. H.: *Na den svatého Jana Křtitele*. In: *Coelum vivum*. s. 415.

⁶⁵³ Bílovský, B. H.: *Na slavnost Ducha Svatého. Kázání druhé*. In: *Coelum vivum*. s. 284.

smrdí smradlaví Židé, že Žida dřívěj ucítíš, než uslyšíš".⁶⁵⁴ Slovo Žid mohlo být zřejmě použito také jako nadávka, v postile *Passio domini nostri* v kázání **Druhé postní rozjímání** se kazatel rozhořčuje nad chováním křesťanské mládeže a nazývá ji jako židovskou čeládku.⁶⁵⁵ V téže postile v **Šestém postním rozjímání** Bílovský používá slovo Žid pro označení křesťanů, jejichž morální kredit je nízký, protože okrádají své bližní.⁶⁵⁶

Jak bylo zmíněno výše, křesťané se snažili donutit Židy ke konverzi.⁶⁵⁷ Tomáš Pěkný píše: „Židovská konverze byla pro křesťany z dogmatických důvodů vždy výjimečně důležitá.“⁶⁵⁸ Významné církevní osobnosti však trvaly na tom, aby nebyla násilná, ale naopak dobrovolná – ve skutečnosti však byla uplatňována za velikého utrpení a krutého násilí, případně nekompromisním nátlakem z nejvyšších kruhů (př. Ferdinand I. roku 1561 nakázal, že v zemi mohou zůstat pouze pokřtění Židé).⁶⁵⁹ Mnozí církevní představitelé viděli ve křtu šanci, jak Židy zachránit, právě křest je měl vyrvat ze spárů ďábla.⁶⁶⁰ Kromě násilných aktů se vladaři pokoušeli docílit svého také „hromadnou katechezí“ – tj. Židé museli pravidelně docházet na katolické mše, které ostře kritizovali jejich náboženství.⁶⁶¹ Avšak výsledek tohoto snažení nebyl nijak slavný.⁶⁶² I přestože však byli Židé velmi často nuceni přestoupit na křesťanskou víru, není vyloučeno, že mnozí tak učinili z hlubokého přesvědčení.⁶⁶³

Bílovský se o přestupování Židů na křesťanskou víru zmiňuje také, vypráví příběhy, které se prý kdysi staly. V postile *Doctrina christiana* v kázání **Na touž neděli kázání druhé adventní** popisuje disputaci, která měla proběhnout v roce 1586 v Paříži mezi katolickými kněžími a Židy. Tři dny prý tato diskuze trvala, a i přestože Židé prý mohli zřetelně vidět, že jsou kněžími a jejich argumenty přemoženi, byli dále zatvrzelí. Katolíci se však nepřestali horlivě modlit ke Kristovi, aby se smíloval nad Židy a ukázal se jim. Bůh jejich modlitby vyslyšel a stal se zázrak,

⁶⁵⁴ Bílovský, B. H.: *Neděle první po devitníku*. In: *Doctrina christiana*. s. 137.

⁶⁵⁵ Bílovský, B. H.: *Passio domini nostri*. s. 23.

⁶⁵⁶ Tamtéž. s. 61 - 62.

⁶⁵⁷ Schubert, K.: *Dějiny Židů*. s. 47.

⁶⁵⁸ Pěkný, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. s. 178.

⁶⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁶⁰ Delumeau, J.: *Strach na západě ve 14. – 18. století: obležená obec. II.* s. 125.

⁶⁶¹ Pěkný, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. s. 177.

⁶⁶² Tamtéž. s. 178.

⁶⁶³ Tamtéž.

při němž všichni Židé sice oslepli, ale uvěřili a nechali se pokřtít.⁶⁶⁴ Jean Delumeau uvádí, že velkou nadějí křesťanů na přitáhnutí Židů do lůna jejich církve oživovaly disputace. „Učené disputace probíhaly před tisícem až dvěma tisíci diváků, z nichž někteří přijeli i z velké dálky. Po každém klání někteří židovští posluchači (nebylo to domluveno předem?) prohlásili, že jsou přesvědčeni, a žádali o křest.“⁶⁶⁵ O konvertování Židů toho bylo napsáno mnoho a existuje více názorů na to, zda tato konverze byla upřímná nebo zda konvertité ve svém srdci i nadále toužili žít jako Židé.⁶⁶⁶

Na počátku kapitoly bylo zmíněno, že Bílovský ve svých kázáních přirovnává chování křesťanů k chování Židů, Turků a kacířů. V případě Židů dává kazatel do kontrastu nejčastěji zbožnost; nejednou si stěžuje na vlažné chování katolíků a na jejich bezbožnost. V kázání **Na den svaté a nerozdilné Trojice boží** píše toto: „*S touto židovskou pobožností zavírám a vám katolíkům ji přednáším a vinšuji: abyste od těch slepých Židův to se naučili a ráno, večír, v poledne pro požehnání Boží, pro odvrácení všelijakého neštěstí, proti čáram, proti bouřkám, proti krupobití, proti nakažení, proti nemoci*“ ke své víře utíkali.⁶⁶⁷ V postile Siclus Sanctuarii se ve **Třetím křesťanském cvičení** objevuje podobné přirovnání: „*učme se od nepokojných Židův a aspoň u vešlejších slavností obzvláště když k přijímání velebné svátosti přistupujeme, v pokoj s našimi nepřáteli vkročme a bylili jsme k nim až posavád tak němí, že jsme jim snad ani pozdravení nedali: tenkrát usta otevřeme, je pozdravíme (...) a tak lásku křesťanskou prokazujeme.*“⁶⁶⁸ Toto vědomé chválení židovského chování považuji za jakýsi manipulativní prvek vůči křesťanům. Dle mého názoru se snaží spíše zahanbit křesťany a tím je donutit ke zlepšení jejich chování, než že by jeho úmyslem bylo pozitivně mluvit o Židech.

⁶⁶⁴ Bílovský, B. H.: *Na touž neděli kázání druhé adventní*. In: Doctrina christiana. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 30 – 32.

⁶⁶⁵ Delumeau, J.: *Strach na západě ve 14. – 18. století: : obležená obec. II.* s. 126.

⁶⁶⁶ Chalupa, J.: *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. s. 117 – 118.

⁶⁶⁷ Bílovský, B. H.: *Na den svaté a nerozdilné Trojice Boží*. In: Coelum vivum. s. 334.

⁶⁶⁸ Bílovský, B. H.: *Třetí křesťanské cvičení*. In: Siclus sanctuarii. nepag.

2. Turci v kázáních Bílovského

„Ten ukrutný mocnár [turecký císař, pozn. aut.] proti nám, jakožto proti lidu vyvolenému, proti nám katolíkům a nejjasnějšímu (...) našemu císaři římskému a králi katolickému (...) do pole se strojí a proti celému křesťanstvu jak na zemi, tak na moři se mocní.“⁶⁶⁹

Při pročitání sbírek Bílovského narazíme na zmínky o Turcích ještě méně než na zmínky o Židech. Nejvíce o nich píše v postile *Coelum vivum*, což je způsobeno samozřejmě tím, že se jedná o postilu nejrozsáhlejší (obsahuje takřka tisíc stran), druhou nejužitečnější sbírkou byla *Cygnea cantio*. Ostatní postily obsahují velmi sporé poznámky. Kázání však bohužel nebyla věnována pouze Turkům, toto téma se stalo součástí větších celků (například v postile *Cygnea cantio* se nachází **Kázání druhé na milostivé léto**, v němž se sice jako ústřední téma objevuje zpověď, ale Bílovský se v něm široce rozepsal také o Turcích).

Turci, obyvatelstvo pocházející původně ze Střední Asie a vyznávající islám, se stalo hrozbou pro křesťanský svět. O roce 1071 můžeme mluvit jako o prvním roce, kdy křesťané poznali sílu tureckého vojska, jelikož jím byli poraženi u Vanského jezera.⁶⁷⁰ Jelikož se na konci 13. století Byzantská říše ocitla v úpadku, který již nešel zastavit, přinesla tato situace Turkům šanci prosadit se a to na úkor této říše. V první polovině 14. století byla založena Osmanské říše⁶⁷¹ a o několik let později Turci vstoupili na evropskou půdu (ironií historie se stal fakt, že tam byli původně pozváni samotným byzantským císařem, aby mu pomohli s těžkostmi na Balkáně).⁶⁷²

Moc Turků nezadržitelně rostla a od druhé poloviny 14. století jimi byly podmaněny národy na Balkánském poloostrově.⁶⁷³ Od této doby se nejenom jižní Evropa, ale také Uhry a další země stávaly bojištěm. V průběhu staletí setkávání Evropy s expanzemi Turků se samozřejmě střídala období klidu a bojů.⁶⁷⁴

⁶⁶⁹ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 449.

⁶⁷⁰ Palmer, A.: *Úpadek a pád Osmanské říše*. Panevropa. Praha. 1996. s. 6.

⁶⁷¹ Bečka, J., Mendel, M.: *Islám a české země*. Votobia. Olomouc. 1998. s. 27.

⁶⁷² Tamtéž. s. 28.

⁶⁷³ Palmer, A.: *Úpadek a pád Osmanské říše*. s. 6 – 7.

⁶⁷⁴ Bečka, J., Mendel, M.: *Islám a české země*. s. 28 - 30.

Moc Osmanské říše začínala slábnout v polovině 17. století⁶⁷⁵ a rok 1683, kdy Turci stanuli dokonce před samotnou Vídní,⁶⁷⁶ se stal posledním velkým osmanským útokem na císařství a zároveň okamžikem, kdy se Turci započali stahovat z uherského území.⁶⁷⁷ Jak tvrdí Alan Palmer, v tom okamžiku padla legenda o neporazitelném Turkovi, stejně jako se začal rozplývat i strach z něho.⁶⁷⁸

Osmanská porážka je završena rokem 1699 mírem v Karlovcích, kdy je říše donucena vzdát se velké části svého území ve prospěch hned několika států (samozřejmě i ve prospěch Habsburské monarchie).⁶⁷⁹

Na území českých zemí se v historii mnoho Turků nevyskytovalo, přímý kontakt českých zemí a tureckého vojska se udál spíše výjimečně, tyto konkrétní okamžiky nastaly v roce 1605, kdy byla východní Morava napadena uherskými rebely Štěpána Bočkaje, který získal podporu Tatarů a Turků,⁶⁸⁰ dále v 60. letech 17. století, kdy byla zpusťována jižní a jihozápadní Morava,⁶⁸¹ a také v roce 1683 při dobývání Vídně Turky, kdy „pronikaly předsunuté oddíly nepravidelné turecké jízdy (akindži) na jižní Moravu“.⁶⁸² Přesto zde však povědomí o Turcích existovalo. Jak uvádí Luboš Kropáček: „Čeští vojáci však sloužili v habsburské císařské armádě a různá úsloví o tureckém nebezpečí a předsudky vůči islámu se dochovaly v historické paměti lidí dodnes.“⁶⁸³ Jiří Bečka a Miloš Mendel také uznávají, že i přes nedostatečný přímý kontakt s islámem a Turky se jisté povědomí o nich v českých zemích dokázalo vytvořit díky jiným informačním cestám.⁶⁸⁴

V souvislosti s Turky se Bílovský ve svých sbírkách nejčastěji zmiňuje o nebezpečí, které představovali. Velmi často je popisuje jako úhlavní nepřitele či je využívá i jako prostředek k větší zbožnosti svých oveček. Zatímco však Židé byli

⁶⁷⁵ Palmer, A.: *Úpadek a pád Osmanské říše*. s. 10.

⁶⁷⁶ Tauer, F.: *Svět islámu : dějiny a kultura : nástin politického, sociálního, hospodářského a kulturního vývoje zemí, do nichž proniklo učení arabského proroka, od jeho vystoupení do konce první světové války*. 2. vyd. Vyšehrad. Praha. 2006. s. 302.

⁶⁷⁷ Tamtéž. s. 303.

⁶⁷⁸ Palmer, A.: *Úpadek a pád Osmanské říše*. s. 11.

⁶⁷⁹ Tauer, F.: *Svět islámu : dějiny a kultura*. s. 303.

⁶⁸⁰ Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T.: *Islám v srdci Evropy: vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*. ACADEMIA. Praha. 2007. s. 192.

⁶⁸¹ Tamtéž. s. 206.

⁶⁸² Tamtéž. s. 61.

⁶⁸³ Kropáček, L.: *Islám v českých zemích*. In: Červenková, D., Rethmann A.-P.: *Islám v českých zemích*. CMS. Praha. 2009. s. 22.

⁶⁸⁴ Bečka, J., Mendel, M.: *Islám a české země*. s. 63.

velmi často popisováni jako ti, ze kterých by si křesťané měli brát příklad, tento zajímavý fakt se ve zmínkách o Turcích vyskytuje spíše vzácně.

Při pročítání Bílovského kázání si můžeme povšimnout, že kazatel měl v oblibě přirovnávat Turky ke zvířatům (ať již skutečným či bájným), označoval je za bazilišky,⁶⁸⁵ draky,⁶⁸⁶ kobylky,⁶⁸⁷ veliké ryšavé draky, mnohohlavé ještěry a jedovaté hady (v souvislosti s hady si neodpustil přirovnávání k hadovi z Ráje – jelikož stejně jako se had vplížil do Ráje, tak se turecký had snaží vplížit do Uher).⁶⁸⁸

Líčení Turka jako velkého nepřítele Evropy bylo jedním z velmi častých stereotypů objevujících se v té době. Tomáš Rataj se zmiňuje, že „Turecký národ vystupuje jako „ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva““⁶⁸⁹ – není tedy s podivem, že tento stereotyp byl uplatňován také v kázáních Bílovského. Příklady tohoto typu se objevují v mnoha kázáních, v kázání **Na slavnost svatého Michala archanjela** (Coelum vivum) Bílovský píše: „celou církev skaziti a Bohu milé křesťanstvo, též veškeren svět katolický sobě podmániti, víru samospasitedlnou vyvrátiti, machometánské pohanstvo rozmnožiti beze všeho pochybování, jakoby již to všecko v rukou jeho bylo, oumysl měl“.⁶⁹⁰ A „že žádného křesťana živého nenechá“.⁶⁹¹ Stejně stereotypy se nachází také v postile Cygnea cantio v kázání **Kázání první na milostivé léto** a **Kázání druhé na milostivé léto**, v nichž Bílovský varuje před tureckým tyranem, který chce vymýtit křesťanství a podrobit si lid.

Bílovský nevykresluje Turky jenom jako nepřátele, ale jako velmi kruté nepřátele.⁶⁹² Obraz krutého Turka se podle Tomáše Rataje objevuje ve všech dílech, které se zabývaly „tureckou tematikou v raném novověku.“⁶⁹³ Jiří Bečka a Miloš Mendel dokonce poukazují na to, že tento stereotyp přežil i do století dvacátého a

⁶⁸⁵ Bílovský, B. H.: *Na slavnost svatého Michala archanjela*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 690.

⁶⁸⁶ Tamtéž. s. 699.

⁶⁸⁷ Bílovský, B. H.: *Na výroční slavnost Božího narození*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 888.

⁶⁸⁸ Bílovský, B. H.: *Na slavnost svatého Michala archanjela*. In: Coelum vivum. s. 692.

⁶⁸⁹ Rataj, T.: *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře v českých zemích*. Scriptorium. Praha. s. 219.

⁶⁹⁰ Bílovský, B. H.: *Na slavnost svatého Michala archanjela*. In: Coelum vivum. s. 694.

⁶⁹¹ Tamtéž. s. 694.

⁶⁹² Bílovský, B. H.: *V pondělí Velikonoční*. In: Coelum vivum. s. 198.

⁶⁹³ Rataj, T.: *České země ve stínu půlměsíce: Obraz Turka v raně novověké literatuře v českých zemích*. s. 262.

objevil se v učebnicích či odborných knihách.⁶⁹⁴ Osmanští Turci jsou i nadále líčeni jako krutí bojovníci, kteří se dopouštěli zvěrstev. Pravdou však je, že obdobným způsobem se chovala všechna vojska té doby.⁶⁹⁵ Obraz krutého Turka se pro Bílovského tak mnohdy stává měřítkem krutosti, kdy například tvrdí, že když v roce 1282 došlo k sicilským nešporům a Francouzi ovládli Sicílii na čtrnáct let, zacházeli s obyvateli prý krutěji než Turci.⁶⁹⁶ Bílovský využívá obraz krutého Turka také k vyžadování správného chování křesťanů, kdy v postile *Cygnea cantio* v **Kázání druhém na milostivé léto** lidi straší, že pokud se nebudou ve dny milostivého léta zpovídat, stihne je za to nejenom Peklo, ale také Turek.⁶⁹⁷

Ač Turky a jejich plány líčí kazatel Bílovský takovým způsobem, aby nahnal strach, neopomíná dodávat svým posluchačům či čtenářům naději v podobě Boha či v podobě krále: „*A tureckého tyrana nic se nebojte nebo ještě, ještě jest živ ten Bůh*“.⁶⁹⁸ A: „... náš Jozaffat král katolický a špaňhelský Karel III. císař pak toho jména VI. od vlasti naší odžene, vypudí a od hranic našich vykoření jenom orate, modlete se otcove s dětmi, s ženami i s nemluvnátky vašimi.“⁶⁹⁹

Druhým nejoblíbenějším tématem kazatele Bílovského bylo líčení bitev s Turky a slavných vítězství nad nimi. Zajímavostí je, že v jednom kázání považuje válku s Turky za trest Boží, který však nepřišel bez znamení – před válkou prý bylo možné vidět na obloze kometu.⁷⁰⁰ Názor, že Turci byli na křesťany posláni Bohem jako trest za jejich hříchy, se objevuje již v 16. století u Martina Luthera.⁷⁰¹ Albrecht Classen soudí, že Turci byli skutečně považováni za bič boží. Jejich odlišné náboženství a kultura byly po dlouhou dobu odpůrcem křesťanství, avšak i přes jejich odlišnosti vyvolávali ve svých soupeřích úctu.⁷⁰²

Slavné bitvy a slavní bojovníci jsou nejvíce popsáni v postilách *Coelum vivum* a *Cygnea cantio*. Mezi slavnými bojovníky nejčastěji zmiňuje císaře Karla VI., o němž

⁶⁹⁴ Bečka, J., Mendel, M.: *Islám a české země*. s. 32.

⁶⁹⁵ Tamtéž. s. 33.

⁶⁹⁶ Bílovský, B. H.: *V pondělí Velikonoční*. In: *Coelum vivum*. s. 198.

⁶⁹⁷ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 463.

⁶⁹⁸ Tamtéž. s. 416 (II.).

⁶⁹⁹ Tamtéž. s. 420.

⁷⁰⁰ Bílovský, B. H.: *Neděle druhá adventní*. In: *Doctrina christiana*. s. 18.

⁷⁰¹ Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T.: *Islám v srdci Evropy*. s. 306.

⁷⁰² Classen, A.: *Das Fremde und das Eigene: Neuzeit*. In: Dinzelbacher, P.: *Europäische Mentalitätsgeschichte: Hauptthemen in Einzeldarstellungen*. 2. vyd. Kröner. Stuttgart. 2008. s. 493.

mluví jako o císaři, který nemůže být přemožen,⁷⁰³ a Evžena Savojského, kterého kazatel oslavuje jako „*nejsilnějšího herkulese*“.⁷⁰⁴ Bílovský vylíčil také dobývání Vídně Turky roku 1683 a to v kázání **Na slavnost svatého Michala archanjela** (Coelum vivum).

Stejně jako v předešlé podkapitole, využívá Bílovský tohoto tématu a dává Turky za příklad křesťanům. Podobných případů je však v jeho kázáních spíše poskrovnu. Jedna ze zmínek se nachází v **Kázání druhém na milostivé léto** (Cygnea cantio). V této promluvě je popisován sultán Süleyman⁷⁰⁵ a jeho vyhrožování křesťanstvu. V něm popisuje, jak si hodlá podmanit křesťanský svět, zpusť ho a vyvrátit. Hanlivě mluví také o Ježíši Kristovi.⁷⁰⁶ Süleyman v témže kázání nařizuje, že jeho poddaní musí dodržovat určité rituály, aby byli v boji úspěšní. „*Ostře nařizujeme: každý tejden v ponděli a v pátek, takový půst, který všichni až do večera a noci zachovati budou.*“⁷⁰⁷ Nařízení jsou dále rozvíjena; zákaz muziky, hodování a veselosti.⁷⁰⁸ Bílovský na tato nařízení reaguje: „*A nestydíte se křesťané: abyste se styděli, slyšte té nařízené procesí pobožnost, horlivost a pořádek.*“⁷⁰⁹

Jak bylo zmíněno v předešlé kapitole o Židech, Bílovský se vyslovoval také o jejich konverzi. O konvertujících Turcích se zdaleka nezmiňuje tak často. Jedna z nejzávažnějších zmínek se nachází v postile Coelum vivum **Na veřejnou slavnost Božího narození**. Zde popisuje zázrak, který se stal v roce 1641 v Neapoli. Jistý Turek zde přijal křest poté, co vešel o Vánocích do kostela a pacholátko na něj z jesliček kývalo prstem a dlouho ho volalo. A když ten Turek po několika dnech zemřel, prý „*věčný pokoj v nebi obdržel*“.⁷¹⁰

⁷⁰³ Bílovský, B. H.: *Na den slavnosti Božího těla*. In: Coelum vivum. s. 347.

⁷⁰⁴ Bílovský, B. H.: *Kázání druhé. Na slavnost nového léta*. In: Coelum vivum. s. 34.

⁷⁰⁵ „Snad žádný jiný muslimský vládce neměl tak zásadní vliv na osud Evropy jako Süleyman Nádherný.“ In: Cardini, F.: *Evropa a islám*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha. 2004. s. 187.

⁷⁰⁶ „Uhlídáme, zdaliž váš ukřižovaný vám co pomůže a to učiní, co vy doufáte a věříte: nebo nemůžeme ani pomyslet, aby ten vám mohl pomoci, který před mnohými léty bídne umřel a sám sobě pomoci nemohl.“ In: Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 453.

⁷⁰⁷ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 465.

⁷⁰⁸ Tamtéž. s. 466.

⁷⁰⁹ Tamtéž.

⁷¹⁰ Bílovský, B. H.: *Na veřejnou slavnost Božího narození*. In: Coelum vivum. s. 903.

3. Kacíři v kázáních Bílovského

*„Jiné ať se honosí s křtem jako luteryánská a kalvinská,
nejsou víry, ale kacířstva víry
prázdné nebo podvodné, rouhavé, Kristu ošklivé a protivné“⁷¹¹*

Téma kacířství se v Bílovského kázáních objevuje nejčastěji v postile Coelum vivum. Za velmi důležitou postilu považuji také Siclus sanctuarii a její část **Vejtah důkladných příčin: pro obrácení na víru katolickou samospasitedlnou k čtvrtému kázání patřící**. Tato část postily se nachází až za všemi kázáními a obsahuje deset bodů, kterými Bílovský hájí víru katolickou vůči námitkám ze strany jejích protivníků.

Slovo kacíř může být chápáno ve víceru pojetí, jelikož jeho obsah se v průběhu staletí měnil. Světská i církevní moc zavrhovala jakoukoliv odchylku od všeobecně nařizovaného řádu, která by mohla způsobit těžkosti, a tento strach začal kulminovat ve 14. století, kdy se v Evropě vyrojilo hned několik problémů naráz; ať už budeme mluvit o Turcích, ničivém moru či o rozkolu v církvi. Vše vyvrcholilo v 16. století, kdy se křesťanská církev rozdělila na dva tábory - katolíky a protestanty – a kdy lidé chtěli výše zmíněné pohromy přičítat někomu za vinu. Jejich viníkem se nakonec stal ďábel.⁷¹² Od 16. století, kdy strach ze všeho „nenormálního“ byl umocněn právě rozštěpením křesťanů, se označení kacíř rozšířilo na několik skupin obyvatel; „Je nám totiž známo, že Židé, muslimové a modloslužebníci, kteří žili na území spadajícím pod vládu katolického knížete, byli postupně postaveni naroveň kacířům a jako takoví měli být potrestáni.“⁷¹³ Tento úděl padl i na čarodějnice, které byly do seznamu kacířů zapsány také.⁷¹⁴ Pokud bychom měli shrnout, kdo byl či mohl být považován za kacíře v raném novověku, velmi nám pomůže citace od

⁷¹¹ Bílovský, B. H.: *V pondělí svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 270.

⁷¹² Delumeau, J.: *Strach na Západě ve 14. – 18. století: obležená obec. II.* s. 244 - 5.

⁷¹³ Tamtéž. s. 247.

⁷¹⁴ Tamtéž. s. 248 – 49.

Jeana Delumeaua: „Jakýkoliv protivník byl pokládán za kacíře a každý kacíř za pomocníka Antikrista nebo Antikrista samého.“⁷¹⁵

Avšak jelikož je pro mě směrodatná terminologie uvedená samotným kazatelem Bílovským, bude se zájem v této kapitole obracet trochu jiným směrem. A to k těm lidem, které on sám za kacíře považuje a které takto nazývá. Vymezení pojmu kacíř ve smyslu, v jakém je vnímán Bílovským, je relativně složitý. Bílovský ve svých kázáních velmi často používá slovo kacíři, aniž by jej jasně vymezil. Buď ho používá samotné a v tom okamžiku si čtenář nemůže být jistý, koho tím konkrétně myslí, i když indicie velmi zřetelně naznačují, že by se většinou mělo jednat o protestanty, anebo toto slovo dává ihned do souvislosti s kalvíny či luterány. V jeho kázáních se velmi zřídka objevují také kacíři operující na náboženské scéně před 16. stoletím (např. Albigenští)⁷¹⁶.

V kázání v postile Coelum vivum **Neděle druhá adventní** však můžeme nalézt ještě jedno zarážející dělení kacířů; vyjmenovává zde zvlášť kacíře a luterány, jako by tato dvě slova nebyla synonymem.⁷¹⁷ Naopak v postile Doctrina christiana se zmiňuje o kacířích a jakoby v závorce je člení na kalvíny a luterány.⁷¹⁸

Kalvínství a luterství byly dva velké protestantské směry, které se v Evropě zrodily v 16. století a které se vymezovaly nejenom vůči katolické církvi, ale také vůči sobě samým. Protestantské učení se od sebe odlišovalo rozdílným nahlížením na predestinaci⁷¹⁹ či na otázku, jakým způsobem se Bůh nachází v hostii při přijímání.⁷²⁰ Protestanti ze svého náboženského života vyškrtli všechny svátosti, „kromě křtu a eucharistie“⁷²¹ a „zmizet měly také staré formy zbožnosti, jež se nedaly biblicky odůvodnit.“⁷²² Kazatel Bílovský označuje Kalvína a Luthera za hady (slepýše), kteří svým jedovatým učením otrávil mnoho království, měst a krajín,⁷²³ a také za

⁷¹⁵ Delumeau, J.: *Strach na Západě ve 14. – 18. století: obležená obec. II.* s. 250.

⁷¹⁶ Bílovský, B. H.: *Neděle druhá adventní*. In: Coelum vivum. s. 816.

⁷¹⁷ Tamtéž. s. 817.

⁷¹⁸ Bílovský, B. H.: *Kázání na den svatého Ondřeje apoštola*. In: Doctrina christiana. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391. s. 75

⁷¹⁹ Podle Kalvína byl člověk určen spáse či k jejímu neobdarování již před samotným vznikem světa, naopak Luther se této striktní odpovědi vyhýbal a zlehčoval ji „možným působením Boží milosti“. In: Nešpor, Z. R.: *Náboženství na prahu nové doby: Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. s. 37.

⁷²⁰ Nešpor, Z. R.: *Náboženství na prahu nové doby: Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. s. 38.

⁷²¹ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. III. s. 43.

⁷²² Tamtéž. s. 39.

⁷²³ Bílovský, B. H.: *Na slavnost svatého Ignáce Tovaryžstva Ježíše zakladatele*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 536.

největší lháře.⁷²⁴ Když se vyslovuje přímo o Martinu Lutherovi, neodpouští si jeho pohanění: „*vínem a pivem až do obžerství každodenně pomazaný Martin Luter*“.⁷²⁵

Situaci, která panovala v českých zemích na konci 17. a na počátku 18. století, lze označit za stabilní stav, kdy kvůli rekatolizaci již nedochází k mohutným úprkům poddaných z českých zemí a kdy lidé hlásící se k nekatolické víře již nejsou odhalováni ve velkém. Tato realita však zřejmě nebyla způsobena horlivým obrácením lidí na katolickou víru, ale spíše z prostého faktu, že nebyli vyhledáváni církevními či světskými orgány.⁷²⁶ Bílovský však ve svých kázáních nerozebírá kacírství a situaci, která panovala v českých zemích za jeho časů, ale vyjadřuje se ke kacírství všeobecně.

V Bílovského postilách najdeme zmínku o kacířích velmi málo. Kazatel kacíře přesněji nedefinuje, ale jak bylo uvedeno již v úvodu, nejčastěji spojuje s tímto slovem část křesťanského světa, která se od katolíků oddělila v 16. století a poté se štěpila na další směry. Přesto však existují výjimky, kdy se Bílovský vyjadřuje také ke kacířům, kteří se na náboženské scéně vynořili ještě dlouhá staletí před tímto rozštěpením. V kázání **Neděle druhá adventní** (Coelum vivum) se zmiňuje o svatém Augustinovi, který se zabýval počtem kacířů a který tak došel k číslu 280.⁷²⁷ V kázání **V outerý Velikonoční** (Coelum vivum) se zase nachází příběh o Berengariovi, který žil na počátku jedenáctého století. Tento kacíř se začal protivit tomu, že „*pod způsobou chléba s tělem i s krví jest přítomný Kristus, Bůh a člověk*“, a proto se proti němu podle Bílovského postavilo pět sněmů. Byl jimi přemožen, prozřel a pochopil. Své kacírství odvolal a s náležitým pokáním žil až do konce života. Bílovský na konec tohoto příkladu vyslovuje naději, že snad i současní „*oslepení kacířové*“ ho budou následovat.⁷²⁸ Ti, kdož přítomnost Ježíše Krista při přijímání viděli v trochu jiném světle než katolíci, byli skutečně luteráni a kalvíni. Zatímco katolíci tvrdili, že v hostii se nachází jak tělo, tak i krev Ježíše Krista, které se do ní proměňují skrz „transsubstanciaci“, ⁷²⁹ Luther tuto problematiku viděl trochu složitěji a domníval se, že v chlebu se sice nachází tělo Ježíše Krista, avšak pouze v případě dostatečné

⁷²⁴ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 12.

⁷²⁵ Bílovský, B. H.: *V outerý svatodušní*. In: *Coelum vivum*. 278.

⁷²⁶ Nešpor, Z. R.: *Náboženství na prahu nové doby: Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. s. 57 – 58.

⁷²⁷ Bílovský, B. H.: *Neděle druhá adventní*. In: *Coelum vivum*. s. 817.

⁷²⁸ Bílovský, B. H.: *V outerý Velikonoční*. In: *Coelum vivum*. s. 216.

⁷²⁹ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. III. s. 118.

zbožnosti onoho člověka.⁷³⁰ Kalvín pro změnu tvrdil, že Ježíš Kristus do hostie vstoupí pouze po duchovní stránce.⁷³¹ Bílovský se k rozdílům při přijímání vyjadřoval více v postile Siclus sanctuarii. Zde tvrdil, že „z Písma (...) dokázati můžeme, že pod způsobem chléba a vína tělo a krev Krista Ježíše skutečně se nachází“.⁷³²

Dalším důkazem, že Bílovský skutečně mluví o protestantech, je Bílovského tvrzení, že kacíři nahlíželi na katolíky jako na *papisty*.⁷³³ Tento název pro označení katolíků, odvozený od slova papež, byl opravdu protestantským stereotypem.⁷³⁴ Bílovský však instituci papežství hájí. A to konkrétně v kázání **Neděle druhá adventní** (Coelum vivum): „poněvadž článek víry jest: žen ten neb onen papež zákonně a náležitě vyvoleny dokonalým a spravedlivým papežem (...) který na místě Krista jako hlava církve víru naši živou při dobrých skutcích zachovává a proti mrtvé víře kacířův zastává.“ A proto ti, co v něj nevěří – jako v hlavu církve – nikdy nemůžou dojít spasení.⁷³⁵ Protestanti však na tuto instituci nahlíželi z jiného úhlu pohledu, pro ně představovala církev s papežem v čele překážku, která stojí mezi Bohem a lidmi a která si dokonce začala nárokovat právo na držení moci, která patří do rukou světských lidí.⁷³⁶

V historii bylo často užíváno slovo Antikristus, který byl „poněkud záhadnou bytostí, jejíž úlohou bylo mimo jiné ohlašování blížícího se konce světa a Posledního soudu“. Za Antikrista však byl mnohdy označován také právě papež.⁷³⁷ Bílovský tento fakt potvrzuje, když tvrdí, že tak činili kacíři, kteří římského papeže nazvali antikristem, protože „mši svatou ustanovil, obrazy ctíti a svaté vzývati dovolil, očištec připustil, odpustky rozdával a titul nejvyššího pastýře a biskupa sobě přivlastnil“.⁷³⁸

⁷³⁰ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. III. s. 43.

⁷³¹ Nešpor, Z. R.: *Náboženství na prahu nové doby: Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. s. 38.

⁷³² Bílovský, B. H.: *Vejtah důkladných příčin: pro obrácení na víru katolickou samospasitelnou k čtvrtému kázání patřící*. In: Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní. Typis Ignatij Rosenburg. Olomouc. 1713. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32.388. nepag.

⁷³³ Bílovský, B. H.: *V outerý svatodušní*. In: Coelum vivum. s. 273.

⁷³⁴ Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. s. 184.

⁷³⁵ Bílovský, B. H.: *Neděle druhá adventní*. In: Coelum vivum. s. 819.

⁷³⁶ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. III. s. 32 – 33.

⁷³⁷ Rataj, T.: *České země ve stínu půlměsíce: Obraz Turka v raně novověké literatuře v českých zemích*. s. 219 – 220.

⁷³⁸ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 398.

V Bílovského postilách se objevují pasáže, kdy kazatel srovnává víru katolickou a protestantskou a kdy se dotýká třech míst, která se mezi nimi nachází:

1) Rozdílné nahlížení na nutnost skutků. Bílovský označuje víru protestantskou za víru mrtvou, tedy víru beze skutků, a proto jsou tyto lidé odsouzeni k zatracení do ohně pekelného.⁷³⁹ Sám Martin Luther totiž prohlásil, že Bůh „mne spasí nikoli kvůli mým činům a snahám, ale díky své milosti a milosrdenství.“⁷⁴⁰ Bílovský reaguje na tuto odlišnost od katolické víry a tvrdí, že prvním kacířem byl již Kain, který řekl: „Dobré skůtky jsou daremní a od papistův (praví kacířové) vymyšlený“. A jelikož se Abel tomuto kacířstvu protivil, zabil ho Kain kamenem.⁷⁴¹ Bílovský klade důraz na dobré skutky a tvrdí, že nestačí pouze věřit, ale také tyto skutky činit.⁷⁴²

2) Otázka spásy byla dalším třecím bodem mezi protestanty a katolíky. Protestanti věřili, že spasen nebude ten, kdo koná „zbožné skutky“ či bude žít „mravným životem“, ale ten, který půjde v krocích Ježíše Krista a bude činit pokání.⁷⁴³ Za samospasitelnou víru Bílovský považuje samozřejmě pouze víru katolickou, když tvrdí: „jeden Bůh, jedno Evangelium, jeden křest, jedna víra a ta samospasitelná“. Pouze člověk, který se nachází v lůně katolické církve, může dojít spasení,⁷⁴⁴ pohané, Židé či kacíři budou pohlceni věčným ohněm.⁷⁴⁵ Protestanti se však vůči této poznámce vyhraňují a tvrdí, že jelikož jsou pokřtěni stejně jako katolíci, dojdou spasení též. Však svatý Marek řekl, že spasen má být ten, kdo uvěří a je pokřtěn. Bílovský však argumentuje, že spasen může být nejenom ten, kdo je pokřtěn, ale ten kdo zároveň žije ve správné víře, tedy té katolické.⁷⁴⁶

3) Další spornou otázkou se mezi katolíky a protestanty objevovaly spory ohledně svatých. Bílovský v postile Siclus sanctuarii uvádí, že si protestanti stěžovali, že katolíci uctívají své svaté stejnou měrou jako Ježíše Krista. Kazatel jim však

⁷³⁹ Bílovský, B. H.: *Neděle druhá adventní*. In: Coelum vivum. s. 817.

⁷⁴⁰ Delumeau, J.: *Hřích a strach*. s. 541.

⁷⁴¹ Bílovský, B. H.: *Neděle druhá adventní*. In: Coelum vivum. s. 819.

⁷⁴² Bílovský, B. H.: *Vejtah důkladných příčin: pro obrácení na víru katolickou samospasitelnou k čtvrtému kázání patřící*. In: Siclus sanctuarii. nepag.

⁷⁴³ van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. III. s. 43.

⁷⁴⁴ Bílovský, B. H.: *Neděle druhá adventní*. In: Coelum vivum. s. 818.

⁷⁴⁵ Tamtéž. s. 812.

⁷⁴⁶ Tamtéž. s. 818.

odporuje: „Krista ctíme jako pravého Boha a člověka, svaté pak jako jeho služebníky a u Krista Pána naše přímlyvce.“ Svatí jsou tedy uctívání menší měrou než Bůh.⁷⁴⁷

4) Protestanti napadali nejenom víru ve svaté, ale také přehnanou víru v Pannu Marii.⁷⁴⁸ Toto téma bylo otevřeno v kázání **Na slavnost nanebevzetí blahoslavené Panny Marie** (Coelum vivum). Bílovský zde obhajuje víru katolíků v Pannu Marii jako v orodovnici, která jim může velmi pomoci v hodině smrti. Avšak kacíři se této víře protíví, naopak ji tupí, přirovnávají ji k víře pohanů a modlářů. Bílovský se proti této výtce brání; katolíci přece nezpochybňují, že Ježíš Kristus je nejvyšší přímlyvce a orodovník, nesnaží se jeho moc dávat Panně Marii nebo svatým,⁷⁴⁹ ale že i Panna Marie může milost vyprosit a to právě skrze Ježíše Krista.⁷⁵⁰ Avšak nejenom Bílovský měl potřebu hájit víru ve svaté a v Pannu Marii, tento trend se objevil také u Jestřábského.⁷⁵¹

5) Další palčivá otázka, která se na scéně objevila spolu s reformací, bylo chápání a užívání Bible. Je možné najít v Bibli odpovědi pro běžný život, nebo se v ní nachází pouze podpora pro zbožnost? Odpověď na tuto otázku se u jednotlivých křesťanských proudů lišila.⁷⁵² U protestantů se „slovo boží mělo stát středobodem nejen vnitřního, ale i vnějšího světa“, ⁷⁵³ mělo být vykládáno a především čteno všemi lidmi.⁷⁵⁴ Sám Luther však nepovažoval Bibli za „žádný světský zákoník“, byli to především novokřtěnci, kteří veškerý svůj život chtěli podříditi Bibli a jejímu učení.⁷⁵⁵ Avšak především onen fakt, že protestanti požadovali, aby se Bible stala čtivem pro všechny, vyvolal u Bílovského nechuť. V postile Siclus sanctuarii ve **Čtvrtém křesťanském cvičení** se bouřlivě rozhořčuje, jak je možné, že obyčejní lidé čtou bibli a dokonce ji i vykládají, podle něj jsou příliš prostí na to, aby jí mohli porozumět.⁷⁵⁶

⁷⁴⁷ Bílovský, B. H.: *Vejtah důkladných příčin: pro obrácení na víru katolickou samospasitedlnou k čtvrtému kázání patřící*. In: Siclus sanctuarii. nepag.

⁷⁴⁸ Tamtéž.

⁷⁴⁹ Bílovský, B. H.: *Na slavnost nanebevzetí blahoslavené panny Marie*. In: Coelum vivum. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753. s. 590.

⁷⁵⁰ Tamtéž. s. 591.

⁷⁵¹ Bočková, H.: *Knihy nábožné a prosté: K nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Matice Moravská. Brno. 2009. s. 216 – 220.

⁷⁵² van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. III. s. 42.

⁷⁵³ Taméž. s. 47.

⁷⁵⁴ Tamtéž. s. 24 – 25.

⁷⁵⁵ Tamtéž. s. 52.

⁷⁵⁶ Bílovský, B. H.: *Čtvrté křesťanské cvičení*. In: Siclus sanctuarii. nepag.

Bílovský tedy odmítá vykládání Bible luteránů a tvrdí, že katolíci se na rozdíl od protestantů přidržují pouze jednoho výkladu, a ten pochází od svatých otců.⁷⁵⁷

6) V postile *Cygnea cantio* v **Kázání druhé na milostivé léto** se Bílovský zabývá také zpovědí a odpustky. Hájí vybírání odpustků a snaží se argumentovat vůči námitkám Martina Luthera, který byl odpůrcem jejich vybírání. Bílovský tvrdí, že vybírání odpustků není nic nového pod sluncem, jelikož již ve Starém zákoně to bylo skrz Mojžíše nařizované a že milostivé léto a odpustky jsou spíše dar svatých, Krista a Panny Marie, který je udělován hříšníkům.⁷⁵⁸

Stejně jako v kapitolách o Židech a Turcích můžeme při procházení Bílovského postil nalézt také pasáže, kdy kazatel dává kacíře za vzor katolíkům. Kazatel například horuje, že bohaprázdní a lehkovážní katolíci jsou „*stracenější než všichni kacíři*“⁷⁵⁹ a že i ti kacíři jsou mnohem zběhlejší v šíření svého jedovatého učení mezi svými dětmi než katolíci u těch svých.⁷⁶⁰ Tyto příklady, které v jeho kázáních objevíme, však můžeme považovat spíše za hrozby vůči katolíkům než za vychvalování kacířů.

⁷⁵⁷ Bílovský, B. H.: *Vejtah důkladných příčin: pro obrácení na víru katolickou samospasitedlnou k čtvrtému kázání patřící*. In: *Siclus sanctuarii*. nepag.

⁷⁵⁸ Bílovský, B. H.: *Cygnea cantio*. s. 460.

⁷⁵⁹ Bílovský, B. H.: *Pia quadragesima*. s. 29.

⁷⁶⁰ Bílovský, B. H.: *Kázání o potřebě užitku a poslouchání slova Božího*. In: *Coelum vivum*. s. 976.

Shrnutí

Tato kapitola je zaměřena na tři témata: Židé, Turci a kacíři. Bílovský se nejvíce věnoval prvnímu zmíněnému tématu, které se objevilo v mnoha kázáních, nejvíce v postile *Coelum vivum*. Bílovský je představuje ve dvou základních rovinách: 1) v negativní (jako ti, kteří zabili Ježíše Krista a znesvěcují hostie, a jako nepřátele křesťanů) a 2) také v pozitivní (kdy se Židé podle něj chovají mnohdy lépe než samotní křesťané. Tento fakt byl však způsobem spíše tím, že chtěl apelovat na svědomí křesťanů a donutit je k lepšímu chování, než že by měl Židy skutečně v oblibě). Mimo jiné se Bílovský zabýval také minulostí Židů a jejich konverzí ke katolictví.

Téma Turků se naopak v jeho kázáních neobjevuje tolik často, čímž samozřejmě vyvstává otázka, proč tomu tak je? Že by snad turecké nebezpečí již nebylo aktuální? Je totiž vskutku pravda, že v době, kdy byla Bílovského kázání vydána tiskem (tedy začátek 18. století), nebyla již Osmanská říše hrozbou pro české země. Pokud se začteme do řádek kázání, všimneme si, že Turci byli v jeho promluvách používáni spíše jako prostředek za určitými cíli; vzdát úctu tehdejšímu císaři Karlu VI. či podpořit víru v Boha, který lid ochrání před nebezpečenstvím. Bílovský představuje Turky jako kruté nepřátele křesťanů, kteří je sice chtějí vyhladit, avšak kteří nejsou neporazitelní, jelikož na straně křesťanů stojí Bůh a mnoho udatných mužů. Kazatel také líčil bitvy, při nichž byli Turci poraženi křesťany, a zmiňoval slavné muže, kteří se v těchto bitvách vyznamenali.

Třetí téma Kacíři je v Bílovského kázáních zastoupeno nejméně. Kazatel se nejčastěji zmiňuje o luteránech a kalvínech a proti jejich víře se nejednou vymezuje. Zajímavé jsou pasáže, v nichž obhájí katolickou víru vůči námitkám ze strany těch, kteří jsou v jeho očích kacíři.

ZÁVĚR

Bohumír Hynek Bílovský byl významným českým barokním kazatelem, který po sobě zanechal mnoho tištěných postil. Jeho postava byla zaznamenána již mnohými historiky přede mnou a jeho kázání v nich vyvolávala odlišné pocity. Zatímco jedna skupina ho považovala za kazatele energického a ve své době jistě populárního, druhá odsuzovala jeho kázání pro vulgární či lidová slova. Při pročítání Bílovského kázání vsutku můžeme narazit na slova, která se v dnešní době používají jenom ve vulgárním kontextu, avšak jak vysvětlil Josef Vašica, význam slov se během staletí změnil a slova, která jsou dnes vulgární, měla v té době jiný význam.⁷⁶¹ Domnívám se, že názory mnohých historiků na počátku 20. století, jako například V. Martínka, byly do jisté míry ovlivněny spíše jejich negativním přístupem k celému baroku, a tudíž postrádaly jistou objektivitu. Kázání Bílovského naopak disponují určitými rysy, díky nimž byl tento kazatel ve své době populární. I dnes, když člověk pročítá jeho promluvy, se nemůže ubránit jejich kouzlu. Bílovský dokázal svá kázání propracovat velmi dobře, jejich struktura je logická a na sebe navazující a jeho myšlenky a argumenty jsou uspořádané tak, aby vše postupně vyústilo ke svému závěru.

Tato diplomová práce se dotýká těchto témat: mezilidské vztahy, zbožnost lidí, jejich víra v pověry a čarodějnice a Židé, Turci a kacíři v očích kazatele Bílovského. Již v úvodu byly vyřčeny otázky, na které jsem během analyzování kazatelových postil chtěla najít odpovědi: do jaké míry jsou tato témata kazatelem reflektována? Jaké konkrétní zmínky se v nich nachází? O čem mohou vypovídat? V první kapitole *Společnost raného novověku v kázáních Bílovského* byla nejvíce rozebírána tato témata: panenství, problémy v manželství a vztah mezi rodiči a dětmi. Bílovský poukazoval spíše na negativní aspekty těchto témat, vyslovoval se k dívkám a chlapcům, kteří se scházejí ještě před uzavřením manželství, mluvil o konfliktech, které doprovázejí manželství, a nabízel jejich řešení. Za velmi zajímavé považuji především třetí zmíněné téma a tedy vztah mezi rodiči a dětmi. Kromě kritiky výchovy dětí se Bílovský lehce zmínil také o tom, že mezi rodiči a dětmi

⁷⁶¹ Vašica, J.: České literární baroko. s. 190.

zřejmě existoval citový vztah, což by vyvracelo názor mnohých historiků, kteří tvrdili, že tento vztah byl pouze pracovní.⁷⁶² Stejně tak by díky rozboru kázání Bílovského mohl být napadnut další názor historiků, že dětství v raném novověku ještě nebylo zcela odlišováno od dospělosti.⁷⁶³ V tomto případě bych si vypomohla názorem německé historičky Elfriede Moser-Rath, která se také zabývala barokním kázáním a která se zmínila o tom, že kazatelé se kupodivu velmi přesně vyjadřovali o dětských hrách a hračkách, což by tedy mohlo napovídat tomu, že byl dětem a jejich dětství již jistý prostor dopřán.⁷⁶⁴

V menší míře se v první kapitole objevují také taková témata, jako je vztah mezi hospodářem a jeho čeládkou, znaky dobré ženy a problémy ve společnosti. Téma týkající se problémů ve společnosti je sice relativně obsáhlé, ale je složené z mnoha dalších podtémat jako například závist, pomlouvání, rouhání či zneužívání vyššího společenského postavení, která naopak nejsou rozváděna tak často.

Ve druhé kapitole *Lidová zbožnost v Bílovského kázáních* se kazatel zaměřuje na témata - a) zbožnost lidí a b) víra v čarodějnice, kterou velmi kritizoval. Témata týkající se zbožnosti, která kazatel nejvíce kritizoval, se týkají nedostatečné pobožnosti lidí (neúčast na kázáních a mších, neuctívání svátků a nedělí, špatné chování v kostele a ve velké míře také neucta projevovaná vůči kazatelům a farářům). V menší míře se kazatel zaměřil také na vztah křesťanů ke zpovědi a přijímání. Co se týče druhého tématu zaměřeného na lidové pověry a čarodějnictví, můžeme z Bílovského kázání vyčíst velmi zajímavé detaily; kteří lidé se kouzelnictví věnovali nejčastěji, proč je lidé vyhledávali či jakými způsoby se kouzelníci snažili řešit problémy druhých. Bílovský se lehce zmínil také o pověrách, kterými se lidé snažili docílit úspěchu (šťastného manželství či zdraví). Kazatel tyto projevy velmi kritizoval.

V první a druhé kapitole si při rozboru kázání nelze nevšimnout, že všechna témata jsou nahlížena spíše z negativního náhledu. Nesmíme si však vytvořit představu, že společnost raného novověku byla prostoupena pouze konflikty a byla bezbožná. Kázat o nápravě špatných hříchů a skutků mohlo být totiž učiněno lépe

⁷⁶² Nodl, M.: *Dětství v předmoderní době*. s. 8.

⁷⁶³ Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. I. s. 83.

⁷⁶⁴ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 221.

skrz negativní příklady, jak se zmiňuje v souvislosti s manželstvím Moser-Rath.⁷⁶⁵ Na základě jeho kázání tedy není možné rekonstruovat raněnovověkou společnost tak, jak skutečně vypadala, ale můžeme si udělat obrázek o problémech, které ji mohly doprovázet.

Poslední kapitola se již odvrací od problémů prostých lidí raněnovověké společnosti a zaměřuje se na skupiny Židů, Turků a kacířů. Zatímco téma Židé bylo v Bílovského kázáních zastoupeno relativně často, obzvláště v postile *Coelum vivum*, téma Turků a kacířů již tolik nebylo. Můžeme se tedy domnívat, že Turci a kacíři nebyli v očích kazatele považováni za takovou hrozbu jako právě Židé. Zajímavostí je, že všechny tyto tři skupiny využíval Bílovský ke kritice křesťanů. Dával na odiv jejich dobré chování a zbožnost a porovnával je s bezbožností katolíků, čímž je srážel. Důvod tohoto faktu nalézám ve snaze vyburcovat katolíky ke zlepšení jejich chování.

Výsledky této práce mohou pomoci lépe analyzovat postavu Bílovského a jeho postily a nahlédnout do dílny dalšího českého barokního kazatele, což může přispět k lepšímu zhodnocení českých barokních kázání jako celku. Kázání Bílovského však obsahuje i mnoho dalších zajímavých, tentokrát již spíše teologických témat, která by jistě stála za prozkoumáním; popis Pekla, Očistce, Ráje či Posledního soudu.

⁷⁶⁵ Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. s. 223 – 224.

RESUMÉ

The thesis, *The society through the eyes of a baroque preacher*, is focused on one of the most important czech baroque preachers Bohumír Hynek Bílovský and his work. The aim of this thesis is to analyse six of his collections of sermons - *Coelum vivum*, *Cygnea cantio*, *Doctrina christiana*, *Pia quadragesima*, *Passio domini nostri* and *Siclus sanctuarii* – and to make up the image of society in the early Modern Age that is reflected in the Bílovský's sermons. I focused on the topics of interpersonal relationships (relationships between young people before their wedding, between a husband and wife, between parents and children, and between a farmer and servants), folk piety, and Jews, Turks and heretics.

The preacher Bílovský paid attention to virginity relatively frequently. Thanks to this fact we can get some information about relationships between young people that Bílovský mentioned. For example, where they met each other and how they dated. Bílovský reflected very often on relationships between a husband and wife and he mentioned some problems that accompanied marriages such as gambling, alcohol, and domestic abuse. He gave some advice to husbands and wives how to solve these problems. Bílovský wrote also about relationships between farmers and servants and he defined the rules how they should cooperate together. The farmer was responsible for the behavior and piety of his servants. This preacher mentioned also the relationship between parents and their children and according to his records, some parents might have had a nice and loving relationship with their children. Bílovský criticized how the parents brought their children up. For example, the children allegedly weren't able to cross themselves or to say the prayer, „*Our Father*“ or the parents taught them bad habits, for instance how to steal or drink alcohol. Bílovský reflected also on general relationships between people (gossip, theft, or envy) and also between social classes (abuse of power). Bílovský analyzed these problems and offered solutions.

Bílovský reflected also on folk piety. He criticized that the people weren't pious enough and that they didn't go to a church regularly, they behaved inappropriately in a church, and they spoke without respect about their vicar or

preacher. He paid attention also to popular superstitions and sorcery and kept track of who these magicians were or what they actually did.

Bílovský focused also on the topics of Jews, Turks and heretics. The topic of Jews was more common in his sermons and he wrote about them that they killed Jesus Christ and that they were the enemies of Christians. The topic of Turks wasn't mentioned as often as the topic of Jews. The reason being might be that the Turks weren't anymore a threat. When Bílovský mentioned heretics he thought very often about Lutherans and Calvins. He defended Christianity against their objections.

The results of this thesis can help to analyse better the important Czech baroque preacher Bílovský and can also contribute better knowledge of Czech baroque sermons in general. The baroque sermons can help us examine some important periods in the early Modern age about the life of the people.

ANOTACE

Jméno a příjmení: Bc. Martina Tůmová

Katedra a fakulta: Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D.

Rok obhajoby: 2012

Název práce: Společnost očima barokního kazatele

Název v angličtině: The society through the eyes of a baroque preacher

Anotace práce: Diplomová práce se zabývá barokním kazatelem Bohumírem Hynkem Bílovským a jeho šesti postilami *Coelum vivum*, *Cygnea cantio*, *Doctrina christiana*, *Pia quadragesima*, *Passio domini nostri* a *Siclus sanctuarii*. Cílem práce je analyzovat jeho kázání a vypreparovat z nich zajímavé zmínky týkající se těchto témat: mezilidské vztahy v domě i ve společnosti, zbožnost lidí v raném novověku a náhled kazatele na Židy, Turky a kacíře. Cílem je zjistit, jakých témat se kazatel dotýkal nejčastěji, případně která rozváděl do větších detailů, a o čem tento fakt může vypovídat. Práce se kromě těchto témat zaměřuje také na samotnou osobu kazatele a také na názory historiků, kteří se jím již zabývali.

Klíčová slova: Bohumír Hynek Bílovský, kázání, baroko, raný novověk, mezilidské vztahy, manželství, rodina, děti, hospodář, čeládka, zbožnost, lidové pověry, čarodějnictví, Židé, Turci, kacíři

Anotace v angličtině: The thesis is focused on the baroque preacher Bohumír Hynek Bílovský and six of his collections of sermons - *Coelum vivum*, *Cygnea cantio*, *Doctrina christiana*, *Pia quadragesima*, *Passio domini nostri* a *Siclus sanctuarii*. The aim of this thesis is to analyse his work and to make up the image of society in the early Modern Age that is reflected in the Bílovský's sermons. I focused on the topics of interpersonal relationships (relationships between young people before their wedding, between a husband and wife, between parents and children, and between a farmer and servants), folk piety, and Jews, Turks and heretics.

Klíčová slova v angličtině: Bohumír Hynek Bílovský, preacher, baroque, early Modern age, interpersonal relationships, marriage, family, children, farmer, servants, piety, popular superstitions, sorcery, Jews, Turks, heretics.

Počet příloh: 3

Rozsah práce: 121 s.

Počet titulů použité literatury: 68

Jazyk práce: čeština

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

a) Články a monografie

- Altman, K.: Vztahy v obci a v rodině: In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Ústav lidové kultury - Muzejní a vlastivědná společnost. Strážnice - Brno. 2000. s. 159 – 166.
- Baumann, A. H.: *Co by měl každý vědět o židovství*. Kalich. Praha. 2000.
- Bečka, J., Mendel, M.: *Islám a české země*. Votobia. Olomouc. 1998.
- Bočková, H.: *Knihy nábožné a prosté: K nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Matice Moravská. Brno. 2009.
- Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Argo. Praha. 2005.
- Cardini, F.: *Evropa a islám*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha. 2004.
- Classen, A.: *Das Fremde und das Eigene: Neuzeit*. In: Dinzelbacher, P.: *Europäische Mentalitätsgeschichte: Hauptthemen in Einzeldarstellungen*. 2. vyd. Kröner. Stuttgart. 2008. s. 492 – 518.
- Delumeau, J.: *Hřích a strach: pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*. Volvox Globator. Praha. 1998.
- Delumeau, J.: *Strach na Západě ve 14. – 18. století: obležená obec. II.*. Argo. Praha. 1999.
- Eybl, F. M.: *Gebrauchsfunktionen barocker Predigtliteratur. Studien zur katholischen Predigtsammlung am Beispiel lateinischer und deutscher Übersetzungen des Pierre de Besse*. Braumüller. Wien. 1982.
- Foucault, M.: *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Hermann & synové. Praha. 1999.
- Grulich, J.: *Venkovská žena v období raného novověku (16. – 18. století)*. In: československá historická ročenka. Masarykova univerzita v Brně. Brno. 2001. s. 223 – 235.
- Havelka, T.: *Komika v díle Bohumíra Hynka Josefa Bilovského*. StudCom et Hist 34. 2004. č. 71 - 72. s. 142-154
- Hersche, P.: *Muße und Verschwendung: europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter*. sv. 2. Herder. Freiburg-Basel-Wien. 2006.

- Horská, P. a kol.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Panorama. Praha. 1990.
- Horský, J., Seligová, M.: *Rodina našich předků*. Lidové noviny. Praha. 1997.
- Hrubý, H.: *České postilly: studie literárně a kulturně historická*. Královská česká společnost nauk. Praha. 1901.
- Hufton, O.: *Frauenleben: eine europäische Geschichte 1500 – 1800*. Fischer. Frankfurt am Main. 1998.
- Chalupa, J.: *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Aleš Skřivan. Praha. 2007.
- Kadlec, K.: *Bohumír Hynek Bílovský*. Sborník Historického kroužku 22. 1921. s. 65 – 76.
- Kalista, Z. (ed.): *České baroko: studie, texty, poznámky*. Evropský literární klub. Praha. 1941.
- Kessel, M.: *Individuum/Familie/Gesellschaft: Neuzeit*. In: Dinzelbacher, P.: *Europäische Mentalitätsgeschichte: Hauptthemen in Einzeldarstellungen*. 2. vyd. Kröner. Stuttgart. 2008. s. 44 – 60.
- Klabouch, J.: *Manželství a rodina v minulosti*. Orbis. Praha. 1962.
- Klusáková, L.: *Prostředí a identita*. In: Kubiš, K. (ed.): *Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*. Studia historica LII, AUC Philosophica et Historica 5/1999. Praha. 2003. s. 59 – 77.
- Klusáková, L. a kol.: *Namísto úvodu: „My“ a „Oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky*. In: Kubiš, K. (ed.): *Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*. Studia historica LII, AUC Philosophica et Historica 5/1999. Praha. 2003. s. 11 – 28.
- Kopecký, M.: *K české barokní homiletice*. In: *O barokní kultuře: sborník statí*. Universita J. E. Purkyně. Brno. 1968. s. 61 – 74.
- Kopecký, M.: *Stáří slezští kazatelé*. Profil. Ostrava. 1970.
- Kropáček, L.: *Islám v českých zemích*. In: Červenková, D., Rethmann A.-P.: *Islám v českých zemích*. CMS. Praha. 2009. s. 21 – 30.
- Lenderová, M., Rýdl, K.: *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Paseka. Praha-Litomyšl. 2006.
- Levack, B.P.: *Čarodějnice*. In: Villari, R.: *Barokní člověk a jeho svět*. Vyšehrad. Praha. 2004. s. 231 – 252.
- Martínek, V.: *Hlučínský kazatel*. Věstník Matice Opavské. 1922. s. 22 – 40.

Melkesová, M.: „... skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“. *Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry*. In: Čadková, K., Lenderová, M., Stránská, J. (edd.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Univerzita Pardubice. Pardubice. 2006. s. 263 – 289.

Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T.: *Islám v srdci Evropy: vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*. ACADEMIA. Praha. 2007.

Morán, M., Andérs-Gallego, J.: *Kazatel*. In: Villari, R.: *Barokní člověk a jeho svět*. Vyšehrad. Praha. 2004. s. 127 – 158.

Moser-Rath, E.: *Dem Kirchenvolk die leviten Gelesen: Alltag im Spiegel süddeutscher Barockpredigten*. Metzler. Stuttgart. 1991.

Moser-Rath, E.: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. Schwartz. Göttingen. 1994.

Moser-Rath, E.: *Predigtmärlein der Barockzeit: Exempel, Sage, Schwank und Fabel in geistlichen Quellen des oberdeutschen Raumes*. De Gruyter. Berlin. 1964.

Münch, P.: *Lebensformen in der frühen Neuzeit: 1500 bis 1800*. Ullstein. Berlin. 1998.

Němcová Dragonová, M.: *Mýtus a legenda v barokním kázání Bohumíra Hynka Bilovského*. In: *Slavica iuvenum VIII. mezinárodní studentská vědecká konference (CD-ROM)*. Ostravská univerzita. Ostrava. 2007. s. 103 – 108.

Nešpor, Z.: *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Albis international. Ústí nad Labem. 2006.

Palmer, A.: *Úpadek a pád Osmanské říše*. Panevropa. Praha. 1996.

Pavera, L.: *Homiletik a básník Bohumír Hynek Josef Bilovský*. *Vlastivědné listy*. 22. 1996. č. 2. s. 27 – 30.

Pavera, L. (vyd.): Vašica, J.: *Eseje a studie ze starší české literatury*. Verbum. Tilia. Opava. Šenov u Ostravy. 2001.

Pěkný, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer. Praha. 1993.

Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury*. 2. (1). Karolinum. Praha. 1995.

Pintířová, D.: *Víra a vědění*. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Ústav lidové kultury - Muzejní a vlastivědná společnost. Strážnice - Brno. 2000. s. 213 - 217.

Prudký, M.: *Zvláštní lid Páně: křesťané a židé*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2000.

- Rak, J., Vlnas, V.: *Druhý život baroka v Čechách*. In: Vlnas, V. (ed.): *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*. Národní galerie. Praha. 2001. s. 13 – 60.
- Rataj, T.: *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Scriptorium. Praha. 2002.
- Ratajová, J.: *Panna a panenství/panic a panictví v české literatuře raného novověku*. In: Ratajová, J., Storchová, L. (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Scriptorium. Praha. 2008. s. 542 – 591.
- Storchová, L.: *Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a světectví raného novověku*. In: Ratajová, J., Storchová, L. (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Scriptorium. Praha. 2008. s. 508 – 541.
- Storchová, L.: *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*. In: Ratajová, J., Storchová, L.: *Žena není přišera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Scriptorium. Praha. 2009. s. 776 – 820.
- Sládek, M. (ed.): *Malý svět jest člověk, aneb, Výbor z české barokní prózy*. H&H. Praha. 1995.
- Sládek, M. (ed.): *Svět jako podvodný verbiř anebo Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Argo. Praha. 2005.
- Schneyer, J. B.: *Geschichte der katholischen Predigt*. Seelsorge-Verlag. Freiburg. 1969.
- Schubert, K.: *Dějiny Židů*. NS Svoboda. Praha. 2003.
- Tauer, F.: *Svět islámu: dějiny a kultura: nástin politického, sociálního, hospodářského a kulturního vývoje zemí, do nichž proniklo učení arabského proroka, od jeho vystoupení do konce první světové války*. 2. vyd. Vyšehrad. Praha. 2006.
- Tinková, D.: *Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti*. Český časopis historický. 2003. č. 1. s. 27 – 76.
- van Dülmen, R.: *Divadlo hrůzy: soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Rybka Publishers. Praha. 2001.

- Van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století). I. Dům a jeho lidé*. Argo. Praha. 1999.
- van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku 16.-18. století. II. Vesnice a město*. Argo. Praha. 2006.
- van Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku 16.-18. století. III. Náboženství, magie, osvícení*. Argo. Praha. 2006.
- Vašica, Josef (ed.): Bohumír Hynek Bílovský, *Víno ze svadby v Káni a potřebnost roucha svatebního*. Dobré dílo. Stará říše. 1933.
- Vašica, J.: *České literární baroko*. 2. vyd. Atlantis. Praha. 1995.
- Vocelka, K.: *Ängste und Hoffnungen: Neuzeit*. In: Dinzelbacher, P.: *Europäische Mentalitätsgeschichte: Hauptthemen in Einzeldarstellungen*. 2. vyd. Kröner. Stuttgart. 2008. s. 337 – 346.
- Wildová Tosi, A.: *Osudy Věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. In: Manni, G. B.: *Věčný pekelný žalář*. Atlantis. Brno. 2002. s. 243 – 284.
- Wunder, H.: *Weiber, Menscher, Frauenzimmer: Frauen in der ländlichen Gesellschaft 1500 – 1800*. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen. 1996.

b) Internetové zdroje

- Nodl, M.: *Dětství v předmoderní době*. In: Souvislosti (online). 1996. č. 4. s. 7 – 27. (cit. 2009-4-13). Dostupné na: <http://www.souvislosti.cz/496/496a.pdf>

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ

- Bílovský, B. H.: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753.
- Bílovský, B. H.: *Cyanea cantio*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391.
- Bílovský, B. H.: *Doctrina christiana*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391.
- Bílovský, B. H.: *Passio domini nostri*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391.
- Bílovský, B. H.: *Pia quadragesima*. In: *Doctrina christiana*. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391.
- Bílovský, B. H.: *Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní*. Typis Ignatij Rosenburg. Olomouc. 1713. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32.388.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Titulní strana postily Coelum vivum (Bílovský, B. H.: *Coelum vivum*. Typis Joannis Wenceslai Schindler. Opava. 1724. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 995.753)

z:http://aleph.vkol.cz/exlibris/aleph/a20_2/apache_media/CNJUNY73HVNLU62TYNUEJG2FJ75SRV.jpg (2012-5-08)

Příloha č. 2 – Titulní strana postily Doctrina christiana (Bílovský, B. H.: *Doctrina christiana*. In: Doctrina christiana. Typis Ioannis Adami Auinger. Olomouc. 1721. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32. 391)

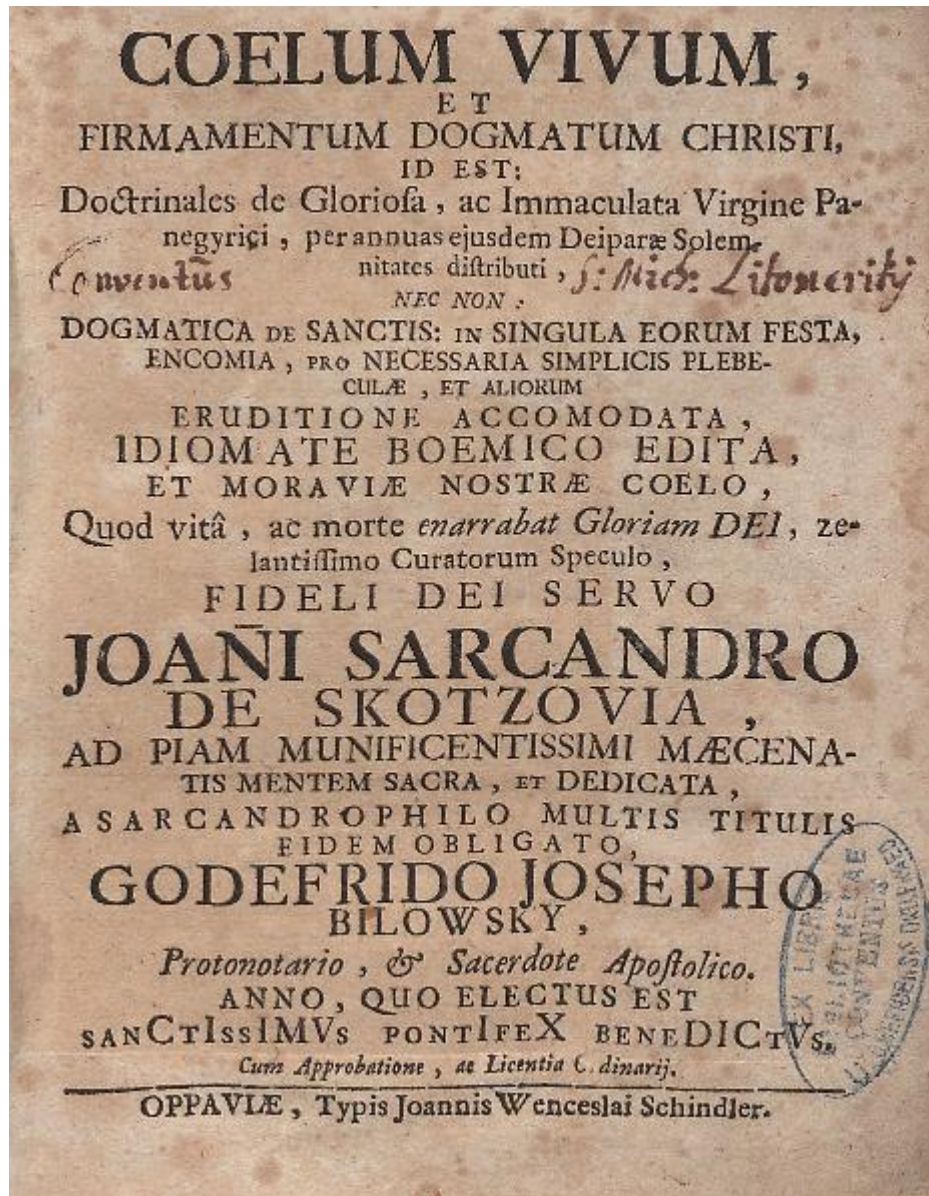
z:http://aleph.vkol.cz/exlibris/aleph/a20_2/apache_media/4XQAD2UGT68UTNUX1R8NAUKS45IPMI.jpg (2012-5-08)

Příloha č. 3 – Titulní strana postily Siclus sanctuarii (Bílovský, B. H.: *Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní*. Typis Ignatij Rosenburg. Olomouc. 1713. Vědecká knihovna v Olomouci. Sig. 32.388)

z:http://aleph.vkol.cz/exlibris/aleph/a20_2/apache_media/8I35DJKHV8MX783IGHH N1TJ5BEVU7T.jpg (2012-5-08)

Příloha č. 1

Titulní strana postily Coelum vivum

Příloha č. 2

Titulní strana postily Doctrina christiana

